

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ EĞİTİMİ
ANABİLİM DALI**

**İLKÖĞRETİM 7. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK
BİLGİSİ DERS MÜFREDATINDA YER ALAN “MELEK VE AHİRET
İNANCI” ADLI ÜNİTENİN KAZANIMLARINI ELDE ETME DÜZEYLERİ
İLE KORKU VE KAYGILARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ**

Mehmet BAL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman:
Prof. Dr. İbrahim COŞKUN**

KONYA-2017

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ EĞİTİMİ
ANABİLİM DALI**

**İLKÖĞRETİM 7. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK
BİLGİSİ DERS MÜFREDATINDA YER ALAN “MELEK VE AHİRET
İNANCI” ADLI ÜNİTENİN KAZANIMLARINI ELDE ETME DÜZEYLERİ
İLE KORKU VE KAYGILARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ**

Mehmet BAL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman:
Prof. Dr. İbrahim COŞKUN**

KONYA-2017

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet BAL
	Numarası	128310011009
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tezin Adı	İlköğretim 7. Sınıf Öğrencilerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Müfredatında Yer Alan “Melek ve Ahiret İnancı” Adlı Ünitenin Kazanımlarını Elde Etme Düzeyleri İle Korku ve Kaygıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Mehmet BAL

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet BAL
	Numarası	128310011009
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. İBRAHİM COŞKUN
Tezin Adı	İlköğretim 7. Sınıf Öğrencilerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Müfredatında Yer Alan “Melek ve Ahiret İnancı” Adlı Ünitenin Kazanımlarını Elde Etme Düzeyleri İle Korku ve Kaygıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “İlköğretim 7. Sınıf Öğrencilerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Müfredatında Yer Alan “Melek ve Ahiret İnancı” Adlı Ünitenin Kazanımlarını Elde Etme Düzeyleri İle Korku ve Kaygıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” başlıklı bu çalışma 22/12/2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler	İmza
Prof. Dr. İbrahim COŞKUN	Danışman	
Prof. Dr. Muhiddin OKUMUŞLAR	Üye	
Yrd. Doç. Dr. Mustafa BAŞKONAK	Üye	

ÖNSÖZ

Allah'ın Hz. Muhammed aracılığıyla insanlara bildirdiği son ilahi kitap Kur'an-ı Kerim'dir. Allah gönderdiği kitapla peygamberi aracılığıyla tüm insanlığı doğru yola, dünya ve ahiret saadetine ulaştırmayı hedeflemiştir. Muhatabını belirli hedeflere, gayelere yöneltecek böyle bir kitabın insanı her yönüyle kuşatması ve ona bütüncül bir yaklaşımla hitap etmesi, onu duygu, düşünce ve davranış bütünlüğü içinde ele alması gerekir.

Kur'an insana yaklaşırken onun duygu, düşünce ve eğilimlerini bütünlük içinde ele almıştır. Kur'an sadece zihnin kavrama gücünü esas alan statik bir mantık kullanmamış, her yönüyle dinamik ve realist bir mantık kullanmakla birlikte insanın duygu dünyasına ve vicdanına da önem vermiş, onları asla ihmal etmemiştir.

Bu bağlamda insanın önemli duygularından olan korku ve kaygı da Kur'an'ın ifadelerinde gerek içerik gerekse üslup bakımından yer almıştır. İlk eğitici ve öğretici olan Allah'ın kitabında korku ve kaygı ifade eden kavramların doğru anlaşılması ve nasıl kullanıldığının belirlenmesinin yanında, din eğitimine ilişkin materyallerin öğrencilerin korku ve kaygılarını nasıl ve ne şekilde etkilediğinin de araştırılması büyük önem arz etmektedir.

Biz bu araştırmamızda İlköğretim 7. sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders müfredatında yer alan "Melek ve Ahiret İnancı" adlı ünitenin öğrencilerin korku ve kaygılarını etkileyip etkilemediğini, etkiledi ise onların ünite başarı düzeyleri ile korku ve kaygıları arasında nasıl bir ilişki olduğunu, etkilemedi ise nedenlerini tespit etmeye çalıştık.

Araştırmanın konusunun belirlenmesinden yorumlama ve sonuçlandırma aşamasına kadar benden yardım ve zamanlarını esirgemeyen öncelikle danışman hocam Sayın Prof. Dr. İbrahim COŞKUN'a; araştırma için anket ve başarı testi hazırlama aşamasında fikirleriyle katkıda bulunan Sayın Arş. Gör. İrfan ERDOĞAN'a; sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

T.C
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

TÜRKÇE ÖZET FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet BAL
	Numarası	128310011009
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. İBRAHİM COŞKUN
	Tezin Adı	İlköğretim 7. Sınıf Öğrencilerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Müfredatında Yer Alan “Melek ve Ahiret İnancı” Adlı Ünitenin Kazanımlarını Elde Etme Düzeyleri İle Korku ve Kaygıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

ÖZET

Bu çalışmada İlköğretim 7. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders müfredatında yer alan “Melek ve Ahiret İnancı” adlı ünitenin öğrencilerin korku ve kaygılarını etkileyip etkilemediği, etkiledi ise onların ünite başarı düzeyleri ile korku ve kaygıları arasında nasıl bir ilişki olduğu, etkilemedi ise nedenleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Öğrencilerin ünite başarı düzeyleri ile cinsiyet, aile gelir düzeyi ve ebeveyn tahsil durumu arasındaki ilişki de bu araştırmanın konusuna dâhil edilmiştir.

Bu yaklaşım çerçevesinde konu ele alınırken öncelikle korku ve kaygı kavramının tanımı yapılmıştır. Bu kavramların aralarındaki farklar ortaya konularak insan hayatındaki değeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Kur’an’da korku ve kaygı ifade eden kavramlar, Kur’an’da korkuların mahiyeti ve sınıflandırılması, dindarlığı güdüleyiciliği irdelendikten sonra, korku ve kaygı kavramlarının din eğitimi açısından değerlendirilmesi yapılmıştır. Araştırmanın son bölümünde ise öğrencilerin ünite başarı düzeyleri ile korku ve kaygıları arasındaki ilişkiyi tespit etmeye yönelik gerçekleştirilen alan çalışmasına yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Ahiret, Batıl İnanç, Cin, Şeytan, Melek, Korku, Kaygı.

T.C
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

İNGİLİZCE ÖZET FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet BAL
	Numarası	128310011009
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. İBRAHİM COŞKUN
Tezin İngilizce Adı		The Analysis On The Relationship Between The Success Levels Of The 7th Grade Elementary School Students On “Belief In Angel And The Afterlife” Unit In The Religion And Moral Education Course’s Curriculum And Their Fear And Anxiety

SUMMARY

In this study, the subject whether the unit "Belief in Angel and the Afterlife" in the 7th grade Elementary Education Religion and Moral Education Curriculum affects the students' fear and anxiety or not is examined. In the cases it does, how the students' success in that unit is related to the fear; and in the cases it does not, the reasons why the students are not affected are tried to be determined. Student's gender, the income level of student's family and the educational level of the parents were also included in the study as factors of success regarding the unit.

Within this approach, first, the concepts of fear and anxiety are defined. Differences between these concepts have been put forward and their value in human life is identified. After the concepts expressing fear and anxiety in the Qur'an, the nature and the classification of fears in the book, and how fear drives religiousness were examined; the concepts of fear and anxiety were evaluated in terms of religious education. In the last part, a field study was carried out to assess the relationship between students' success levels of the unit and their fear and anxiety.

Keywords: Education, Hereafter, superstitious belief, Gin, Satan, Angel, Fear, Anxiety.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	i
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	ii
ÖNSÖZ	iii
TÜRKÇE ÖZET FORMU	iv
İNGİLİZCE ÖZET FORMU.....	v
KISALTMALAR VE SİMGELER.....	viii
TABLolar.....	ix
GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Problemi.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı.....	1
1.3. Araştırmanın Önemi	2
1.4. Varsayımlar.....	3
1.5. Sınırlılıklar	3
1.6. Alanda Yapılan Çalışmalar	3
I. BÖLÜM KURAMSAL ÇERÇEVE.....	6
2.1. Korku Kavramının Tanımı.....	6
2.2. Kaygı Kavramının Tanımı	8
2.3. Korku ve Kaygı Arasındaki Farklar.....	10
2.4. Korku ve Kaygının İnsan Hayatındaki Değeri	12
2.5. Kur'an'da Korku ve Kaygı İfade Eden Kavramlar.....	14
2.5.1. Havf	16
2.5.2. Haşyet	18
2.5.3. İşfak	19
2.5.4. Rahbet	20
2.5.5. Feza.....	20
2.5.6. Ru'b	21
2.5.7. Vecel	22
2.5.8. Vecs	23
2.5.9. Rav'	23
2.5.10. Takva	24
2.6. Kur'an'da Korkuların Mahiyeti ve Sınıflandırılması	25
2.6.1. Allah Korkusu.....	27
2.6.2. Ölüm Korkusu.....	30
2.6.3. Ahiret Hayatına Yönelik Korkular	32
2.6.4. Dini Menşeli Dünyevi Korkular	33
2.6.5. Dindarlığın Güdöleyicisi Olarak Korkuların Değeri	36
2.7. Din Eğitimi Açısından Korku ve Kaygı Kavramlarının Değerlendirilmesi ...	38

2.7.1. İnanç Eğitimi Açısından Korku ve Kaygı.....	38
2.7.2. İbadet Eğitimi Açısından Korku ve Kaygı	44
2.7.3. Ahlak Eğitimi Açısından Korku ve Kaygı.....	54
II. BÖLÜM ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ.....	60
3.1. Araştırma Modeli	60
3.2. Evren ve Örneklem	60
3.3. Veri Toplama Araçları	60
3.4. Veri Toplama Süreci	66
3.5. Verilerin Analizi	67
3.6. Araştırmanın Denenceleri	67
III. BÖLÜM BULGULAR ve TARTIŞMA.....	69
BULGULAR.....	69
4.1. Cinsiyete Göre Ünite Başarı Düzeyi ile Korku ve Kaygı Arasındaki İlişkinin Araştırılması.....	69
4.2. Ebeveynin Tahsil Durumuna Göre Ünite Başarı Düzeyi ile Korku ve Kaygı Arasındaki İlişkinin Araştırılması.....	70
4.3. Aile Gelir Seviyesine Göre Ünite Başarı Düzeyi ile Korku ve Kaygı Arasındaki İlişkinin Araştırılması.....	75
TARTIŞMA	78
4.4. Ahirete Yönelik Korku ve Kaygılara İlişkin Bulguların Tartışılması	78
4.5. Batıl İnançlara ve Görünmeyen Varlıklara (Cin, Şeytan) Yönelik Korku ve Kaygılara İlişkin Bulguların Tartışılması	85
4.6. Öğrencilerin Ünite Başarı Düzeyleri İle Korku ve Kaygıları Arasındaki İlişkiye Yönelik Bulguların Tartışılması	90
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	95
KAYNAKLAR	97
EKLER	103
ÖZGEÇMİŞ	113

KISALTMALAR VE SİMGELER

Bkz.	:Bakınız
F değeri	:Birden fazla örneklem kümesinin kıyaslanmasında ölçüt olan istatistiksel simge değeridir. İki ayrı kümenin varyansları oranıdır.
KKÖ	:Korku ve kaygı ölçeği
N	:Sayı
P değeri	:Hata olasılığı.
R (Korelasyon)	:Sayısal değişkenlerin birbirleriyle ilişkisinin derecesi Pearson bağıntı (korelasyon) katsayısı ile belirlenmesidir.
S.	:Sayfa
SD	:Standart sapma
SPSS	:Statistical Package for the Social Sciences (Sosyal Bilimler İstatistik Paket Programı)
t değeri	:Gözlenen puanların ortalamadan olan farklarının standart kayma birimi cinsinden belirtilmesidir.
TAP	:Test analiz programı
t.y.	:Tarih yok.
ÜBT	:Ünite başarı testi
vb.	:Ve benzeri
vd.	:Ve diğerleri

TABLOLAR

Tablo 1: Korku ve Kaygı Ölçeğinin Faktör Analizi	63
Tablo 2: Başarı Testinde Yer Alan Soruların Karşılık Geldiği Kazanımlar.....	65
Tablo 3: Madde İstatistikleri.....	66
Tablo 4: Analiz sonucunda Bulunan Test İstatistikleri.....	66
Tablo 5: Cinsiyet İle Ünite Başarı Düzeyi Arasındaki Farka İlişkin t Testi.....	69
Tablo 6: Cinsiyet İle Ahirete Yönelik Korku ve Kaygı Düzeyi Arasındaki Farka İlişkin t Testi.....	69
Tablo 7: Cinsiyet İle Batıl İnançlara ve Görünmeyen Varlıklara (Cin, Şeytan) Yönelik Korku ve Kaygı Düzeyi Arasındaki Farka İlişkin T Testi.....	70
Tablo 8: Deneklerin Annelerinin Öğrenim Durumlarına Göre Başarı Düzeyleri	70
Tablo 9: Deneklerin Annelerinin Öğrenim Durumlarına Göre Ahirete Yönelik Korku ve Kaygı Düzeyleri	71
Tablo 10: Deneklerin Annelerinin Öğrenim Durumlarına Göre Batıl İnançlara ve Görünmeyen Varlıklara (Cin, Şeytan) Yönelik Korku ve Kaygı Düzeyleri	72
Tablo 11: Deneklerin Babalarının Öğrenim Durumlarına Göre Başarı Düzeyleri	73
Tablo 12: Deneklerin Babalarının Öğrenim Durumlarına Göre Ahirete Yönelik Korku ve Kaygı Düzeyleri.....	73
Tablo 13: Deneklerin Babalarının Öğrenim Durumlarına Göre Batıl İnançlara ve Görünmeyen Varlıklara (Cin, Şeytan) Yönelik Korku ve Kaygı Düzeyleri	74
Tablo 14: Deneklerin Aile Gelir Durumlarına Göre Başarı Düzeyleri.....	75
Tablo 15: Deneklerin Aile Gelir Durumlarına Göre Ahirete Yönelik Korku ve Kaygı Düzeyleri	76
Tablo 16: Deneklerin Aile Gelir Durumlarına Göre Batıl İnançlara ve Görünmeyen Varlıklara (Cin, Şeytan) Yönelik Korku ve Kaygı Düzeyleri	76
Tablo 17: Öğrencilerin Ünite Başarı Düzeyleri İle Korku ve Kaygıları Arasındaki İlişki (Pearson Korelasyon)	77
Tablo 18: Öğrencilerin Ünite Başarı Düzeyleri İle Ahirete Yönelik Korku ve Kaygıları Arasındaki İlişki (Pearson Korelasyon).....	77
Tablo 19: Öğrencilerin Ünite Başarı Düzeyleri İle Batıl İnançlara ve Görünmeyen Varlıklara (Cin, Şeytan) Yönelik Korku ve Kaygıları Arasındaki İlişki (Pearson Korelasyon)	78

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Problemi

Gerek eğitim bilimleri gerek din eğitimi alanında öğrencilere yönelik çok çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bunların bir kısmı öğrencilerin duygularının eğitimlerine olan etkilerini araştırırken bir kısmı da eğitimlerinin duygularını ne şekilde etkilediğini ortaya koymaya çalışmıştır. Biz bu araştırmamızda ilköğretim 7. sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders müfredatında yer alan “Melek ve Ahiret İnancı” adlı ünitenin öğrencilerin korku ve kaygılarını etkileyip etkilemediğini, etkiledi ise onların ünite başarı düzeyleri ile korku ve kaygıları arasında nasıl bir ilişki olduğunu, etkilemedi ise nedenlerini tespit etmeye çalıştık. Öğrencilerin ünite başarı düzeyleri ile cinsiyet, aile gelir düzeyi ve ebeveyn tahsil durumu arasındaki ilişki de bu araştırmanın problemine dâhil edilmiştir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın genel amacı, öğrencilerin İlköğretim 7. sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders müfredatında yer alan “Melek ve Ahiret İnancı” adlı ünitenin kazanımlarını elde etme düzeyleri ile korku ve kaygıları arasındaki ilişkiyi tespit etmektir.

Araştırmanın Alt Amaçları

Yukarıda verilen genel amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır:

1. Öğrencilerin ünite başarı düzeyleri ile korku ve kaygıları arasında bir ilişki var mıdır?
2. Öğrencilerin ünite başarı düzeyleri ile korku ve kaygıları arasında bir ilişki varsa, bu hangi düzeyde ve ne yönde bir ilişkidir.
3. Örneklem grubundaki ortaokul öğrencilerinin ünite başarı düzeyleri
 - a. Cinsiyet
 - b. Gelir düzeyi
 - c. Baba eğitim durumu
 - d. Anne eğitim durumu değişkenlerine göre farklılık göstermekte midir?

4. Örneklem grubundaki ortaokul öğrencilerinin korku ve kaygı düzeyleri
 - a. Cinsiyet
 - b. Gelir düzeyi
 - c. Baba eğitim durumu
 - d. Anne eğitim durumu değişkenlerine göre farklılık göstermekte midir?
5. Öğrencilerin ünite başarı düzeyleri ile korku ve kaygıları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

1.3. Araştırmanın Önemi

Korkunun izi insanın bütün davranışlarında görülebilmektedir. Bugünkü modern düşünce insanın davranışlarını cinsellik ve saldırganlık bağlamında temellendirmeye çalışırken İslam âlimleri de vücudun muhafazası ve idamesi için insanda iki temel duygunun var olduğunu söylemişlerdir. Onlar cazibe olmak üzere şehveti ve de dafia olmak üzere gadab'ı kabul etmektedirler. Şehvet vücuda yararlı olan şeyleri cezbeder; gadab da zararlı olan şeyleri defeder, derler.

Burada korku insanın bütün davranışlarını kuşatan eden iki temel duygudan biri olarak görülebilir. Buna göre korku, insanın bütün davranışlarını belirlemekte, duygu ve fikirlerini bir amaca yönlendirmektedir. Birey kendisi için zararlı ve tehlikeli durumlar karşısında korku ve kaygıya kapılmakta, varlığını korumak ve sürdürmek için çareler aramaktadır. Dünya hayatının tehlikelerle dolu olduğunu düşündüğümüzde bireyin varlığının tehdit edilmediği hiçbir an olmadığı, varoluşsal tehdit algısının sürekli olduğu görülebilir. Dolayısıyla birey her an bir korku ve kaygı durumuyla karşı karşıyadır.

Hem olaylara ve durumlara bağlı korku ve kaygıyla hem de varoluşsal tehdit algısına bağlı korku ve kaygıyla başa çıkmak zorunda olan insan böylesi durumlar karşısında çeşitli tepkiler geliştirmekte, bu çeşitlilikte insandan insana değişmektedir. İnsanın tepkilerini belirleyen şey nedir? Neden bir insan tehlikeli durumlar karşısında sakin kalabilirken diğeri telaşa kapılır? Neden biri umutsuzluğa düşerken diğeri sessizce umut içinde bekler? Neden biri savaşırken diğeri kaçmayı tercih eder? Din,

korku ve kaygının itici gücünden faydalanmakla birlikte insanın böylesi durumları nasıl değerlendireceğini de belirler. Dolayısıyla insanların korku ve kaygı durumları karşısında verdikleri tepkilerin farklılığını onların inanç ve anlam dünyalarının subjektif boyutunda aramak gerekir. Bu anlamda İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarında “Korku ve Kaygı” motifi taşıyan ünite ve metinlerin öğrencilerin korku ve kaygılarını ne şekilde etkilediğinin araştırılması büyük önem taşımaktadır.

1.4. Varsayımlar

1. Çalışma grubundaki öğrenci grubu, temsil niteliğine sahiptir.
2. Ortaokul öğrencilerinin belirtecekleri görüşler, içinde buldukları şartlardan etkilenmektedir.
3. Araştırma için geliştirilen veri toplama araçları, araştırmanın amacını gerçekleştirmeyi sağlayacak yeterli ve geçerli bilgileri yansıtacak niteliktedir.
4. Araştırmada, öğrencilerin araştırma sırasında uygulanan ölçme araçlarına samimi ve doğru cevaplar verdikleri varsayılacaktır.

1.5. Sınırlılıklar

Araştırmanın bulguları:

1. Çalışma grubu 2016-2017 öğretim yılında, Konya ili Meram ilçesi Meram Mehmet Katırcı ve Meram Dere İmam Hatip Ortaokulunda okumakta olan 7. sınıf öğrencileri ile sınırlıdır.
2. Araştırma öğrencilere uygulanan Korku ve Kaygı Ölçeği (KKÖ, Ek-1) ve Ünite Başarı Testi (ÜBT, Ek-2) ile sınırlıdır.
3. Araştırma, değişkenleri ölçmek için geliştirilen ölçeklerle toplanan bilgilerle sınırlandırılmıştır.

1.6. Alanda Yapılan Çalışmalar

Aşağıda alanda yapılan benzer çalışmalara yer verilmiştir.

Yılmaz, Sema. (2013). Çocuklarda ölüm kaygısının çeşitli değişkenler açısından İncelenmesi. Bilimname, XXV (2), 169-189.

Bu araştırmanın amacı, 8-13 yaş çocuklarının gelişiminde ölüm kaygısını teorik olarak incelemek ve alan araştırması uygulayarak çocukların ölüm kaygısı düzeylerini çeşitli değişkenlerle karşılaştırmaktır. Bu doğrultuda çocukların ölüm kaygısı düzeyleri yaş, cinsiyet, ölüm tecrübesi, yetişkinlerle iletişim ve Tanrı algısı gibi çeşitli değişkenlere bağlı olarak incelenmiştir. Bu araştırmanın sonucunda çocukların yaş, cinsiyet, ölüm tecrübesi ve yetişkinlerle iletişim düzeyleri ile ölüm kaygısı düzeyleri arasında pozitif bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Çocukların Tanrı algısı yönelimleri ile ölüm kaygısı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Kaya, Mevlüt ve Varol, Kübra. (2004). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin durumluk-sürekli kaygı düzeyleri ve kaygı nedenleri (Samsun örneği). Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 17 (17), 31-63.

Bu çalışmada, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin durumluk-sürekli kaygı düzeyleri ve kaygı düzeylerine etki eden bazı etmenler incelenmiştir. Veriler Spielberg ve arkadaşları (1970) tarafından geliştirilen, Necla Öner ve Ayhan Le Compte tarafından Türkçe'ye uyarlanan Durumluk-Sürekli Kaygı Ölçeği ile toplanmıştır. Ölçek, 2002 Mayıs ayında 234 kız ve 284 erkek öğrenci olmak üzere toplam 518 öğrenciye uygulanmıştır. Öğrencilerin kaygı düzeyleri sınıf, bölüm, cinsiyet, medeni durum, ekonomik durum, çalışma durumu ve başarı durumu açısından değerlendirilmiştir. Öğrencilerin bölümleri, cinsiyetleri, medeni durumu, ekonomik düzeyi, bir işte çalışıp çalışmaması açısından kaygı düzeyleri arasında önemli farklılıklar görülmüştür. Öğrenciler en önemli kaygı nedeni olarak "hastalık ve yakınlarını kaybetme" ile "iş bulamama ve işe girememe"yi belirtmişlerdir.

Özdal, Funda ve Aral, Neriman. (2005). Baba Yoksunu Olan Ve Anne-Babası İle Yaşayan Çocukların Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi. Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi, Cilt 6, Sayı 2, 255-267.

Bu araştırma, anne-babası ile yaşayan ve baba yoksunu olan çocukların kaygı düzeylerini belirlemek ve bazı değişkenlerin kaygı düzeyi üzerinde farklılık yaratıp yaratmadığını incelemek amacıyla planlanmıştır. Araştırmaya alt, orta ve üst sosyoekonomik düzeydeki ilköğretim okullarına devam eden on-on bir yaş

grubundaki çocuklar dâhil edilmiştir. Araştırmanın örneklemini her sosyoekonomik düzeyden baba yoksunu olan 50, anne-babasıyla yaşayan 50 çocuk olmak üzere toplam 300 çocuk oluşturmuştur. Araştırmaya dâhil edilen çocuklara "Genel Bilgi Formu" ile Spielberg ve arkadaşları tarafından geliştirilen, Öner ve Le Compte (1985) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri" uygulanmıştır. Elde edilen veriler çift yönlü ve tek yönlü varyans analizi ile değerlendirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda, baba yoksunu olan çocukların sosyoekonomik düzey, yaş, cinsiyet değişkenleri açısından durumluk ve sürekli kaygılarının anne-babasıyla yaşayan çocukların kaygılarından yüksek olduğu saptanmıştır. Ayrıca yaşın durumluk kaygı puan ortalamaları üzerinde; baba yoksunluğunun nedeninin sürekli kaygı puan ortalamaları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa neden olduğu da belirlenmiştir.

Arslan, Mustafa. (2004). Kişilerin batıl inanç kaygı düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. Değerler Eğitimi Dergisi, 2 (6), 9 - 34.

Bu araştırmada, halkın batıl inanç kaygı düzeyleri çeşitli değişkenler açısından incelenmiş, ayrıca batıl inanç kaygı düzeylerinin dindarlıkla ilişkisi ele alınmıştır. Araştırma Çorum kent merkezinde 327 kişinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Bilgi toplamak amacıyla Kişisel Bilgi Anketi, Batı İnanç Kaygı Ölçeği ve Dini Tutum Ölçeği kullanılmıştır. 10 maddelik Batıl İnanç Kaygı Ölçeğinin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı 0.80, ölçek maddelerinin birinci faktör yükleri .53 ile .74 arasında bulunmuştur. Dini Tutum Ölçeğinin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı 0.82, ölçek maddelerinin birinci faktör yükleri de .46 ile .76 arasında bulunmuştur. Bu ölçüler her iki ölçeğin güvenilir ve geçerli olduğunun kanıtı sayılmıştır. Araştırmada, kişilerin batıl inanç kaygı düzeylerinin "cinsiyet, toplumdaki sosyoekonomik düzey, eğitim, mesleki durum" gibi değişkenlerden etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, kişilerin batıl inanç kaygı düzeyleri ile dini inanç düzeyleri arasında zayıf da olsa pozitif ilişki bulunmuştur.

I. BÖLÜM KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde korku ve kaygı kavramları tanımlanarak arasındaki farklara değinilmiştir. Bu kavramların insan hayatındaki değeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Kur'an'da korku ve kaygı ifade eden kavramlar, Kur'an'da korkuların mahiyeti ve sınıflandırılması, dindarlığı güdüleyiciliği irdelenerek, korku ve kaygı kavramlarının din eğitimi açısından değerlendirilmesi yapılmıştır.

2.1. Korku Kavramının Tanımı

Korkunun belirlenmesine yönelik bazı temel noktaların dışında psikologlar korkunun tanımı, muhtevası ve çeşitleri üzerinde fikir birliği sağlayamamışlardır. Bununla birlikte bir takım tanımların yapıldığı görülür. Türkçe Sözlükte psikolojik korku şöyle anlatılmaktadır: Gerçek ve beklenen bir tehlike ile yoğun bir acı karşısında uyanan ve coşku, beniz sararması, ağız kuruması, kalp ve solunum hızlanması gibi belirtileri olan veya daha karmaşık fizyolojik değişmelerle kendini gösteren bir duygudur (Parlatır vd., 1998: 1363).

Rağib el-İsfehani (Ö: 503/1109) ise korkuyu şöyle tarif eder: “İnsanın zanna ya da bilgiye dayanarak hoşuna gitmeyecek bir şeyin meydana geleceği endişesine kapılmasıdır” (El-İsfahânî, 1412/1992: 303). Gazali (Ö: 505/1111) de korkuyu tarif ederken İsfehani'ye paralel bir görüş serdetmektedir. Buna göre korku: “istikbalde arzu edilmeyen bir duruma düşme sebebiyle kalbin yanması ve elem duymasıdır” (El-Gazali, t.y.: IV/152).

Türkçe Sözlükten aldığımız tanımda dikkati çeken husus, korkunun fizyolojik yönüne ağırlık verilmiş olmasıdır. Günümüzde insan üzerinde yapılan modern çalışmalarda, böbrek üstü bezlerin kana adrenalin gönderilmesini sağladığı, kan basıncının artarak, göz bebeklerinin büyüdüğü ortaya konmuştur. Adrenalin yüklü kan gergin kaslara dolarken, sinir sistemimiz inanılmaz derecede harekete geçer. Bunun sonucunda vücutta, gücü ziyadeleştirecek, öfke anında nefsin savunulmasını sağlayacak sert çabaları sarf etmeye hazırlıklı kılmak veya korku anında kaçmayı sağlamak üzere büyük miktarda şeker ifrazını sağlayacak olan fizyolojik değişikliklerin meydana geldiği ortaya konmuştur.

İsfehani'nin ve Gazali'nin tanımlarında ise korkunun psikolojik yönü ağır basmaktadır. Buna göre korkunun ortaya çıkışı hayali veya gerçek bir tehlikenin fert tarafından kabul edilmesiyle olur (Mannoni, 1992: 12). Korku temelde insanın güvenlik ihtiyacı ve güvenlikte olmayı arzulamasından kaynaklanmaktadır. İnsan kendini emniyette ve güvende hissetmek ister. Bu durum onun en temel güdülerinden biridir (Baymur, 1990: 67). Bu sebeple o, güvenliğini tehlikeye sokan durumlardan korkar ve ondan kaçma eğilimi gösterir (Yapıcı, 1997: 228). Korkunun oluşmasında insanın acziyetinin de önemli bir yeri vardır. İnsan yetenekleri ve potansiyeli sınırlı bir varlıktır. Acziyetinin farkında olan insan korkmuş bir insandır. Her şeyden önce o, varlığının daima tehlikede olduğu duygusunu yaşamaktadır. Denebilir ki insanın bütün yapıp etmeleri işte bu varlığını koruma arzusundan kaynaklanır.

Oluşumlarını çok çeşitli sebeplere dayandırabileceğimiz korkular, insanda türlü türlü biçimlerde tezahür edebilir. Bu da bize korkuları çeşitli şekillerde sınıflamalara tabi tutma ve ele alma imkânı verir. Buna göre korkuları doğal korkular ve patolojik korkular olmak üzere iki kısımda mütalaa eden bilim adamları, kaygı ile korkuyu da birbirinden ayırmaktadır (Yapıcı, 1997: 228). Özellikle Kierkegaard'ın korkuyu belirli bir nesnesi olan, kaygıyı ise belirli bir nesnesi olmayan ruhsal bir durum olarak tanımlamasından itibaren, korku ile kaygıyı bu nitelikleriyle ayırmak gelenek haline gelmiştir (Ditfurth, 1991: 7).

Öte yandan Kierkegaard'ın korkuyu bu şekilde tanımlaması yani objesine göre tanımlaması, onun çok çeşitli şekillerde mütalaa edilebilmesine de imkân vermiştir. Böylece biz korkularımızı anne-babadan korkma, otoriteden korkma, hayvanlardan korkma, karanlıktan korkma, gök gürültüsünden korkma, yalnızlıktan korkma, okuldan korkma gibi çok çeşitli biçimlerde ele alabiliriz.

Kierkegaard'ın tanımından hareketle objesine göre farklı isimler altında değerlendirebileceğimiz korkular içinde dini korkular da önemli bir yere sahiptir. Dini korkuyu diğer korkulardan ayıran en önemli husus, bunun objesinin dini nitelikli olmasıdır (James, 1931: 125).

2.2. Kaygı Kavramının Tanımı

Kaygı da korku gibi insanın temel duygularından biridir. Çünkü her insan kendisi için tehlikeli olarak algıladığı durumlar karşısında bir miktar kaygılanır. Cüceloğlu kaygıyı “üzüntü, sıkıntı, korku, başarısızlık duygusu, acizlik, sonucu bilememe ve yargılanma” olarak tanımlamıştır (Cüceloğlu, 1994: 276).

Kaygı olumsuz bir sonuç bekleme, iç çelişki, desteğin çekilmesi ve belirsizlik durumlarında ortaya çıkan üzüntü, sıkıntı, korku, başarısızlık duygusu, acizlik, sonucu bilememe ve yargılanma gibi durumlardan birini ya da bir kaçını içeren heyecansal süreç olarak ifade edilebilir (Gall, 2006: 7).

Kaygı, tehlikeyle baş etmek için uyum sağlayıcı bir mekanizma, temel bir insan duygusu ve çok yönlü bir duygu durumudur. Tehlikeli koşulların yarattığı geçici duruma bağlı olarak durağan kaygı türü “durumluk kaygı”, içten kaynaklanan, bireye öz değerlerinin tehdit edildiği hissini veren, bireyin içinde bulunduğu durumları stresli olarak yorumlamasına yol açan kaygı türü de “sürekli kaygı” olarak tanımlanmaktadır (Kaya ve Varol, 2004: 34).

Mesela, sınavlar ve cerrahi operasyonlar kişide belli oranda tedirginlik ve huzursuzluk meydana getirebilir. Bu tür kaygılar genellikle kısa süreli ve geçicidir. Bu sebeple bunlara “süreksiz, durumluk kaygı” adı verilmektedir. Kişinin gündelik yaşantısı içinde karşılaştığı pek çok durumu genellikle stresli olarak algılaması ve yorumlaması ise “sürekli kaygı” olarak adlandırılmaktadır. Bu anlamda sürekli kaygı hali, “kişinin açık ve nesnel bir tehlikeyle karşı karşıya olmadığı anlarda bile tedirginlik duyup mutsuzluk ve huzursuzluk hissetmesi” şeklinde tanımlanabilir (Yapıcı, 2007: 106).

İki kaygı türünün farklı özellikleri olmasına rağmen her ikisinin de temelinde bir kaygı süreci bulunmaktadır. Subjektif korkuyla birlikte otonom sinir sistemindeki uyarılma olarak tanımlanan durumluk kaygı, hem sürekli kaygının hem de kaygı sürecinin ilk basamağını teşkil eder. Bu tip kaygı, bireyin içinde bulunduğu durumu tehdit eden, tehlike yaratan biçimde algılamasından, yorumlamasından kaynaklanır. Bilinçli olarak hissedilebilen durumluk kaygı, anlık gerilim, korku ve dehşet

duyguları şeklinde kendini gösterir. Stres unsurlarının kuvvetli ya da fazla olduğu koşullarda durumluk kaygı yükselir. Stres ortadan kalktıktan sonra kaygı düşer.

Bireylerin içinde buldukları durumların çoğunu stresli olarak algılama eğilimi, sürekli kaygıyı tanımlar. Bu tür kaygı, durumluk kaygıya oranla durağan ve sürekli dir. Kaygının şiddeti ve süresi kişilik yapısına göre değişir. Sürekli kaygı, bireyin davranışlarında doğrudan gözlenmez, ancak değişik zamanlarda ve koşullarda saptanan durumluk kaygı tepkilerinin şiddetinden ve sıklığından tespit edilebilir. Buna göre sürekli kaygısı yüksek olan bireyler, stres karşısında sürekli kaygısı düşük olan bireylerden daha kolaylıkla ve daha sık olarak incinirler; durumluk kaygıyı hem daha sık hem de daha şiddetli bir şekilde yaşarlar.

Durumluk-sürekli kaygının ayrımı ile ilgili olarak; durumluk kaygının ortaya çıkışında gerek dış, gerekse içsel etkenler rol oynamaktadır. Birey tarafından gerçek ya da gerçekmiş gibi algılanan tehlikeli olabilecek yaşantılar biçiminde ve de akut olarak (o anda, o durumda) yaşanan bir duygu durumudur. Sürekli kaygı ise bireyin içinde bulunduğu durumu stres verici olarak algılama ve yorumlama eğiliminin yarattığı, devamlı ve kronik biçimde yaşanan kaygıdır (Sertbaş, 2007: 113-121).

Durumluk kaygı, kişilerin özel durumları tehdit edici olarak yorumlaması sonucu oluşan duygusal tepkidir veya bireyin içinde bulunduğu stresli (baskılı) durumdan dolayı hissettiği sübjektif korkudur. Durumluk kaygının şiddeti ve süresi, algılanan tehdidin miktarı ve kişinin tehlikeli durum yorumunun kalıcılığıyla ilişkilidir. Stresin yoğun olduğu zamanlar durumluk kaygı seviyesinde yükselme, stres ortadan kalkınca düşme olur. Fizyolojik olarak da sinir sistemini baskılı durumun uyarması sonucu terleme, sararma, kızarma ve titreme gibi fizik değişimler yaşanabilir. Bu belirtiler bireyin gerilim ve huzursuzluk duygularının göstergeleridir. Durumluk kaygı, tehlikeli durumların yarattığı ve genellikle her bireyin yaşadığı geçici ve duruma bağlı olarak o anda yaşadığı kaygıdır. Durumluk kaygı, insanın belirli bir anda bir uyarıcı veya durumu kendisi için zararlı ve tehlikeli olarak algılandığında ortaya çıkar (Kaya ve Varol, 2004: 35).

Sürekli kaygı, geleceğe yönelik olarak hissedilen ve bireyin kaygı yaşantısına olan yatkınlığıdır. Buna kişinin içinde bulunduğu durumları genellikle stresli olarak algılama ya da stres olarak yorumlama eğilimi de denebilir. Sürekli kaygı, baskılı olmayan, nötr olan durumların kişi tarafından tehlikeli ve özünü tehdit edici (küçültücü) olarak algılanması sonucu oluşan mutsuzluk ve hoşnutsuzluk duygusudur. Bu tür kaygı seviyesi yüksek olan kişilerin kolayca incindikleri ve karamsarlığa büründükleri görülür. Bu kişiler durumluk kaygıyı da diğerlerinden daha sık ve yoğun yaşarlar. Doğrudan doğruya çevreden gelen tehlikelere bağlı olmayan bu kaygı türü içten kaynaklanır. Bir kişilik özelliği olup, genellikle kişi huzursuz ve mutsuzdur. Sürekli kaygı, yapılan seçimlerin, verilen kararların sonradan pişmanlık ifadeleri ile anılması ve çözümde geç kalınmış olması ya da çözümün zor hatta imkânsız olduğu durumlarda artabilmektedir. Örneğin öğrencilerin kendilerine uygun olamayan ve istemedikleri üst öğrenim kurumlarıyla ilgili alan ve meslek seçimlerinde yaşadıkları kaygı gibi (Kaya ve Varol, 2004: 35).

2.3. Korku ve Kaygı Arasındaki Farklar

Kaygı ile korku arasında nasıl bir ilişki ve farklılık olduğu meselesi araştırmacıların önem verdiği konulardandır. Henüz üzerinde tam bir uzlaşma olmamakla birlikte, kaygı; kaynağının belirsiz, sürenin uzun ve şiddetin zayıf olmasıyla korkudan ayrılmaktadır.

Korku var'dan doğar. Kaygı ise var ve yok olma ihtimalidir. Kaygıda henüz tehlike ortaya çıkmamıştır, ihtimal dâhilindedir. Burada tehlike ortaya çıkabilir de çıkmaya bilir de. Korkan kimse, benliğinde eksilme hissi yaşar. Kaygılanan ise, daha çok zaman darlığından şikâyetçidir. Korkan, acil bir eylem arayışındadır, harekete geçer. Kaygılanan ise, çoğu zaman bir inançla yetinmektedir. Korkan kimse, kaçır. Fakat kaygılanan kaçmaktan kaçır; çünkü tehlike henüz ihtimal dâhilindedir, belirsizdir. Korku, insanı kuşatır, yani korkan çaresizdir. Yer ve zamanın farkında olmaz. Ama kaygılanan kimse, henüz kuşatılmamıştır. İçinde bulunduğu yer ve zamanın farkındadır. Sadece, gelecekle ilgili bir belirsizliği, endişeli, tasalı ve meraklı bir bekleyişi vardır.

Korku, olacağı bilinen bir kötülüğün uyandırdığı sindirici bir duygudur. Kaygı ise, giderilemeyen isteklerden doğan bir sıkıntı ve tedirginlik halidir. Kaygı, henüz mahiyet ve keyfiyeti belirmemiş bir korkuya ihtimal verme durumudur. Bu fark ortaya çıktıktan sonra şunu söyleyebiliriz. Korku, diğer varlıklar gibi insanın da varlık ve hayat kaynağıdır. Onun fizyolojisiyle ilgilidir. Fakat sadece insana özgü olan kaygı, daha çok insanın değerleriyle ilgilidir. Kaygı, insanın anlam ve inanç üretim kaynağıdır.

Seven ayrılmaktan, öğrenci başaramamaktan, sanatkâr bitmekten, siyasetçi kaybetmekten, iktidardaki düşmekten, diktatör sonunun gelmesinden, sanık mahkûmiyetten, fakir geleceğinden, zengin iflâs etmekten, hırsız yakayı ele vermekten, savaşçı yenilmekten kaygılanır. Fakat ne zaman bunlardan birisinin aşırı bir heyecanla kalbi hızla çarpmaya başlarsa korkmuş demektir. Bunun arkasından başka belirtiler gelir. Nabız atışı yükselir, benzi sararır, göz bebekleri genişler, ağzı kurur, tüy ve saçları dikenlenir, el ve ayağı titrer ve vücudu terler. Kaygılanmada ise bu belirtiler henüz yoktur.

Önceden biriktirdiğimiz bir kudrete verdiğimiz değer yok olma endişesi bizi kaygılandırır. Kaygı, ilerde bu kudrete ne olacağı üzerinde odaklaşan sorulardan doğar. İşte o kudretin, güçlü bilinen karşısında, sinirsel ve ruhsal yolla, âni bir şekilde boşalması nedeniyle de korku oluşur. Bu tam anlamı ile kaynak yetersizliği hissedilmesidir. Bu iki durum, insanın açlık kadar doğal mekanizmalarıdır.

Ruhsal bozukluk durumu sayılabilecek yılgı türünden korkuları dışarda bırakarak kısaca şunu söyleyebiliriz. Kaygı ve korku, insanı fiziksel ya da toplumsal çevreden gelen tehlikelere karşı uyarır. Hayat için gerekli çevre uyumunu sağlama ve sürdürme yollarını öğretir. Kaygı ve korku, çoğu kimse için yalnız başına müspet bir çağrışım yapmaz. Tedavi edilmesi gereken bir hastalık gibi görülür. Oysa sonuçlarıyla birlikte mütalaa edilince, kaygı ve korkunun insanın temel ve yararlı birer mekanizması olduğu görülecektir.

2.4. Korku ve Kaygının İnsan Hayatındaki Değeri

Eğitim, insan varlığının derinliklerine ve özüne kök salan tutumları, davranışları, hayat felsefesini, hayatın anlamını, görevini ve sorumluluklarını, süregelen insan kültürüyle yoğurarak, bireyde ve toplumda değişme ve oluşmalar meydana getirme sürecidir (Ergün, 1996: 11).

İnsanda doğal olarak bir eğitim vardır. O korkularından emin olmak için çevresinde olup biten her şeyi bilmek ister. İnsan var olanı görmekle kalmaz, varlık nedenini ve dayandığı ilkeleri de araştırma ihtiyacı duyar. Bunun en temel sebebi insanın aynı durumla tekrar karşı karşıya kalma riskinin olmasıdır. Onun için insan sorular sorar, bunların cevabını arar, bilmediklerinin peşini bırakmaz. Korkularından emin olmak için insan bildiklerinin koşullarını, yöntemlerini araştırıp geliştirerek, genel ilkeler ortaya koyup, hem bildiklerini sağlamlaştırmak, hem de bilmediklerini keşfetme yollarını yakalamak için düşüncesini sistemleştirmeye çalışır (Topses, 1982: 151). Böylece o, bilinmeyen yeni durumlar karşısında korkularından emin olmak ister.

Korku ve kaygı insanın yeni durumlara uyum sağlaması, hem kendisini hem de çevresini yaratıcı düşünmeyle değiştirip geliştirmesi, yani bireyin kendi kendisini eğitmesi, kendi kendine öğrenmesi ve bunu nesiller boyu aktarması yönünde önemli bir itici güç olmuştur.

Korku ve kaygının tarih boyunca insanları harekete geçirdiği, bir motivasyon unsuru olduğu görölmektedir. İnsanlar korku ve kaygılarından emin olmak için bir takım tedbirlere başvurmuşlar, arayışlar neticesinde de keşif ve icatlarda bulunmuşlardır. Önceki devirlerde, sel, kuraklık, kıtlık, depresyon, yangın ve kasırga gibi afetler insanı çok korkutuyordu. Aslında onu korkutan şey, gelecek zamanın bilinmezliği idi. Nitekim bu korkular, insanın geleceği önceden bilme ihtiyacını ortaya çıkarmıştı. Bu nedenle insanlığın ilk amacı, zamanı dilimlemek biçiminde belirmişti. Zamanla takvimler keşfedilmiş, saatler icat edilmişti. Mezopotamyalılar, yıldızların hareketlerini izlemeye başlamışlardı. Çünkü korkuyorlardı. Topraklarını sulayan Dicle ve Fırat ırmaklarının, gelecekte başlarına neler getireceğini anlamak

istiyorlardı. Mısırlı kâhinlerin, bir yılı üç yüz altmış beş güne bölme başarılarının altında da Nil'in taşma korkusunu yenme arayışları vardı.

Evrende süregelen; deprem, sel ve yangın gibi afetler henüz bitmedi. Bu nedenle insanın yenilme ve tükenme korkusu da bitmedi. Bulaşıcı hastalıklardan ve düşman saldırılarından korktuğu için zamanla tıbbı ve askerliğe yöneldi. Aşırı ve barutu keşfetti. İlâç ve silah sanayine ulaştı. Organ naklini, kalp ve karaciğer değişimini başardı. İşte bütün bu başarıların itici gücü insanın yok olma korku ve kaygısıdır.

Kâinattaki sürekliliğe uyum sağlamak için, iklim ve keşiflerin sürekli olması kadar, bilimsel kazanımların da kaybolmaması gerekiyordu. Bu nedenle insanda bildiklerini unutma korkusu belirmişti. Bu durum ona keşifler dışında ikinci bir amaç telkin ediyordu. Keşifler sonunda ulaşılan bilgiyi yazmayı düşünmüştü. Önce Lüleci çamuru ve kili bulmuş, sonra papirüsü ve kâğıdı geliştirmişti. Arkasından kitap telifini başardı. Matbaayı icat etti. İletişim araçlarını artırdı. Bilgisayar ve internet teknolojisine kavuştu.

Korku sanatın da itici gücüdür. Dünyanın yedi harikası diye bilinen eserlerden ilk üçü tapınak heykeldir. Yani bu üç eserin temelinde tanrısal bir korku vardır. Dördüncü yapıt, bir kenti çapulcu ve yabancı saldırılardan korumak amacıyla yine korkudan yapılmıştır. Beşinci harika ise piramittir. O da bir kralın ölüm sonrası hayattaki ihtiyaçlarını gidermesi için yapılmış bir mezardır. Yani piramidi yaptıran şey de şüphesiz inanç gücü ve Tanrı Korkusudur.

Korku ve kaygı yalnız teknik ilerlemenin itici gücü olmamış aynı zamanda insan yaşamının devamı için gerekli reflekslerin de belirleyicisi olmuştur. Bebek, doğar doğmaz ağlamaya başlar. Sebebi enerji açlığıdır. Başka bir ifade ile ağlamanın sebebi, yeni ortamda yetersiz kalma ya da yok olma korkusudur. Bu korku zamanla detaylanacaktır. Çeşitli duygularını fonksiyonsuz bırakacak her yeni durum, onu başka bir korkuyla tanıştıracaktır. Karanlığın görme, gürültünün işitme, ateşin dokunma, acının tatma fonksiyonunu iptal edeceğinden korkacaktır. Bütün bunlar, canlı olmaya yönelik faaliyetlerdir.

Normal düzeyde korku ve kaygı hali ferdi harekete geçiricidir. Başka bir deyişle, patolojik bir durum kazanmayan korku ve kaygı, insanda belirli düzeyde stres oluşturmakta, bu da ona mücadele gücü vermektedir. Normal düzeyi aşmış patolojik bir duruma gelmiş korku ve kaygıyı saymazsak korku ve kaygı, insanı fiziksel ya da toplumsal çevreden gelen tehlikelere karşı uyarır. Hayat için gerekli çevre uyumunu sağlama ve sürdürme yollarını öğretir.

Bununla birlikte korku ve kaygı gerek insan yaşamının devamı açısından gerekse teknik ilerlemenin sağlanması, icat ve keşiflerin yapılması açısından tarihin her döneminde aynı etkiyi yapmamıştır. Bu durum bize bireyin iç dünyasının derinliklerinde korku ve kaygının farklı etkiler yaratabileceğini göstermesi bakımından önemlidir.

Yüksek korku kaygı düzeyine sahip insanlar, yolunda gitmeyen işlerden dolayı hemen ve ciddi biçimde ruhsal çöküntü yaşamaya başlarlar. Gereksiz bir şekilde yaşanması muhtemel olan ve olmayan pek çok hususta korkar ve endişelenirler. Bu kişilerde aşırı gerginlik, tedirgin bir bekleyiş ve dikkat dağınıklığı gibi psikolojik belirtiler sıklıkla görülür. Böyle bir durumda bireyin baş edemeyeceği düzeyde aşırı korku ve kaygı yaşamaya başlaması, onun düşünme ve harekete geçme kabiliyetini zayıflatıcı olabilmektedir (Yapıcı, 2007: 106).

Toplumların köleleştirilmesinde, insanların kalpleri ve zihinleri üzerinde hükümranlık kurmada yüksek düzeylere varan bu patolojik korku ve kaygılardan faydalandığını, insanın harekete geçme kabiliyetinin böylece fesada uğratıldığını söyleyebiliriz (Coşkun, 2014).

2.5. Kur'an'da Korku ve Kaygı İfade Eden Kavramlar

Kur'an, gerçek eğitici ve öğreticinin Allah olduğunu bildiriyor. Allah Hz. Âdem'e eşyanın ismini öğretmiş, onu bu özelliğiyle meleklerle üstün kılmıştır (Kur'an, 2/31). Hz. Muhammed'e ilk inen ayetlerde de "Yaratan Rabbin 'in adıyla oku! O, insanı asılıp tutunan şeyden (alak) yarattı. Oku! Kalemle öğreten, insana bilmediklerini, öğreten Rabbin en büyük kerem sahibidir" (Kur'an, 96/1-5)

buyrularak Allah'ın öğretici niteliği vurgulanmış ve bu niteliği O'nun kerem sahibi oluşunun adeta bir gereği imiş gibi gösterilmiştir.

İlk inen ayetler Hz Muhammed'e doğru yolu gösteren işaretlerin ilk merhalesini de oluşturuyordu. Peygamber "Beni Rabbim eğitti. Ne güzel eğitti." (Aclûnî, 1357/1933: Keşf, 472, (no: 164)) diyerek kendisini eğitenin, doğru yola iletinin Allah olduğunu ifade etmiştir.

Demek ki insanın asıl eğiticisi Allah'tır. Rabbimiz sadece peygamberlerini eğitmekle kalmamış onlar aracılığıyla gönderdiği emirlerle "Rab" sıfatının bir gereği olarak insanlığın gelişmesini, olgunlaşmasını, dünya ve ahiret saadetine kavuşmasını hedeflemiştir. Allah'ın Rab sıfatı terbiye etmek, büyütme, yetiştirme anlamlarına gelir. Bu kelimenin anlamında aynı zamanda bir yetiştiricide olması gereken merhamet, şefkat, yakın ilgi ve doğru yola iletme anlamları da gizlidir (Öymen ve Dağ, 1974: 1).

Dolayısıyla Allah ilk eğitici ve insanlara doğru yolu gösteren ilk rehberdir. Peygamberler de Allah'ın direktifleri doğrultusunda insanları eğiten, onlara hakikatin bilgisini öğreten beşeri plandaki ilk eğitici ve öğreticilerdir. Allah'ın mesajını, emir ve yasaklarını insanlara tebliğ eden her peygamber, getirdiği dinin ilk öğretmeni olmuştur. Peygamberlerin görevi Allah'tan aldıkları emirleri sadece tebliğ etmektir (Kur'an, 3/ 20; 13/ 40).

Allah'ın Hz. Muhammed aracılığıyla insanlara bildirdiği son ilahi kitap Kur'an-ı Kerim'dir. Allah gönderdiği kitapla peygamberi aracılığıyla tüm insanlığı doğru yola, dünya ve ahiret saadetine ulaştırmayı hedeflemiştir. Muhatabını belirli hedeflere, gayelere yöneltecek böyle bir kitabın insanı her yönüyle kuşatması ve ona bütüncül bir yaklaşımla hitap etmesi, onu duygu, düşünce ve davranış bütünlüğü içinde ele alması gerekir.

Kur'an insana yaklaşırken onun duygu, düşünce ve eğilimlerini bütünlük içinde ele almıştır. Kur'an sadece zihnin kavrama gücünü esas alan statik bir mantık

kullanmamış, her yönüyle dinamik ve realist bir mantık kullanmakla birlikte insanın duygu dünyasına ve vicdanına da önem vermiş, onları asla ihmal etmemiştir.

Bu bağlamda insanın önemli duygularından olan korku ve kaygı da Kur'an'ın ifadelerinde gerek içerik gerekse üslup bakımından yer almıştır. İlk eğitici ve öğretici olan Allah'ın kitabında korku ve kaygı ifade eden kavramların doğru anlaşılması ve onların Kur'an'da ne şekilde kullanıldığının belirlenmesi din eğitimi açısından büyük önem arz etmektedir.

Din eğitiminde korku ve kaygıya dayalı bir dilin doğru kullanılıp kullanılmadığının tespit edilmesi Rabbimizin bu kavramları kitabında ne şekilde ve hangi durumlarda ele aldığının anlaşılmasıyla mümkündür.

Bu anlamda Kur'an'da korku ve kaygı ifade eden kavramları El-Havf, El-Haşyet, El-İşfak, Er-Rahbet, El-Feza, Er-Ru'b, El-Vecel, El-Vecs, Er-Rav', Et-Takva şeklinde sıralayabiliriz.

2.5.1. Havf

Bu kelime “خ-و-ف / H-V-F “ kökünün türevi olup, aynı anlamdaki diğer mastarlardan türeyen fiil ve isimler Kur'an'da 124 yerde geçmektedir (Fuad, 1364/1945: 246-248). Sözlüklerde “الخوف / el-havf”, korkmak, ürkmek, bir şeyden diğer bir sebeple korkmak demektir (El-Cevherî, 1404/1984: IV/1358-1359).

“Havf” kelimesinin, “emn” in zıddı anlamına gelişi şu ayetlerde açık bir şekilde görülmektedir: “Ey Mûsâ! Beri gel, korkma. Çünkü sen güvenlikte olanlardansın” (Kur'an, 28/31). ve “O ki, onları yedirip açlıktan kurtardı ve onları korkudan güvene kavuşturdu” (Kur'an, 106/4). “Havf” in “emn” in zıddı anlamı hakkında; “Havf” kalbin Allah'ın va'd ve va'id'inden haberdar olması nedeniyle, sükûnet, gönül huzuru ve güven duygusundan yoksun olması halidir.” (El-Fîrûzâbâdî, 1996: II/577) denmiştir.

Nitekim Taberî “havf”i, “emn” kelimesinin zıddı olarak tefsir etmiş; Kur’an’da geçen “Onlara korku yoktur” ibaresini “Yani onlar emniyettedirler” şeklinde yorumlamıştır (Et-Taberî, 1415/1995: I/354).

“الخوف / el-Havf” kelimesi dünyevî ve uhrevî işlerdeki korkuyu anlatmak için de kullanılır. Rağib İsfahânî’ye göre “havf”, gelecekte olması istenmeyen, ancak bir takım emarelerinden dolayı, vuku bulması kuvvetle muhtemel bir olay nedeniyle kaygılanmak anlamına gelir. Gelecekte meydana gelmesi muhtemel olan şey, sevilmeyen, arzu edilmeyen bir şey ise bunu beklemekten “havf” meydana gelir (El-İsfahânî, 1412/1992: 303).

Şayet vuku bulacak şey; sevilen bir şey ise bunu beklemenin adı “reca” (Kur’an, 2/218; 35/29; 33/21) veya “tamâ”dır (Kur’an, 32/16). Rağib İsfahânî’ye göre “Allah’tan havf” denildiğinde kastedilen, “aslandan korkmak” denildiği zaman akla gelen bir korku türü değildir. Bilâkis “Allah’tan korkmak” ile kastedilen şey, isyanlardan uzak durmak, Allah’a karşı gelmemek ve O’na itaati seçmektir. Bundan dolayı, günahları terk etmeyen kişi, “Allah’tan korkan” olarak kabul edilmez (El-Fîrûzâbâdî, 1996: II/576). İşte “takva” kelimesi ile “havf” kelimesinin anlam açısından örtüştüğü nokta bu anlamdır. Yani Allah’a karşı gelmekten sakınmaktır. Fakat daha sonra “takva” hakkında bilgi verirken de ifade edeceğimiz gibi, her iki kelime arasında ince anlam farkları vardır.

Seyyid Şerîf Cürcânî “havf” kelimesini “Sevilmeyen ile karşı karşıya kalınması veya sevilenin elden kaçırılması” (El-Cürcânî, 1991: 114) şeklinde tarif etmektedir. Bu tanımlarda da açıkça görüldüğü gibi, “havf” kelimesinin korkunç bir varlıktan korkma anlamı yoktur. Burada korkudan daha çok, Allah’ın emirlerini yapmamak, yasaklarını ihlâl etmek suretiyle, O ’na karşı saygısızlık etmekten kaynaklanan bir ıstırap, bir elem ve kalbi rahatsız eden bir hâlet-i ruhiye vardır.

Fîrûzâbâdî’nin tespitlerine göre “havf” kelimesi Kur’an’da 5 ayrı anlamda kullanılmaktadır. Bunlar “katl ve hezimet korkusu, savaş ve kıtal korkusu, ilim ve dirayet, azar azar azaltma, ahirette verilecek cezalardan korkma” şeklinde sıralanabilir (El-Fîrûzâbâdî, 1996: II/578-579).

Kur'an bütünlüğünde "havf" kelimesinin geçtiği ayetleri incelediğimiz zaman, bunların yaklaşık olarak yarısı dünyevî korku ve kaygıları, diğerleri ise Allah'a saygısızlık etme, O'na karşı gelme korkusu, azap korkusu, ahiret kaygısı, günah işleme endişesi gibi dinî kaygıları ifade etmektedir. "Havf" kelimesinin geçtiği ayetlerde, insanın kendisi için hissettiği korku ile birlikte, başkası adına duyduğu korku ve kaygılar da zikredilmektedir (Kur'an, 19/45; 11/26,84; 40/26).

Netice itibariyle diyebiliriz ki, "الخوف / el-havf" kelimesi, Kur'an kontekstinde ürperme, dehşete kapılma, ürkme anlamında bir korku türü olarak geçmemektedir. "Havf" ile kastedilen korku, kalbin duymuş olduğu yakıcı bir ıstırap şeklinde insanın içinde beliren, ruhu rahatsız eden, kişiyi devamlı teyakkuz halinde tutan, dış belirtilerine nispetle daha çok gönülde tesirini gösteren bir korku türüdür. Dünyevî korku ve kaygıları, azap korkusu, ahiret kaygısı, günah işleme endişesi gibi dinî kaygıları ifade etmektedir. Bu kelime Kur'an'da geçen "korku" ve "korkmak" anlamındaki diğer kelimelerin oluşturduğu semantik alanın odak kelimesidir.

2.5.2. Haşyet

"الخشية / el-Haşyet" ifadesi sözlüklerde ve tefsirlerde "الخوف / el-havf" anlamında ele alınmış olup, bir şeyden çekinmek, korkmak anlamındadır. Harfî çer ile (على / Ala) kullanıldığı zaman, kaygılanmak, tedirgin olmak gibi anlamlara da gelir (El-Fîrûzâbâdî, 1996: II/544,545).

Kur'an-ı Kerim'de haşyet kavramının saygıyla birlikte bulunan bir korku türü olarak ifade edildiği görülmekte, bu tür korkuların kaynağının ilim olduğu vurgulanmaktadır. "...Allah'tan kulları içerisinde ancak âlimler haşyet/derin saygı duyar..." buyurulmuştur (Kur'an, 35/28).

Haşyet, mutlak ürküntüden ibaret bir korku değil, muhabbet ve ta'zîm ile beraber olan saygılı bir korkudur (El-Cürçânî, 1991: 110). Bundan dolayıdır ki, haşyet, Elmalılı'nın ifadesiyle "tâatte hüsni mutlaka lââyık ihsana yaklaştıracak yüksek bir aşk heyecanı uyandıran güzel bir haleti ruhiyedir" (Yazır, 1979: VII/6004).

Kur'an'da "haşıye" fiili, bilinçli bir şekilde saygı duymak anlamında şu ayette geçmektedir: "...Allah'ın kulları arasında O'na bilinçli saygı duyan, ancak bilginlerdir..." (Kur'an, 35/28). Taberi bu ayette geçen "يخشى / Yahşa" ibaresinin "يعلمون / Ya'lemune" şeklinde de tefsir edildiğini nakletmektedir (Et-Taberî, 1415/1995: XXII/157, 158).

Netice itibarıyla "الخشية / haşyet" ifadesi Kur'an'da farklı anlamlarda da kullanılıyor olmakla birlikte, Kur'an bütünlüğünde bakıldığında, Allah'a inananların, O'nun azamet ve heybeti karşısında bilinçli bir şekilde hissettikleri "derin bir saygı" anlamını yansıtmaktadır. Dolayısıyla "haşyet" kelimesinin de "havf" kelimesi gibi kendine özgü anlamları bulunmaktadır ve Kur'an'ın önemli anahtar kavramlarından birisidir.

2.5.3. İşfak

"ش-ف-ق / Ş-F-K" kökünün türevi olan bu kelimeyi Ebû Hilâl Askerî şu şekilde tanımlamaktadır: "Şefkat, kalbin rikkati ve yufka yüreklilik hali olup, üzerine titrediğimiz bir şeye gelebilecek tehlike ve zararlara karşı kalpte duyulan histir. Bu nedendir ki, çocuğu üzerine titreyen annenin bu hali şefkat diye isimlendirilir ki bu, "haşyet" ve "havf" anlamında değildir. Bunun delili "Onlar ki Rablerine saygıdan titrerler" (Kur'an, 23/57)" ayetidir" (El-Askeri, t.y.: 241). Dolayısıyla, kalp rikkatini gösteren "şefkat" ile derin bir saygıdan kaynaklanan "haşyet" aynı anlamda değildir. Râgıb İsfahânî'ye göre, "الاشفاق / işfâk" korkuyla karışmış bir ihtimam gösterme halidir. Çünkü şefkat gösteren, şefkat gösterileni sever ve ona herhangi bir zararın ilişmesinden korkar" (El-Fîrûzâbâdî, 1996: III/331).

Elmalılı'ya göre "الاشفاق / işfak" kelimesinin aslı, tül gibi rikkat ve incelik anlamındadır. Hassas kalplerin hissedeceği şefkat ve korku anlamında işfak, hep rikkat anlamında olup (Yazır, 1979: VIII/5678-5679), korkunun en şiddetli derecesidir (Yazır, 1979: IX/6005).

Kur'ân bütünlüğünde bu kelime genellikle mü'minlerin, Allah'a ve âhiret gününe inanmalarından dolayı, Allah'ın azamet ve celâli karşısında titremeleri, ürpermeleri anlamında geçmektedir (Kur'an, 70/27).

2.5.4. Rahbet

Bu kelime “ر-ه-ب / R-H-B” kökünün bir türevi olup, Kur’an’da sekiz yerde geçmektedir (Kur’an, 7/116, 154; 8/60). Sözlüklerde “korkmak, korkup kaçmak, korkulan şeyden uzaklaşmak, çekinmek, ürkek olmak” (El-Fîrûzâbâdî, 1996: III/300) anlamında yer almaktadır. Râğîb İsfahânî’ye göre, “rahbet”, tedirginlik ve sakinme ile beraber hissedilen bir korkudur (El-İsfahânî, 1412/1992: 366).

“الرهبنة / Rahbet”, kalbin beğenilen bir şeye olan meyli demek olan “rağbet”in zıddıdır (El-Fîrûzâbâdî, 1996: II/545). “Rahbet” kelimesinin, korkunun uzun sürmesi ve devamlı olması anlamından hareketle; esas vasıfları sürekli olarak Allah’tan korkarak kulluk eden ve ibadette aşırı giden Hıristiyan azizlerine “râhib” denmiştir (El-Askeri, t.y.: 241).

Şu halde, “الرهبنة / rahbet” kelimesi, Kur’an’da korku, korkmak anlamına gelen bir kelimedir.

2.5.5. Feza

“الفرع / el-Feza” kelimesi, sözlüklerde ve tefsirlerde, “ korku, ürkmeye, panik, kaygı anlamlarına gelmektedir (El-Fîrûzâbâdî, 1371/1952: III/65). Ebû Hilâl Askerî, bir düşman baskını, korkunç bir ses ve benzeri ânî bir tehlike karşısında, kalbi âdeta yerinden oynatacak kadar şiddetli ve birden bire ortaya çıkan, insanı rahatsız eden bir korku türü olarak tanımlamaktadır (El-Askeri, t.y.: 242).

Elmalılı’ya göre “feza”, korkunç bir şeyden şahsa arız olan tutukluk ve ürkeklik, yani şiddetli korku ile sarsılmaktır (Yazır, 1979: V/3708).

Kur’an’da “الفرع / el-feza” kelimesinin geçtiği bir ayette “Sûra üfleneceği gün, Allah’ın diledikleri dışında göklerde ve yerde bulunan kimselerin hepsi korku içinde kalır...” buyurulmaktadır (Kur’an, 27/87). Bu ayetten de anlaşılacağı gibi, ölümden sonra yaşanacak olan kıyamet sahnesi tasvir edilmekte, o günün dehşetinin verdiği korku dile getirilmektedir. Dikkat edilirse, buradaki korku, insanın kendini güvende hissedememesinin verdiği bir korkudur. Hâlbuki Allah’ın isimlerinden birisi “el-Mü’min”dir. Allah güven verendir. Yani inananların kendisine güvendiği, dayandığı

bir varlıktır. Dolayısıyla kendisine güvenilen bir varlıktan korkmak demek, O varlığa güvenmemek demektir. Nitekim şu ayette de, kendini güvende hissedenler için korkulacak bir durumun söz konusu olmadığı vurgulanmaktadır: “Kim bir iyilik getirirse ona, ondan daha hayırlısı vardır ve onlar o gün korkudan uzak, güven içindedirler” (Kur'an, 27/89).

Şu halde, “الفرع / feza” kelimesi, Kur'an'da geçen diğer korku anlamındaki kelimelerden farklı olarak, insanı paniğe sevk eden, dehşete düşerek, ürküp kaçmasına yol açan, kişinin kendini güvende hissetmediğinde ortaya çıkan bir korkudur.

2.5.6. Ru'b

Bu kelime ise “ر-ع-ب / R-'A-B “ kökünün türevi olup Kur'an'da 5 yerde geçmektedir (Kur'an, 3/151; 8/12; 33/26). Râgıb İsfahânîye göre “Ru'b” korku, endişe duygusuyla dolu olmaktan dolayı bir şeyden ayrılmak, uzak durmaktır (El-İsfahânî, 1412/1992: 356).

Fahrüddîn Râzî ve Kurtubî'ye göre “الرعب / er-ru'b” kalpte meydana gelen korku anlamındadır. Bu kelimenin asıl manası doldurmaktır. Korkuya da, kalbi korkuyla doldurduğu için “ru'b” denilmiştir (Yazır, 1979: V/1198).

Taberîye göre “الرعب / er-ru'b” Allah'ın kâfirlerin kalplerine koyduğu “el-Cezâ” ve “el-Hel” (kaygı) dir (Et-Taberî, 1415/1995: IV/165). Bu korku türü, zikredilen anlamıyla şu ibareler halinde Kur'an'da yer almaktadır: “...İnkâra şartlanmış olanların kalplerine korku salacağız...” (Kur'an, 3/151; 8/12). Bu ayetlere dikkat edilirse, kalplerine korku salınacak kimseler, Allah'ı inkâra şartlanmış kâfirlerdir.

Şu halde “الرعب / ru'b” da Kur'an'da geçen ve bir tür korku duygusunu anlatan kelimelerden birisidir. Bu korku türü; Allah'a, ahiret gününe ve yeniden dirilmeye inanmayan, inkâra şartlanmışların iradeleri dışında, onların kalplerine atılan, tanımı zor olan ve ancak bu duyguyu hissedenlerin bilebileceği bir korkudur. Bize göre, bu kelimeyi diğerlerinden ayıran en önemli fark, Allah'a ve ahiret gününe inanmayanlar

ile tevhit akidesinden sapan Ehl-i Kıtıp'a izafe edilen ve insanın içinden doğmayıp, Allah'ın kalplerine attığı bir korku oluşudur.

2.5.7. Vecel

“و-ج-ل / V-C-L” kökünden olan bu kelime “korku ve korkmak, ürpermek” (El-Fîrûzâbâdî, 1371/1952: IV/65) anlamında Kur’anda 5 yerde geçmektedir. İbn Kayyim Cevziyye’ye göre ise “الوجل / el-vecel” kelimesi; “gücünden, cezasından korkulan bir zatın hatırlanması veya görülmesi sebebiyle kalbin şiddetle ürpermesi, sarsılması” (El-Fîrûzâbâdî, 1371/1952: II/546) demektir.

“الوجل / el-Vecel” kelimesine Kur an bütünlüğünde baktığımızda, Hz. İbrahim’in kendisine gelen misafirlerden (meleklerden) korkması ve o misafirlerin Hz. İbrahim’i “korkma” diye teskin etmeleriyle ilgili âyetlerde (Kur'an, 15/52, 53), müminlerin Allah'ın adı anıldığı zaman kalplerinin ürperdiğini bildiren ayetlerde (Kur'an, 8/2; 22/35) ve yine müminlerin vasıfları sayılırken, onların “Verdiklerini, Rablerinin huzuruna dönecekleri düşüncesiyle kalpleri korkudan ürpererek verirler.” (Kur'an, 23/60) mealindeki ayette geçtiği gibi, Allah'a inananların kalplerinde beliren ve müminler tarafından hissedilen; Allah'a karşı sorumluluk şuuru ve bilinci içerisinde, sevgi ve saygıdan kaynaklanan bir ürperti anlamında geçmektedir. Bu anlamın en belirgin olarak görüldüğü ayetlerden birisi şudur: “inananlar ancak o kimselerdir ki, her ne zaman Allah'ın adı anılırsa kalpleri ürperir” (Kur'an, 8/2).

Reşid Rızâ, “الوجل / vecel” kelimesini, yalnızca “azaba çarptırılmaktan korkmak” şeklinde anlayanları, haşyetullah'ın tadını alamamış kimseler olarak tavsif etmektedir (Rıza, 1947: IX/589,590). Elmalılı M. Hamdi Yazır'a göre âyette geçen “vecel”den maksadın, mücerred olarak “Allah” ismi celâli söylendiği zaman yani sıfatından hiç bahsedilmeden ve e'âlinden (fiillerinden) hiçbir şey gösterilmeksizin yalnızca “Allah” denildiğinde yürekleri oynar, kalplerini rahmet ümidi ve sevgi heyecanı kaplar, mahabbetle karışık bir korku sarar, Allah'ın azamet ve celâlinden dolayı bir ürperti kaplar (Yazır, 1979: IV/2367).

Şu halde, Kur'an bütünlüğünde “الوجل / vecel” kelimesi, Allah dostlarının, yine Allah'a olan saygı ve hürmetlerinden kaynaklanan ve kalbin ürpermesiyle gönülden

hissedilen bir duygu halidir. Kanaatimiz odur ki, bu kelimeyi diğer korku anlamına gelen kelimelerle aynı kategoride değerlendirmemek lâzımdır. Zira bu kelimedeki korkudan daha çok, saygı, sevgi ve hürmetten kaynaklanan bir ürperti vardır.

2.5.8. Vecs

Kur'an'da 3 yerde geçmektedir. Bir kimsenin aklına, kalbine; gelecekte olması vaat edilen bir şeyin işitilmesinden veya o şeyin sesinden, gizli bir sesten (El-İsfahânî, 1412/1992: 855) ya da bir başka sebepten dolayı korku, kaygı, endişe gibi bir şey doğmak, o şeyden ürkmek, önceden sezme, bu önsezi nedeniyle tedirgin olmak, yadırgamak gibi anlamlara gelir.

Kur'an'da, Hz. İbrahim'in yanına gelen şerefli misafirler (melekler)in, onun sunduğu semiz dana eti yememelerinden dolayı Hz. İbrahim'in içine bir korku düşmesi anlamında şu ayette geçmektedir: “ O vakit onlardan içine bir korku düştü. Korkma dediler” (Kur'an, 51/28).

Yine benzer şekilde, Hz. Musa'nın, büyücülerin attıkları iplerin ve sopaların gerçekten koşuyormuş gibi görünmesi nedeniyle, içinde bir korku duyduğunu beyan eden “Mûsa, içinde bir korku hissetti” (Kur'an, 20/67) mealindeki ayeti yorumlayan Taberî, Hz. Mûsa'nın korkuyu, nefsinde hissetmesi ve onu gizlemesi anlamında olduğunu belirtmektedir (Et-Taberî, 1415/1995: XXII/93). Fahrüddîn Râzî, bu âyette geçen “اوجس / evcese” kelimesinin, “korku duymak” manasına geldiğini belirtmektedir (Er-Razi, 1411/1990: XXII/93). Beğavî ve Ebû Bekr Râzî de “Bir şeyi içinde gizlemek, saklamak, içine atmak” şeklinde yorumlamıştır (Er-Râzî, 1997: 269).

Şu halde Kur'an'da geçen “اوجس / evcese” kelimesi, dışarıda görülen ve insanın bir anda irkilmesi sonucunda ortaya çıkan, vehim veya vesvese benzeri bir korku türüdür.

2.5.9. Rav'

Bu kelime, Kur'an'da sadece bir yerde geçmekte olup, Lût kavmine gönderilen meleklerin, Hz. İbrahim'in onlara ikram ettiği kızarmış buzağıyı yememelerinden

dolayı içine düşen bir korku ve kaygı üzerine, meleklerin, Hz. İbrahim'e korkmamasını, kendilerinin Lût kavmine gönderildiklerini, kendisi ve ayakta bekleyen hanımına Hz. İshak ve Hz. Yakup'un doğacağını müjdelemeleri üzerine Hz. İbrahim'in kalbinden korkunun gitmesiyle ilgilidir (Kur'an, 11/74). Aynı kontekt içerisinde hem “اوجس / evcese” ibaresi hem de “الروع / rav” kelimesi geçmektedir. Buradan anlıyoruz ki, “الروع / rav” kelimesi uzun süreli olmayan, gelip geçici ve âniden ortaya çıkan korkuları ifade etmekte kullanılan bir kelime, olup “havf” anlamında bir korku değildir.

2.5.10. Takva

Kur'an'ın önemli anahtar kelimelerinden biri olan “Takva” korku veya korkmak anlamında olmayıp, bu kelimenin türediği “وق-ي / V-K-Y” kökü, Arapça 'da “Bir şeyi korumak, bir şeyi bir şeye karşı korumak, himaye etmek, bir şeyi diğer bir şeyden iyi bir şekilde korumak, korumada aşırı gitmek, sakınmak, bir şeyi düzeltmek, ıslah etmek” (El-Fîrûzâbâdî, 1371/1952: II/115) anlamlarına gelmektedir. Kelimenin kökünde korkmak değil, korumak, korunmak anlamı vardır.

Nitekim “التقوى / takva” kelimesi hakkında daha önce, bu kelimenin semantik tahlilini yapan, Izutsu da, bu kelimenin korumak ve korunmak esas anlamını taşıdığı sonucuna ulaşmıştır. Kur'an'da “Takva”, herhangi bir tehlikeden değil, Allah'ın azabından ve insanı bu azaba sürükleyecek günahlardan korunma, sakınma anlamını kazanmıştır. Mekki ayetlerde bu anlam ön plana çıkarken, daha sonra inen Medeni ayetlerde takva, saf dindarlık anlamını yansıtır hale gelmiştir (Izutsu, 2011: 25, 300-305).

Şu halde, “التقوى / takva”, korku ya da korkmak anlamına gelen bir kelime olmayıp, tam aksine korkulardan emin olabilmeyi ve ahiretteki azaptan uzak kalabilmeyi temin eden önemli bir kavramdır.

Buraya kadar anlatılar ışığında şunu söyleyebiliriz: Kur'an'da korku ifade eden kavramlar, korkunç bir varlıktan korkmayı, kaçınmayı değil de; her şeyi hikmetli bir şekilde yaratan, insana çeşitli nimetler ve sorumluluklar bahşeden, yüce, şefkat ve merhamet sahibi bir varlık karşısında sorumluluk bilinci içinde saygılı durmayı,

O'nun isteklerine uygun davranmayı, yasaklarından sakınmayı ifade etmektedir. Dolayısıyla Din Eğitiminde bu hususların göz ardı edilmemesi gerekir. Özellikle Allah inancının öğretiminde sürekli ceza veren, diktatör, tehdit edici, durmadan kullarının kusurlarını, ayıplarını gözetleyen, suç ve ceza peşinde koşan röntgenci bir Allah tasavvurunun oluşturulmasından kaçınılmalıdır. Din Eğitiminde korkunun kullanımında Kur'an'da takip edilen metoda uygun davranılmalı, bireylerin sorumluluğu ve suçluların cezalandırılmasının adaletin bir gereği olduğu hususu üzerinde durulmalı, Allah'ın kullarına olan şefkat ve merhameti vurgulanmalıdır.

2.6. Kur'an'da Korkuların Mahiyeti ve Sınıflandırılması

Kur'ân-ı Kerim, inanç ile korku (El-İsfahânî, 1412/1992: 161) arasında sıkı bir ilişkinin varlığını her fırsatta hatırlatır. Korku âdeta inancın ayrılmaz bir parçası gibidir (Kur'an, 3/175). Hatta "inanın" için ilk sûrelerde verilen en kısa tanım: "Allah korkusu ile titreyen kimse" şeklindedir (İzutsu, 1991: 259).

Korkunun (Münâvî, 1996: 574) (Aclûnî, 1357/1933: 507) insanî merkezi, âyetlerde kalp olarak gösterilmiştir. Kur'ân bu korkuyu kalbe nispet ederken "korkmak, ürpermek ve korku hissetmek" (Manzûr, 1990: 722,723) (El-İsfahânî, 1412/1992: 513) anlamına gelen "vecel" kelimesini kullanır (Kur'an, 8/2; 22/35).

Vecel kelimesine, cezaya çarptırılmaktan korkmak anlamını verenlerin (El-Kurtubi, 2006: IX/449) yanı sıra "Allah'ı tanımanın bir eseri olarak O'nun celâli karşısında kalbin titremesi" şeklinde anlayanlar da vardır. Reşid Rızâ (v. 1354/1935), Kur'an'da geçtiği yerler itibariyle vecelin "korku" ya da "kalbi endişelendiren korku hissi" anlamında kullanıldığını ifade eder ve kalbe nispet edildiğinde "ilâhî kibriyânın azamet ve celâli karşısında gönlün ürpermesi" manasına geldiğini belirtir. Vecel kelimesini, sadece "azaba çarpılmaktan korkmak" diye anlayanları da "haşyetullah tadını alamamış kimseler" diye tavsif eder (Rıza, 1947: IX/589-590). Elmalılı ise bu kelimeyi, "Rahmet ümidi ve muhabbet şevkiyle, azamet-i ilâhînin gönlü istilâ etmesi ve yüreğin oynamasıdır" (Yazır, 1992: IV/2367) şeklinde açıklar. Ümmü'd-Derdâ'nın (v. 30/650) da kalbin korkusunu (vecel) izah ederken "kuru hurma yapraklarının yanışı gibi bir şeydir" (Kesîr, 1984: 552) dediği nakledilir.

Kur'an-ı Kerim'de Türkçe'ye çoğu kez "korkmak" diye tercüme edile gelen havf, haşyet, rahbet kelimeleri ve özellikle ilk nazil olan âyetlerde takva (İzutsu, 1991: 259) kelimesi eş anlamlı olmasalar da (İzutsu, 1991: 259-265) ortak bir manada zaman zaman Allah korkusunu ifade için kullanılmışlardır (Kur'an, 3/175; 22/1). Hatta "haşyet" kavramı, İzutsu'ya göre yalnız Allah korkusu söz konusu olan yerlerde geçer (İzutsu, 1991: 261).

Bu kavramların müteradif (eş anlamlı) olmadığını ve aralarında bazı farklar bulunduğunu ifade eden İbn Kayyim el-Cevziyye (v. 751/1350) konuyla ilgili şu bilgileri verir:

“Havf, yapılan şey karşısında cezaya çarptırılma korkusu, korkulan şeyin hatırlanmasıyla kalbin titremesi ve hoşça gitmeyen şeyin başına geleceği endişesiyle kalbin ürpermesi anlamındadır. Haşyet, “havf”dan daha özel bir anlama sahiptir. Çünkü haşyet âlimlerin vasfıdır. Binâenaleyh, haşyet için, "bilgiye dayalı korku" tanımı yapılabilir. “Havf”ta hareket söz konusu iken, “haşyet”te sükûnet hâkimdir. Birinde telaş, diğesinde itmi'nân vardır. “Rahbet” de istenmeyen şeyin başa gelme korkusundan var gücüyle kaçmaktır. “Vecel” ise celâdet, azap ve şiddetinden korkulan birisinin hatırlanması ya da görülmesi üzerine kalbin titremesi ve yüreğin hoplamasıdır. Bir de heybet¹ vardır ki o da tazim ve hürmet duygusuyla birlikte bulunan bir korkudur” (Cevziyye, 1432/2011: 1300-1304).

Korku kavramının bu kadar farklı zikredilişi, korkunun türlerini açıklamaktadır. Zira insanlar, bir şeylerden korkmakta, fakat korktukları şeyler farklı olmaktadır. İnsanı, faaliyete sürükleyen en güçlü etkenlerden biri korku, diğeri ise ümittir. Kur'an bu güçlü etkene temas etmekte ise de, korkuyu göreve bağlayarak, ümit kapısını daima açık tutmaktadır. Zira görevini yapan kişiye korku yoktur. Suçlu kişi korkmalıdır. Suçu olmayan kişinin korkmasına gerek yoktur. Bu yaklaşımıyla Kur'an, korkuyu sürekli bir motiv olarak kullanmaktadır. Kullandığı kadarıyla da, korkunun unsurlarını ve sonuçlarını haber vererek caydırıcılık görevini yapmaktadır.

¹ Bu kelime Kur'an'da kullanılmamıştır

Korkan, korkulan ve de korkunun şiddetine göre korkular farklı farklı sınıflandırılabilir. Korkuları objesine göre değerlendirdiğimizde dini korkuyu diğer korkulardan ayıran en önemli husus, bunun objesinin dini nitelikli olmasıdır. Dini korkular da kendi içinde çeşitli şekillerde mütalaa edilebilir. Burada Allah korkusunu ve buna bağlı olarak da ahiret hayatına yönelik korkuları, ölüm korkusunu, dini menşeli dünyevi korkuları zikredebiliriz.

2.6.1. Allah Korkusu

Allah korkusu dini korkuların temelini oluşturur. Dini nitelikli diğer korkular temelde varlıklarını Allah korkusuna borçludur. Yani Allah korkusu motiv korku olarak ta işlev görür. Dolayısıyla şiddetinin derecesi aynı zamanda dini nitelikli olan daha başka korkularımıza da yansır.

Allah korkusu kutsala ilişkin bir korku olması itibarıyla diğer beşeri korkularımızdan farklıdır. Her şeyden önce o, salt bir korku hadisesi değildir. Bir müminin Allah'tan korkması da onun ferdi güvenliğini tehdit eden nesnelere sakınmasına benzemez. O, öyle bir korkudur ki, hayranlık ve saygı uyandırır. Yani Allah korkusu hayranlık ve saygı temelinde gerçekleşir.

Dindarın Allah'tan korkması yüce yaratıcının sıfat ve fiillerinden korkmasıdır. Yani dindar Allah'ın zatından korkmamakta bilakis O'nun her şeye gücü yeten bir kuvvet ve kudrete sahip olmasından, her şeyi bilmesinden, görmesinden, işitmesinden ve değerlendirmesinden ve sonra da bütün bunlarla ilişkili olarak insana yaptıklarının karşılığını verecek olmasından korkmaktadır. Dolayısıyla dindarın Allah'tan korkması bir yönden O'nun azap edici olmasıyla ilgili iken, diğer yönden O'nun büyüklüğü karşısında kendi acziyetini hissetmesiyle alakalıdır.

Kur'an'da haşyet ve takva kavramlarıyla ifade edilen Allah korkusu, hassas bir sorumluluk hissinden kaynaklanan bir duygu olarak karşımıza çıkmaktadır (Fazlu'r-Rahman, 1987: 91-92). Çünkü Allah korkusunu yaşayan mü'min O'nun kendisini her daim gördüğünü ve yaptıklarından haberdar olduğunu ve bunun karşılığını iyi veya kötü vereceğini bilmektedir. Dolayısıyla o, bu hassas sorumluluk bilinci içinde Allah'tan korkar. Aynı zamanda onun günah işlediği durumlarda korkusunun daha da

arttığını söyleyebiliriz. Burada korkuyu arttıran husus dindarın Allah'la arasının açılacağı endişesine kapılmasıdır. Dolayısıyla dindar bu korku reaksiyonundan hareketle hatasını telafi etme yoluna gider.

Gerçekte dindar insanın yoğun olarak yaşadığı duygulardan biri de varlığını yüce yaratıcıya borçluluk duygusudur. Dolayısıyla bu borcun karşılanması gerekir. Burada dindarın eksikliklerini ve beşeri zaaflarını fark etmesiyle Allah'ın kendisinden beklentilerini gereği gibi yerine getiremeyeceği duygusuna kapılması söz konusudur. Buna göre temelde kusurluluk şuurundan kaynaklanan Allah korkusu özellikle suçluluk duygusu içinde kendini gösterir. Öyleyse ferdin Allah korkusunun, O'na karşı hissettiği sorumluluk ve borçluluk duygusundan beslendiğini söyleyebiliriz (Hökelekli, 1993a: 108-109).

Allah korkusunun kutsala ilişkin bir korku olduğunu söylemiştik. Burada kutsalın en önemli yanı, yani bilinemezliği, gizemliliği gündeme geliyor. Ferdin daha çok bilinmeyen şeylerden korktuğunu düşünecek olursak konunun önemini daha iyi anlayabiliriz. Yani birey kutsalı gizemli, bilinemeyen olması dolayısıyla korkutucu bulmaktadır. Demek istediğimiz Allah korkusunun diğer bir sebebi de işte bu kutsalın korkutucu olarak tasavvur edilmesidir. Burada fert tam olarak kavrayamadığı Allah'ın yüceliğini kendi acziyeti ile kıyaslayarak değerlendirmektedir. Bu noktada fertte din duygusunun oluşmasında kutsalın büyüklüğü yanında, kişinin kendi acziyetini hissetmesinin de büyük bir rolü olduğunu görmekteyiz. Buna göre Allah korkusu din duygusunun tabii bir tezahürü olmaktadır. Diğer yandan Allah korkusunu sadece bu çerçeveye sıkıştırmak ta doğru değildir. Çünkü ferdin Allah'a olan sevgisini kaybetme endişesi ile de korku hali davet etmektedir. Burada ferdin sahip olduğu veya sahip olacağı şeyleri kaybetmesi söz konusudur. Dolayısıyla inananın Allah'la bağlantısını kaybetme endişesi, O'na olan inancının ve sevgisinin zedeleneceğini hissetmesi, yani inandığı varlıkla arasının açılacağı ve O'ndan ruhen uzaklaşacağı endişesi Allah'tan korkma şeklinde tezahür edebilir. Şu halde korku, kişinin içinde bulunduğu zamanda sahip olduklarını veya gelecekte sahip olacağı şeyleri kaybetme endişesinden doğan (Altıntaş, 1984: 126) ruhi bir duygulanım hadisesi olduğuna göre, bir mü'minin Allah'tan korkması,

O'na olan inanç ve sevgi bağının kaybolacağından endişe etmesiyle ve Allah'ın nimetlerinden mahrum kalacağını düşünmesiyle meydana gelmektedir.

Bütün bunların yanında Allah korkusu inanan insanın yaptıkları güzel amellerin, ibadetlerin kabul edilmeyeceği endişesinden de kaynaklanabilir. Yani yaptıkları amellerin geri çevrileceği endişesi, yüreklerinin çarpmasına sebep olabilir. Hz. Âişe diyor ki: "Rablerinin huzuruna döneceklerinden ötürü, yürekleri çarparak vereceklerini verenler" (Kur'an, 53/60) âyeti nazil olunca Allah Resulüne: "Âyette zikredilenler, zina, hırsızlık ve içki gibi haramları işleyenler midir? diye sormuştum. O da: "Hayır yâ Âişe! Âyette anlatılmak istenen, namaz kıldığı, oruç tuttuğu ve, sadaka verdiği halde bu ibadetlerinin kabul olup olmama endişesiyle tir tir titreyenlerdir" buyurmuşlardır (Et-Tirmizî, 1996: Tefsîru'l-Kur'an, 23) (Mace, 1954: Zühd, 20).

Kur'an'da "Ey iman edenler! Eğer Allah'tan korkuyorsanız, O size iyi ile kötüyü ayırt edebilecek bir anlayış verir. Suçlarınızı örter ve sizi bağışlar" (Kur'an, 8/29). denilmekte ve Allah korkusunun insanların davranışlarını düzenleyici rolüne temas edilmektedir. Çünkü içinde Allah korkusunu hissederek yaşayan kişi, iyiyi ve kötüyü, sevabı ve günahı düşünerek davranışta bulunur. "müminler o kimselerdir ki, Allah'ın adı anıldığında kalpleri titrer" (Kur'an, 8/2). ayetini yorumlayan müfessirler burada geçen "kalbin titremesini" Allah korkusuna bağlamaktadırlar (Yazır, 1992: IV/202). Bunun yanında müfessirler tarafından Mücerred "Allah" lafzı hatırlandığında bile kalbin ürpermesi (Yazır, 1992: IV/2367) şeklinde açıklamalar yapıldığı gibi emir ve yasaklara riâyet etmek (Kesîr, 1984: III/551), Hakk'ın cezası hatıra gelince O'nun azamet ve celâli karşısında irkilmek (El-Kurtubi, 2006: IX/450) (Rıza, 1947: IX/590), ümit ve muhabbet şevkiyle beraber azamet-i ilâhiyye karşısında yüreğin çarpması (Yazır, 1992: IV/2367), "Allah'tan kork" denilince yapılmak istenen zulüm ve masiyetten el çekmek (El-Kurtubi, 2006: IX/449) (Kesîr, 1984: III/551) gibi izahlar da yapılmıştır.

Sonuç olarak Allah korkusu ferdi yüce yaratıcıdan uzaklaştıran bir korku olmayıp aksine bireyi Allah'a daha fazla yaklaştıran, sevgi ve saygıyla birlikte bir korkudur (Yazır, 1992: VII/523). Sevgi ve korkunun birlikte düşünülmesi, iki zıddın

bir arada düşünülmesi demek değildir. Sevgi ve korku burada yan yana ve aynı yönlerde hareket ederler (Kutub, t.y.: 103). Sevgi, Allah'ı hakkıyla bilip tanımak demek olan marifetin bir meyvesi olduğu gibi, korku da bu bilginin tabii bir neticesidir. Allah'ı tanımadan sevmek düşünülemez gibi tanıdıktan sonra da sevmemek ve O'nun celâli karşısında titrememek mümkün değildir. Bunun içindir ki "Allah'tan ancak âlimler korkar" buyrulmuştur (Kur'an, 35/28). İbn Abbas'ın "Allah'tan korkan herkes âlimdir" (El-Dârimî, t.y.: Mukaddime, 30) değerlendirmesi, kanaatimizce bu âyetin yorumundan ibarettir. Hz. Peygamber'in ashabına hitaben söylediği "İçinizde Allah'ı en iyi bileniniz ve O'ndan en çok korkanınız benim" (Buhârî, 1993: Edeb, 72; İ'tisam, 5) (El-Müslim, 2006: Fedâil, 127-128) ifadeleri de konumuz açısından dikkat çekicidir.

2.6.2. Ölüm Korkusu

Ölüm canlılığın biyolojik manada son bulması olup, bu olgu bütün canlı varlıklar için kaçınılmaz bir akıbetir (Songar, 1981: 72).

Ölüm kavramı hayatla beraber bir anlam ifade eder. Yani hayatın olmadığı yerde ölümden bahsetmek olanaksızdır. Bununla birlikte yaşanan hayatın nasıllığı, biçimi ve yapısı da ölüm kavramının anlamını belirlemede bir ölçü olabilir. Buna göre değişik hayat formlarında değişik ölüm kavramlarıyla karşılaşmamız söz konusudur. Bu bir anlamda farklı sosyo-kültürel ve dini atmosferlerde ölüm kavramının anlamının da farklılaşmasıdır. Buna göre bazı insanlar için ölüm varlığın sona ermesi, yine bazı insanlar için bir başka hayata doğuş, bazıları içinse yeniden dünyaya gelmek için bir dinlenme yeridir.

Ölüme farklı anlamların yüklenmesi sosyo-kültürel ortamlara göre değişiklik gösterse de insanların ölümlerine meşgul olması, ölüm fikrini zihinlerinden atamamaları onların ortak bir özelliği olarak karşımıza çıkar. Bu ortak özellik onları, ölüme çare bulmak gibi avuntu fikirler geliştirmeye kadar sürüklemiştir.

Acaba insanın ölümden korkması, zihnini sürekli onunla meşgul etmesi ve hatta ona çare bulunacağı temennisiyle kendini avutması nereden kaynaklanmaktadır? Bütün bunların sebebi ne olabilir? Öte yandan insanın bu olgu

karşısında takındığı tavırların arasında dini tavır ya da fikirler, inançlar bu durumdan nasıl etkilenmektedir?

İnsan var olduğu andan itibaren ölümsüzlüğü aramaktadır (Hökelekli, 1993b: 83). O bir yandan var olurken diğer yandan yokluğu düşünemez. İnsan var olmayı isterken yok olmayı kabullenemez. O her zaman var olmak arzusundadır. İnsanın yaşama ve ölümsüz olma arzusu onun fitratında olan bir duygudur. O bu duyguyla hayata tutunur ve ondan asla vazgeçmek istemez.

İnsanın ölümsüzlük, ebedilik arzusu Kur'an'da Hz Âdem'in şahsında kendini gösterir (Kur'an, 7/20; 20/120). İşte bu arzu insanın ölümden korkmasının, ondan kaçınmasının temelini teşkil eder. Burada ölümden en çok korkanların zaman ve mekân temelli yaşayan, bilinci bu yönde uyanık olan kimseler olduğunu ifade etmeliyiz.

Öte yandan insanın ölümden hem korkmasını hem de ona karşı bir tavır geliştirmesini belirleyen sebeplerden biri de onun gizemli oluşudur. Gizemlilik içinde bilinmeyen bir unsur taşımak durumundadır ve ölüm olgusunda da bu fazlasıyla vardır. Buna göre insan ne kadar yaşayacağını, ne zaman öleceğini ve ölümlerinde neler hissedeceğini bilememektedir. Bilinemeyenlerin verdiği bu korku yanında bilinenlerin de insanı rahatlattığı söylenemez. İşte böylece ölüm hadisesi insan için gizemli ve korkutucu bir olgu olarak insanın duygu, düşünce, fikir ve inançlarını etkilemektedir.

İnsanın korkularının çoğu onun varlığının tehdit edilmesiyle alakalıdır. İnsanın varlığı ise beden ve ruhtan oluşur. Buna göre korkuların çoğu bedeni ve ruhi varlığa zarar gelmesiyle alakalıdır. İşte böyle bir durumda yani varlığın tehdit altında olduğu bir durumda insanın dine yaklaştığı görülür. Özellikle Kur'an'da Firavun'un boğulurken "inandım" demesi dikkat çekicidir (Kur'an, 10/90-91). Burada insanın ölümden korkmasının yanında, kendini ölümsüzleştirmek için de dine yaklaştığı, tanrının merhametine sığındığı görülür. Nitekim ölüm anında yapılan tövbenin ve gerçekleşen imanın kabul olmayacağı ile ilgili ayet de son anda yani insanın varlığını

yitirme anında kendini ölümsüzleştirmek, hayatını ebedi kılmak için tanrıya sığınma isteği duyacağını göstermektedir (Kur'an, 4/18).

İnsan denen varlık sınırlarını ve acziyetine bilinç düzeyinde fark ettikçe varlığını borçlu olduğu yaratıcıya yaklaşacak ve oradan ebedilik ve ölümsüzlük arzusu ile ayıramayacaktır. Çünkü onun tanrıdan ayrılığı gerçekte kendi varlığından ayrılmasıyla aynı anlama gelecektir.

Kısaca insanın yokluk kaygısı, varlığının yokluğa çevrilme endişesi ve varlığını ebedileştirme arzusu birçok dini davranışın motivisi olmaktadır.

2.6.3. Ahiret Hayatına Yönelik Korkular

İnsanların ölümle ilgili duygu ve düşünceleri sadece ölecek olmalarıyla, yani biyolojik varlıklarının canlılığını kaybedeceği endişesiyle ve ölüm anında yaşayacaklarını düşündükleri acı ve ıstıraplarla ilişkili değildir. Bütün bunlarla beraber ölümden sonra nelerin olacağı, orada başlarına neler geleceği düşüncesi insanlarda hem beklenti, hem de kaygı oluşturmaktadır. Ayrıca beden biyolojik anlamda canlılığını yitirmesi yanın da onun ortadan kaybolacak olması, toprağa karışacak, çürüyecek olması da insanı korkutmaktadır. Burada insanın öldükten sonraki bedenine ait duygu ve düşünceleri gündeme gelmektedir. Buna göre insan ölse bile yani canlılığını yitirse bile bedeni ve ruhi varlığını önemsemekte ve onun yok oluşuna razı olamamaktadır. İşte bu razı olamayış, onun kabir hayatına yönelik korkularına kaynaklık eder. Yine burada insanın var oluşunu sürdürme ve buna dair korkuları söz konusudur.

Burada dinin insanın problemlerine ve sıkıntılarına çare bulmak, onu sükûnete kavuşturmak arzusunda olduğunu unutmamalıyız. Buna göre iyi bir kabir yaşantısı ve hatta beden çürümemesi tanrının isteklerine uymakla, dini pratikleri yerine getirmekle mümkündür (Et-Tirmizî, 1996: Kıyame, 26).

İnsanın mezarla ilgili korkuları mezardan sonraki hayata doğru da uzanmaktadır. Gerçekte onun bu korkularının altında dünyada iken yaptığı hiçbir

şeyin karşılıksız kalmayacağı fikri vardır (Kur'an, 99/7-8). İşte bu “ilahi mahkeme” fikri onun ahiret hayatına yönelik korkularının kaynağını oluşturur.

Bu fikir çerçevesince insan yaptığı iyi ya da kötü fiillerin karşılığını mükâfat ya da ceza olarak görecektir (Kur'an, 7/8-9; 9/72; 23/22-23; 75/22-25). Burada insanın cezadan, acıdan kaçındığını ve acı unsuru hakkında dikkatli ve tedbirli olmaya gayret ettiğini hatırlatmalıyız. Bu durumda varlığına dair bir tehlike olmasını istemeyen insan dünyada iken “yargılayıcı”nın isteklerine göre davranmak durumundadır.

Burada hatırlatmamız gereken bir husus da ahirete yönelik korkuların sadece inanan bireylere has olmadığı, bilakis inanmayan bireylerin de yaptıklarının karşılığını göreceklere endişesi yaşadıkları gerçeğidir. İçlerinde bu endişe ile yaşamlarını sürdürürken ölümden sonraki bilinemezliğin korkusu onları bir o yana bir bu yana sallamakta, onları dini şuurun uyanması noktasında sarsmaktadır.

Yine dünya yaşantısının bir gün sona erebileceği gerçeği, kıyamet gerçeği de hem inananları hem de inanmayanları sarsmakta ve onların kalplerinde korku fırtınaları estirmektedir (Kur'an, 7/187; 22/1-2; 73/12; 20/105-107). Gerçekte burada da korkuyu yapılanların hesabının verileceğine bağlamak mümkündür. Yani bu dünya yaşamının sonsuza kadar sürmeyeceği ve sonunda herkesin hesaba çekileceği fikri de kıyamete dair korkularımızın ahirete dair korkularımızla aynı gerçekten kaynaklandığını gösterir. İşte bu gerçek insanın hesaba çekilme ve yaptıklarının karşılığını görme, “cezaya çarptırılma” gerçeğidir. Burada insanın cezadan kaçınmasının, kendisine elem ve acı veren şeylerden uzak durmasının onun tabii bir güdüsü olduğunu söylemeliyiz. İşte bu güdü bireyi acıdan kaçınmaya, emniyet ve sükûn içinde olmaya iter. Bu da ahiret gününde kendini yargılayacak, hesaba çekecek olan yüce yaratıcının isteklerine boyun eğmeyi, yaşamını ona göre tanzim etmeyi gerektirir.

2.6.4. Dini Menşeli Dünyevi Korkular

İnsan yeryüzünde, dünya denilen bu yerde var olmakta ve varlığını sürdürmektedir. O, burada hep var olmak istemekte ve yokluğa razı olamamaktadır. O, işte bu var oluşunu sürdürmek ve emniyet altına almak için kendi, eşi ve evladının

nafakası peşinde koşmakta, kendisinin ve ailesinin esenlik ve güvenliğini sağlayacak tedbirleri almaya çalışmaktadır. Bu hususta olabilecek herhangi bir tehlike, insanı büyük ölçüde mutsuzluğa sevk etmekte ve onu korkutmaktadır. Bundan dolayı yaşamda emniyet ve sükûnu azaltan, bireyi var oluşuna dair tehlikeleri karşılamakta zayıf bırakan fakirlik korkusu, insanlar arasında yaygın olan korkulardan biridir. İnsanlardaki bu ruhsal durum, bu husustaki bir tehdidin kişi üzerindeki tesirinin büyük olacağını göstermektedir. Nitekim Kur'an böyle bir tehdidi kullanmaktadır:

“Kim beni anmaktan yüz çevirirse, onun için de dar bir geçim vardır. Kıyamet günü onu kör olarak süreriz”(Kur'an, 20/124).

Başka bir ayette de inanıp korunan kişilere gökten ve yerden her türlü bolluğun verileceği ifade edilerek bu konudaki tehdit tamamlanmaktadır.

“Ülkelerin halkı inanıp korunsalardı, elbette üzerlerine gökten ve yerden bolluklar açardık; fakat yalanladılar. Biz de onları kazandıklarıyla yakaladık” (Kur'an, 7/96).

Geçekte böyle bir korkunun temelinde yüce bir yaratıcının dünya yaşamına müdahale edebilecek olması fikri yatmaktadır. Bu fikir çerçevesince yaşama bakan ve onu bu şekilde izah eden birey ve toplumlar böyle bir korkuyu içlerinde daima hissedeceklerdir. Çünkü onların varlıklarını sürdürmeleri, bu dünyada emniyet içinde yaşamaları tanrının müdahalelerine bağlı hale gelmektedir.

Böyle bir durumda birey ve toplumların dikkatlerinin ve algılarının tanrının dünyaya müdahalesi noktasında toplanması gayet doğaldır. İşte bu odaklanma sadece dünya metayı dediğimiz maddi kazanç yönünden, rızık yönünden olmayıp bil fiil yaşamı sürdürme, helak edilme veya toplumların ve bireylerin başlarına gelebilecek daha değişik ve farklı afetlerin vuku bulması yönünden de söz konusudur.

Kur'an'a baktığımızda Allah'ın geçmiş milletlerin kıssalarıyla bireyleri ve toplumları onların helak edilmeleri ve çeşitli afetlere maruz kalmaları yönünden uyardığını görürüz. Bu bağlamda geçmiş milletlerin helak edilmeleri dile getirilirken doğanın yasaları adeta ahlak yasalarıyla iç içe bir görünüm arz etmektedir. Burada

Kur'an nasıl doğa kanunları değişmezse "Sünnetu'l-Lah" adını verdiği ahlak yasalarının da değişmediğini ifade etmektedir (Kur'an, 35/43).

Kur'an'da bu iki yasa adeta birlikte işlemektedir. Bundan dolayı kimi zaman Kur'an'da milletleri helak eden deprem, sel, fırtına gibi doğa olaylarını harekete geçiren etmenin ahlak yasaları olduğu vurgulanmaktadır. Kur'an'da doğa yasalarıyla ahlak yasalarının bu şekilde sıkı ilişkiler içinde olmaları, onları adeta bir olgunun iki ayrı fenomeniymiş gibi göstermektedir.

"İnsanların bizzat kendi işledikleri yüzünden karada ve denizde fesat çıktı, düzen bozuldu ki Allah yaptıklarının bir kısmını onlara tattırsın; belki de (tuttukları kötü yoldan) dönerler" (Kur'an, 30/41) ayeti ahlaki yasaların ihlali sonucunda doğanın dengesinin bozulduğunu bildirmekte ve bunu da "fesat" olarak ifade etmektedir. Bu nedenle de insanların kendi elleriyle yine kendilerini acılara, felakete sürüklediklerini görmekteyiz.

Fesat kelimesi bir şeyin doğal özelliğini kaybetmesi, bunun dumura uğraması anlamında olduğundan dolayı bir şeyin dumura uğraması, onun ıslahını mümkün kılmamaktadır. İşte Kur'an'da geçmiş milletleri helak eden şeyin toplumların geldikleri bu konum olduğu vurgulanmakta, bu konuma gelen toplumların ıslahı mümkün olmadığı için yok oluşları gerçekleşmektedir (Kur'an, 89/6-14).

İşte Allah'ın Kur'an'da toplumların helakından, başlarına gelen felaketlerden, belalardan bahsetmesi ve bunları ahlaki yasalarla özdeşleştirilmesi, Nuh kavminin başına gelen tufanda gökyüzünü ve yeryüzünü hücumla geçirmesi, Semud ve Ad'ın inkârına karşı hava unsurunu hiddetlendirmesi, Firavun ve Karun'un serkeşliğine karşı da su ve toprak unsurunu galeyana getirmesi ve kitabında bunları canlı ve etkileyici tablolar halinde sunması, insanları uyarmayı, onlarda ilahi ufku canlandırmayı amaçlamasının bir örneği olarak karşımızda durmaktadır.

Sonuç olarak, tanrının dünya hayatına müdahale edebilecek olması ve bu müdahalenin yönünün ahlaki yasaların ve dini pratiklerin ihlali neticesinde insanın

helakına kadar uzanabilecek olması, insanda dini menşeli dünyevi korkuların temelini teşkil eder.

2.6.5. Dindarlığın Güdüleyicisi Olarak Korkuların Değeri

Psikologlar ferdin şehvet ve korku arasındaki itici kuvvet ile bu itici kuvvetin yöneltmiş olduğu nesne veya durum arasındaki münasebetlerinin tetkikini, bütün davranış dinamiğinin incelenmesi olarak ifade etmektedirler (Krech ve Crutchfield, 1980: 46).

İslam âlimleri de vücudun muhafazası ve idamesi için insanda iki temel duygunun var olduğunu söylemişlerdir. Onlar cazibe olmak üzere şehveti ve de dafia olmak üzere gadab'ı kabul etmektedirler. Şehvet vücuda yararlı olan şeyleri cezbeder; gadab da zararlı olan şeyleri defeder, derler (Cevzî, 1992: 23) (El-Gazali, t.y.: III/163).

Verdiğimiz açıklamalardan hareketle korku, insanın bütün davranışlarını ihata eden iki temel duygudan biridir diyebiliriz. Buna göre korku, insanın bütün davranışlarını belirlemekte, duygu ve fikirlerini bir amaca yönlendirmektedir.

Kur'an'ın hedefi de insanın düşünce ve davranışlarına yön vermek, onu inanca ulaştırmaktır. Yani korkunun bireye etkisi ile Kur'an'ın amacı arasında bir paralellik söz konusudur. İşte Kur'an korku reaksiyonunun bu özelliğinden kendi ilkeleri çerçevesinde faydalanır ve onu bireyde inancın oluşturulması ve sürdürülmesi noktasında kullanır. “Ey insanlar, Rabbinizden korkup-sakının, çünkü kıyamet saatinin sarsıntısı büyük bir şeydir. Onu gördüğünüz gün, her emzikli kendi emzirdiğini unutup geçecek ve her gebe kendi yükünü düşürecektir. İnsanları da sarhoş olmuş görürsün, oysa onlar sarhoş değillerdir. Ancak Allah'ın azabı pek şiddetlidir” (Kur'an, 22/1-2). Nitekim Cübeyr b. Mut'im'in bir anlık Tur süresindeki bu gibi vurgular sebebiyle hidayeti seçtiği nakledilmektedir (Zabidi, 1984: 751).

Gazali, korkunun Allah'ın bir kamçısı olduğunu, fertlerin kendisine yakınlığını bu kamçı vasıtasıyla temin ettiğini ileri sürmektedir. Bu münasebetle insanlardan

Allah'a en yakın olanlar, en fazla ondan korkan takva sahipleri olmaktadır (El-Gazali, t.y.: IV/154-155).

Rağıp, dinde amir olan korkunun aslında alelade bir korku olarak mütalaa edilemeyeceğini, bununla asıl olan günahlardan kaçınmamak ve sorumlulukları yerine getirememekten hâsıl olan korkunun kastedildiğini ve bundan dolayı da günah işlemeye devam eden birisinin gerçek anlamda korkan bir kişi olarak nitelenemeyeceğini ifade etmektedir (El-İsfahânî, 1412/1992: 162). Nitekim Kur'an'da bu tarz bir korku, her fert için iman etmenin bir ön şartı olarak mütalaa edilmiştir: “eğer inanmışsanız, benden korkun” (Kur'an, 3/175).

Korkunun bir özelliği de insanda hassasiyet peyda etmesidir. Hassasiyetlerin de en büyük özelliği kalpleri öğütlere açık hale getirmesidir: “...Tehdidimden korkanlara Kur'an ile öğüt ver” (Kur'an, 50/45) ayeti buna işaret etmektedir. İnsanların korku zamanında, nabız atışlarının hızlandığı, nefesini yutarcasına en ufak ürpertileri hissedebilecek, zayıf sesleri algılayabilecek derecede kulak kabartan bir konuma kavuştukları bilinen bir gerçektir (Tihami, 1974: 447). İşte Kur'an, korkunun ruh bazında meydana getirdiği bu hassasiyet nedeniyle korku içerikli ayetlerle insanı uyarır. Nitekim şu ayet bu realiteye parmak basmaktadır: “(Allah'tan) içi titreyerek korkan öğüt alır” (Kur'an, 87/10).

Hiç şüphesiz ki korku insanın düşüncelerini de etkiler. İbn Teymiyye, düşünsel eylemlerin korkunun sebebi olduğu gibi bazen de korkunun, düşünsel eylemin nedeni olduğunu ifade etmektedir (Teymiyye, t.y.: VI/195,196). Yani İbn Teymiyye'ye göre korku, insanı düşünmeye sevk ettiği gibi bazen de düşünme insanı korkuya sevk etmektedir.

Bireyin düşünce ve davranışlarına yön veren korku fertte farklı tonlarda tezahür edebilir. Bunun en hafifi kuruntu ve endişe en şiddetlisi ise ürküntü ve dehşete kapılmaktır (Hançerlioğlu, 1989: 245). Korkunun çok aşırı derecede olması insanı ruhsal bunalıma sevk ettiği, delirttiği, dehşete düşürdüğü, illüzyon ve halüsinasyonlara neden olduğu gerekçesiyle kötüdür. Nitekim Gazali de, İhya'da bu

mertebeyeye varmış olan korkuyu kötü olarak nitelemektedir (El-Gazali, t.y.: IV/154,155).

Patolojik korkuları dışarda bırakırsak gerek korkunun gerekse de kaygının insanın düşünmeye ve öğüt almaya açık hale gelmesinde, onda dinin inancın uyanması ve gelişmesinde önemli bir rolü olduğu açıktır. Bu açıdan din eğitiminde korku ve kaygı kavramlarının doğru bir şekilde ele alınması hayati önem taşımaktadır.

2.7. Din Eğitimi Açısından Korku ve Kaygı Kavramlarının Değerlendirilmesi

İslam dininde inanç, ibadet ve ahlâk bir bütünlük arz etmektedir. İnanç, insanı ibadete, ibadet ise insanı güzel ahlâka götürmek içindir. Yapılan ibadetler insanı ahlâken olgunlaştırmalı ve kişiyi insan-ı kâmil yapmalıdır. İnanç, ibadet ve ahlakı birbirinden tamamen ayırmak asla mümkün değildir. Bu üç boyut dinin temel konularını oluşturmaktadır. Din eğitimi aynı zamanda bu boyutlara ilişkin hususların eğitimi anlamına da gelmektedir. Bu sebeple biz de çalışmamızda korku ve kaygı kavramlarını din eğitimi açısından bu üç boyutta değerlendirmeye çalıştık.

2.7.1. İnanç Eğitimi Açısından Korku ve Kaygı

Her din belirli inanç esaslarına dayanır. İnanç esasları olmaksızın bir dinden bahsetmek mümkün değildir. İnanç esasları dinin özünü oluşturur. Dolayısıyla din eğitimi aynı zamanda inanç eğitimi de demektir. Bir dinin inanç esasları, o dinin mensuplarının nasıl düşüneceklerini ve nasıl davranacaklarını belirleyen bir temel teşkil eder.

Mensuplarını anlamsızlığın, hiçliğin, bilinmezliğin korku ve kaygısından korumak için her din, şu sorulara inanç esaslarında cevap bulmak zorundadır: Neden varım, beni kuşatan sonsuz kâinatla ilişkim nedir? (Tolstoy, 1999: 78)

İnsanın bu sorulara cevap aramasına temel teşkil eden duygu korkudur. İnsan dünyaya gelir gelmez bir bilinmezliğin içinde, kendini nesnelere, olaylar, olgular arasında çepeçevre kuşatılmış hisseder. Bu kuşatılmışlık korku ve kaygısıyla o,

çevresinde olup biten her şeyi tanımlamak, anlamak ve bilmek suretiyle, kendini sürekli güvende tutmak ister. İnsanı korkutan husus, hem kendi varlığının hem de dünyanın anlamsız ve boş olmasıdır. İş te o, bu korkudan emin olmak için bir anlam arayışı içindedir. Din de bu anlam arayışına bir cevaptır. Dolayısıyla inanç esasları bireye korku ve kaygı veren değil, onu korku ve kaygılarından kurtaran, karşılaşıcağı yeni durumlara uyumunu sağlayan düşünsel bir sistemdir.

İnanç eğitiminde, her insanın kendisini bir nesneye adanarak suretiyle korku ve kaygıdan emin olabileceği, düşünsel bir sistemin ihtiyacı içinde olduğu (Fromm, 1991: 44) göz önünde bulundurulmalıdır.

İnsanın korku ve kaygıdan emin olabileceği düşünsel bir sistem ihtiyacı onu zaman zaman yanlış, akıl almaz inançlara da sürüklemiştir. Biz bu inançlara “Batıl inançlar” diyoruz. Batıl inanç, hem bilimsel, akılsal gerçekliklerle hem kurumsal dini prensiplerle uyuşmayan, aynı zamanda halk inançları gibi kutsalla da doğrudan ilişkili olmayan inanışlardır (Rudski, 2003: 431,432). (Örneğin, kara kedinin önden geçmesi, merdiven altından geçme ya da on üç sayısının kişiye uğursuzluk getirmesi gibi)

Batıl inanç eğilimine sahip olan insanlar, çoğunlukla gelecekte olmasından korkulan olumsuz bazı olayların etkisini azaltmaya yönelik bir savunma mekanizması olarak bu inanç ve uygulamalara sahip olmaktadır. Bu anlamda batıl inançlarda bir “korku ve kaygı” yönü mevcuttur. İnsanlar hastalıklar, felaketler, kaza, bela, sıkıntı gibi korku ve kaygılarını yenmek için batıl inanç ve uygulamalara yönelirler. Örneğin, “birisinin elinden sabun, makas alırsan geçimsizlik çıkar, önünden kara kedi geçerse kaza yaparsın” gibi söylemler, olumsuz durum ve önceden tahmin edilen şey arasında “nedensel” bir ilişkinin var olduğunu, dolayısıyla da böyle bir durum da gelecekte olmasından korkulan olayların önceden haber verildiğini ifade etmektedir. Bu sebeple, birçok kişi gelecekle ilgili kaygıları sebebiyle medyuma ya da falcıya başvurmakta ve büyü, falcılık, okuma, evliya kabir ziyareti gibi şeylere müracaat ederek bu kaygılardan korunmaya çalışmaktadır.

Kaygı, aynı zamanda bu inanışların gereğinin yapılamadığı durumlardaki olumsuzluklar sebebiyle de ortaya çıkabilmektedir. Bu kaygılar, kişilerin batıl inanç eğilimlerini artıran bir öge olarak da işlev görmektedirler. Kaygılarını yenemeyen kişiler, batıl inanışlara karşı daha bir eğilimli olmaktadırlar. Şüphesiz dinin de temelinde olan korku ve kaygı duygusu insanda tamamen yok edilemez. Ancak, özellikle bilimsel ve dinsel temeli olmayan inanışlara yönelik kaygı duygusu bir şekilde azaltılabilir ve yönlendirilebilir.

Buna göre batıl inançların toplumdaki etkilerinin azaltılması için, insanların kaygılarını azaltıcı yönde uğraş verilmelidir. Kişilerin çevrelerinin telkinlerine kolayca gelmemeleri ve bu inanışlar karşısında kaygıya kapılmamaları için, sağlıklı inanç eğitiminin yanı sıra, kişilerin kendilerini her yönden geliştirecek ortamların oluşturulmasına da gereksinim vardır. Batıl inanç kaygısının üstesinden gelmeye yönelik stratejilerin belirlenmesi için bilimsel araştırmalar yapılmalıdır.

İslam'da dini inancın ilk basamağını Allah inancı oluşturur. Bu inanç aynı zamanda diğer inanç esaslarının temelini teşkil eder. Doğru bir Allah inancı diğer inanç esaslarının da doğru anlaşılmasında büyük önemi haizdir.

Kur'an'da korku ifade eden kavramları incelediğimizde, Allah'ın kendisinden korkulması gereken korkunç, gaddar, diktatör, herkesi cezalandıran, azap eden bir varlık olarak anlatılmadığı görülür. Aksine Kur'an Allah'ı, şefkatli, merhametli, insanları koruyup kollayan, kötülüklerden kendisine sığınılan, insanları karanlıklardan aydınlığa çıkararak, onlara nimetler bahşeden bir varlık olarak anlatmaktadır.

Din eğitiminde Allah inancı öğrencilere kazandırılırken bu Kur'an'î çizgi takip edilerek öğrencilerin Allah'a karşı sorumluluk bilinci içinde hareket etmeleri sağlanmalıdır. Bununla birlikte Allah'ın adaletinin bir gereği olarak, insanların yapıp ettiklerinin karşılığını bulmaları gerektiği üzerinde durulmalı, Allah'ın kötülük yapanları cezalandıracağı, iyilik yapanları mükâfatlandıracağı öğrencilere kazandırılmalıdır. Özellikle 8-10 yaşlara kadar Allah'ın sevgi, şefkat ve merhametine ilişkin hususlar üzerinde durulmalı, bu yaşlara kadar çocukların sevgi, şefkat,

merhamet ve güven ihtiyaçları göz önünde bulundurulmalıdır. 8-10 yaşlarından sonra davranışlarının sorumluluğunu stlenmeleriyle ilgili olarak ğrencilere, Allah'ın adaletinin bir gereği olarak cezasından ve aynı zamanda mkfatından da bahsedilmelidir.

Allah kendisinden korkulacak, kaçınılacak, sakınılacak bir varlık olarak değil de, yasakladığı kötü davranışlardan korunulacak, kaçınılacak, sakınılacak hatta kendisine sığımlı olacak bir varlık olarak ifade edilmelidir (Ay, 1995: 176).

İslam inancına göre Melekler ve Şeytan, duyularla algılayamadığımız ama var olduğuna inandıığımız varlıklardandır. Dolayısıyla ocuklara bu varlıklar hakkında bilgi verilirken ayrıntıya girilmemeli, meleklerin, Allah'ın emriyle insanları ve bilhassa çocukları koruyan ve onlara sıkıntılı durumlarında yardım eden dost varlıklar olduğu, insanların iyilik yapmalarını istediği ve bunun için onlara dua ettikleri ifade edilmelidir.

Şeytanın ise insanların kötülük yapmasını istediği ve bunun için insanları kandırmaya ve kötülükleri çekici ve güzel göstermeye çalıştığı vurgulanmalıdır (Et-Tirmizī, 1996: Kur'anın Tefsiri; 3/2988). Ancak burada Şeytanın gücü abartılmamalı, öğrencilerde oluşacak korku ve kaygılar Allah'ın istediği gibi kulluk vazifesini yerine getirenlere, salih amel işleyenlere Şeytanın zarar veremeyeceği ifade edilerek bertaraf edilmelidir. Öğrenciler iyilik yapmaya yönlendirilirken, meleklerin yardımını görecekleri ve onları sevindirecekleri duygusunu yaşamalıdırlar. Yanlış ve kötü bir Şey yaptıklarında da ümitsizliğe kapılmamalıdırlar.

Kutsal kitaplar Allah Tel tarafından, peygamberleri aracılığıyla insanlara gönderilen hidayet rehberleridir. Kitaplara iman doğru bir inanç temelinde öğrencilere kazandırılmalıdır (Ayhan, 1981: 165). Özellikle korku ve kaygı oluşturmak suretiyle işin içine kutsallığın getirdiği olağanüstülüğü de katarak ğrencilerin Kur'an'dan uzaklaştırılması doğru değildir. Kutsal kitaplara saygıyla yaklaşılması gerektiği öğrencilere kazandırılırken, saygısızlık edenlerin olağanüstü bir Şekilde cezalandırılmasına ilişkin uydurma hikâyelerle oluşturulan korku ve kaygılar giderilmelidir. Korku ve kaygıya dayalı olarak uydurulan bu tür hikâyeler

kutsal kitapların mesajlarının yanlış anlaşılmasına ve özellikle de Kur'an'ın mucizevi yönünün çarpıtılmasına sebep olmaktadır.

Peygamberleri Allah, insanlar arasından seçmiş, onları bir önder ve rehber olarak insanlığa göndermiştir. Peygamberler getirdikleri dinin ilk eğitimcileridir. Peygamberlere iman eğitiminde, korku ve kaygıdan uzak bir anlayış hâkim olmalıdır. Özellikle Hz. Muhammed'in âlemlere bir rahmet olduğu vurgulanmalıdır (Kur'an, 21/107). Peygamberimizin çocuklarla ilişkileri üzerinden peygamber sevgisi öğrencilere kazandırılmalıdır.

Ölüm ve ahiret hayatı çocukların merak ettikleri önemli konular arasında yer almaktadır. İnsanın varlığını anlamlandırma çabasında en çok cevap aradığı soruların birisi ölüm ve sonrasıdır.

İlk çocukluk yıllarında çocukların ahiret hayatına yönelik sorular sormasına sebep olan en önemli olay, karşılaştıkları ölüm hadiseleridir. Ölüm, çocukları hem derinden etkileyen hem de bunun izahını yapmaya çalıştıkları, onunla birlikte her şeyin bitmemesi gerektiğine inanma ihtiyacı hissettikleri bir hadisedir. Zira insanda yaratılıştan var olan bir "ebedi olma" arzusu mevcuttur. İşte, açıklama ihtiyacı hissederek sordukları sorulara verilecek makul ve anlaşılır cevaplar, çocuklara ahirete iman öğretiminde en önemli noktayı teşkil eder. Verilecek cevaplarda kullanılacak misaller ve öğretimin yapılacağı zaman ve mekân, anlatılanların etkisini pekiştirecektir (Rousseau, 1966: 299).

Ancak, küçük yaştaki çocuklara, kıyametle ilgili detay bilgiler ve ahiret âleminde karşılaşılabilecek olaylar ile cehennem ahvali hakkında uzun uzadıya bilgiler vermeye gerek yoktur. Cennetin iyi, güzel ve Allah'ın nimetleriyle dolu, rahat ve huzur içinde yaşanabilecek bir yer, cehennem ise, kötü insanların gidecekleri ve cezaların çekildiği bir yer olduğunu bilmeleri yeterlidir (Öcal, 1990: 75,76).

Çocukların en çok merak ettikleri ve çoğu zaman da korktukları şeylerden biri de mezardır. Onlar, ölüm olayı ile birlikte ruhun cesetten ayrıldığını kolaylıkla kavrayamazlar. Toprağın altına gömülen ve orada tek başına terkedilen ölüyü canlı

olarak tahayyül edebilirler. Gecenin karanlığında ve kışın soğukunda toprak altında nasıl kalabilecekleri zihinlerinde çözemedikleri problem olarak uzun süre devam eder. Hatta bazen kendilerinin, ölmüş ve mezarlıkta tek başına kalmış olduklarını düşünürler. Daha çok gece vakti, yatağa girdiklerinde ve uyumadan önce bu düşünceler bir kâbus gibi üzerlerine çöker ve müthiş korkuya kapılırlar. O korku ile yatağın içerisinde gizlenmeye çalışırlar. Hele aile çevresinde veya halk arasında, kabirde, Münker ve Nekir adlı meleklerin ölüyü sorgulamaları ile ilgili olarak ve abartılarak anlatılan: “Sorgu melekleri, sorularına doğru cevap veremeyenlere, elindeki demir topuzla vurunca, yedi kat yerin dibine sokar, sonra çeker çıkarır, yeniden vurur!...” gibi ifadeleri hatırladıkça dehşete kapılırlar. Dolayısıyla, çocuklara kabirden bahsedilince abartılı ve korku veren ifadeler yerine, iyi insanlar için kabrin bir cennet bahçesi olacağı hususu üzerine dikkatler yoğunlaştırılmalıdır. Kabir azabı ve cehenneme yönelik bilgilerin ise, sonraki yıllarda, özellikle vicdan duygusunun gelişiminden sonra verilmesinde fayda vardır.

Kaza ve kadere iman konusu, iman esaslarının öğretim sürecinin son safhalarında yer almalıdır. Bununla birlikte Allah’a iman öğretimi konusu ele alınırken, etrafımızda olup biten olayların, Allah’ın, bizim detaylarını bilemediğimiz geniş bilgisi dâhilinde gerçekleştiği, her olayın, önceden Allah tarafından planlandığı ve zamanı gelince de yine O’nun tarafından yaratıldığı, çocuklara anlatılabilir. Bu, aynı zamanda kader ve kaza kavramlarının kısa bir tanımı demektir. Çocukların, Allah’ın her şeyi bilen, her şeye gücü yeten “Mutlak Hâkim” oluşuna inanmaları, onların kader ve kaza hakkında anlatılanlara da kolaylıkla inanmalarını sağlar. Zira çocuktaki kolay inanırlık özelliği onun, kendisine anlatılanlara şüphelenmeden ve itiraz etmeden inanması hususunda, önemli bir rol oynar. Burada dikkat edilmesi gereken husus, çocuğa verilen bilgilerin, anlaşılabilir ifadelerle aktarılmasıdır. İlk çocukluk yıllarında bu kadarla yetinilmesi yerinde bir davranış olurken, son çocukluk yılları adı verilen 7-12 yaşları arasında, çocuklara bu kez kaza ve kader kavramları, yine anlayabileceği bazı misaller yardımıyla öğretilebilir.

Temel eğitim dönemini de içine alan son çocukluk yıllarında, çocuklar, etrafta olan bitenlerin nasıl gerçekleştiği, insanların nelere gücünün yettiği, nelere muktedir

olmadığı gibi hususlarda artık mantık süzgecinden geçirdiği fikirler üretmeğe başlar. Kaza ve kader kavramları bu dönemde önem kazanır. Eğer yerli yerinde bir öğretim söz konusu olursa, tevekkül anlayışı ile bütünleşen kaza ve kader inancı, çocuğa, hayata ümitle bakmayı, başarısızlıklar, olumsuzluklar karşısında korku ve kaygıya kapılmadan, yılgınlığa düşmeden metaneti öğretir. Bu da sonraki hayatı için çocuk açısından son derece önemli bir kazanç demektir.

Sonuç olarak inanç eğitimi, zihinlerdeki sahte ve boş inançları yıkarak, kalplerdeki hakka ve hakikate dayanmayan korku ve kaygıları söküp atarak insanları özgürleştirmeli, boyunduruktan kurtarmalıdır.

İnanç eğitimi, zihinlerde korku değil, ümit inşa etmeli, insanların kötülük yaralarından korunup kurtulması için derin ve aynı zamanda geniş bir sorumluluk bilinciyle hareket etmelerini sağlamalı, “İnsan-ı Kamil” olma yolunda ilerlerken önlerine çıkan engelleri korkusuzca aşabilmeleri için zihinsel mekanizmalar oluşturmalıdır.

2.7.2. İbadet Eğitimi Açısından Korku ve Kaygı

Dikkatli bir gözlemler ve gözle görülmeyen, kontrol edilemeyen bazı faktörler hesaba katıldığında, din insana özgü içgüdüsel bir tutumdur ve bunun kendini gösterme biçimlerini tüm insanlık tarihi boyunca izlemek mümkündür. Dinin bu kendini gösterme biçimlerinden biri de ibadetlerdir. İbadet ıstılahi manada; Allah’a karşı kulluk ve bağlılığı ifade eden sözler ve hareketler, Ona yapılan dini davranışlar şeklinde tanımlanmaktadır. Bu bağlamda ibadet, dini inanç, duygu ve düşüncenin objektif dünyadaki bir uzantısı olarak değerlendirilebilir. İbadetlerin temelinde korku ile sevgi ve saygı duygusu iç içe bulunur. İnanan insan Allah’ı sever, verdiği nimetlere karşı şükür borcunu ödemek için Allah’ın emrettiği ibadetleri yapar. Allah’tan korkar, azabından yine O’na sığınır, ibadet etmenin gönül rahatlığını, etmemenin de üzüntü ve korkusunu yaşar (Peker, 1993: 167).

İbadetler dinin ruhsal dengeyi koruma amacının gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynar. Zira insanın, bilinçli fonksiyonlarının her an içerden veya dışarıdan gelebilecek ve kontrol edilmesi mümkün olmayan olgularla engellenebileceğine dair

gayet doğal bir bilgisi vardır. Bu nedenle, gerek kendisi gerekse de başka insanlar için önemli sonuçlar doğurabilecek zor bir karar alırken ve uygularken, bunu dine dayanan uygun bazı önlemlerle güvenli bir hale getirmeye dikkat eder. Bunun için yüce yaratıcıya adaklarda bulunur, kurban keser, dualar eder, bir takım ibadetlerle Allah'ın kendisine olan yardımını üzerine çekmek ister (Jung, 1999: 62). Böylece kendini rahatlatmış olur. Çünkü aldığı kararlara ve sergilediği davranışlara inandığı yüce bir varlığı da ortak ederek sorumluluğu paylaşmış olur. İbadet böylece bireyin ruhsal dengesini koruyabilmesi, kutsal bir gücün himayesi altında emniyet ve güven içinde yaşayabilmesi için, kendi istek ve arzusuyla Allah'a karşı sevgi ve saygısını gösterme, kendisine ihsan edilen iyiliklere karşı şükretme şeklinde ortaya çıkar.

Elbette ibadetlerin huzur veren iklimine girebilmek için onların kazanılmış, öğrenilmiş hatta belirli bir süreden sonra alışkanlık haline getirilmiş olması gerekir. Bu da elbette din eğitiminin görevleri arasındadır. İbadet eğitiminde de diğer eğitim alanlarında olduğu gibi dikkat edilmesi gereken hususlar vardır. Bu hususlardan biri de korku ve kaygıdır. İbadet eğitimi korku ve kaygı üzerine inşa edilmemeli, bilakis ibadetin kendisinin korku ve kaygıyı izale edecek ilahi bir eğitim metodu olduğu unutulmamalıdır.

Burada önemli olan bir husus da ibadet eğitiminin gelişim dönemlerine uygun olarak yapılmasıdır. Gelişme ödevlerinden çoğu, hayatın belirli zamanlarında ortaya çıkar ve ancak bu sırada kişiye bu alanda gelişme fırsatı verildiği takdirde en iyi başarılabılır. Hayatta gerekli olan birçok becerilerin en iyi başarılabilecekleri bir zaman vardır. Buna en uygun öğrenme zamanı dendiği gibi öğrenmenin kritik anı da denir (Baymur, 1990: 53).

Bir şeyi öğrenmeye hazır olmayan çocuğa, onu öğretmeye çalışmak, sadece verimsiz olmakla kalmaz, bu başarısızlık zamanla çocukta birtakım korkulara, yılgınlıklara ve eksiklik kaygılarına yol açar (Baymur, 1990: 51,52). Özellikle ilk çocukluk yıllarında çocukların dinî sorumluluklar için ruhsal ve bedensel yetenekler bakımından henüz yeterli olgunluğa erişmemiş olduklarını unutmamak, dolayısıyla onlardan dini bütün boyutlarıyla anlamalarını ve yaşamalarını beklememek gerekir. Bu dönemlerde verilecek olan din eğitiminde temel hedef, çocuğun varlığı ve hayatı

anlamlandırma, kimlik ve dünya görüşü oluşturma çabalarında ona dinin imkânlarını ve desteğini sunmak, dinî duygu ve düşüncelerinin sağlıklı gelişmesi ve ibadet alışkanlığı kazanması hususunda ona rehberlik etmek olmalıdır.

İlk çocuklukta düşünce antropomorfisttir. Bu genel düşünce yapısından dini kavramlar da etkilenirler. Bu dönemde Allah, insani vasıfların tümünü taşıyan, çocuğun görebileceği en yüce mekân olan gökyüzünde oturan, arkadaşları ve düşmanları olan, genelde yaşlı olan bir dede olarak tasvir edilir. İbadetler İlk aşamada büyüklerin teveccühünü kazanmak için yapılan faaliyetler olarak gözlenir. Ancak 12 yaşından itibaren çocuk Allah ile arasında bir iletişim kurabilecek zihni düzeye gelebilir. Bu yaşlardan sonra çocuk ibadetlere yönlendirilirken Allah inancıyla bağlantı kurularak zihni kapasitesi Allah'ın korkutuculuğundan ziyade şefkat ve merhamet kavramlarıyla geliştirilmeli, çocuğun Allah'ı sevdiği için, O'na karşı saygı ve sevgisinin bir ifadesi olarak ibadet alışkanlığını kazanması sağlanmalıdır.

Her ne kadar çocukların soyut kavramların geliştirilmesine yardımcı olan faktörlerden kas ve sinir sistemindeki gelişmeler daha uzun süre devam edecek ise de 7 yaşından itibaren çocuklardaki Allah düşüncesi ve tasavvuru bir hayli gelişmiştir. Keza bu dönemde çocuklar Allah'ın her yerde olduğunu ve yaptıkları her şeyi gördüğünü ve kendileri ile ilgilendiğini de düşünebilmektedir. Dolayısıyla bu yaşlardan sonra yavaş yavaş çocukta denetim korkusunun geliştiğini söyleyebiliriz. İbadet eğitiminde bu durumun da göz önünde bulundurulması gerekir.

Allah'ın ibadet görevlerini yerine getirmeyenleri takip ettiği, izlediği hatta ahirette onları cezalandıracağı gibi bir dış denetim korkusundan ziyade, çocukların kendi iç denetimlerinden kaynaklanan Allah'ın hoşnutluğunu kaybedecekleri endişe ve korkusuyla Allah'a karşı sorumluluk bilinciyle hareket ettikleri bir değişim ve dönüşüm sağlanmalıdır.

Bu dönüşümün sağlanmasında ana-baba denetimlerinin de önemi büyüktür. Çocuğunun ibadetlere yönelik olumsuz davranışlarına göz yuman, tümüyle kabuğuna çekilen ya da çocuğun bütün isteklerini karşılayan pasif yaklaşım içindeki ana-baba

tutumlarının eğitimsel anlamda sevgi ile ilgisi yoktur. Özellikle, çocuklarına aşırı sevgilerinden dolayı kıyamayıp, sabah namazına onları kaldırmayı ihmal eden ana-baba tutumlarının eğitimsel anlamda sevgi ile ilgisi bulunmamaktadır. Keza çocuğunun ibadetlere yönelik olumsuz davranışlarını değiştirmek için çeşitli bahaneler arayan, onu başkalarıyla kıyaslayan ya da davranışlarından dolayı çocuğunu susturan, aşağılayan, ona sürekli bağırarak, kızan ve döven “denetleyici yaklaşım” içindeki ana-baba tutumları da yanlıştır (Yavuzer, 1999: 59). Demek oluyor ki, aşırı serbest ya da aşırı koruyucu tutumlar kadar, aşırı baskıcı ve otoriter tutumlar da gerçek sevgiye aykırıdır. Dolayısıyla çocukların ibadetlere alıştırılmasında aşırı baskıcı tutumlardan kaçınıldığı gibi pasif yaklaşımlardan da uzak durulmalıdır. Çocuğun ibadetlere yönelik olumsuz davranışları karşısında sabırlı, anlayışlı ve hoşgörülü bir yaklaşımla sorunları çocuğuyla birlikte çözmeye çalışan; olumlu davranışları karşısında ise cesaretlendiren ve güven veren yaklaşımlarla çocuğunu destekleyen ana-baba tutumları en doğrusudur.

Din eğitiminde bedensel cezalar kadar, baskıcı ve sindirici her çeşit cezanın da hem bireyin kişiliğini hem de ebeveyn-çocuk ilişkisini ve dine karşı tutumları olumsuz etkileyeceği bilinmelidir.

Eğer çocuklar güven, koruma, sevgi, saygı ve ihtimamı gerektiren önemli noktalarda ihmal edilirlerse, fizikî ve ruhî gelişmeleri büyük yaralar alabilmektedir (Sandström, 1971: 135). Klinik vakaların psikiyatrik incelemeleri, hastalıkların çocukların gördükleri eğitim öğretim ve disiplin uygulamaları ile yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bilhassa aşırı baskıcı, yasaklayıcı ve seviyeye uygun olmayan bir din eğitimi, çocuklarda tedavisi güç ruhsal hastalıklara ve olumsuz kişilik özelliklerine yol açabilmektedir (Öztürk, 1981: 206-210). Her türlü eğitim gibi din eğitimi de baskısız ve hoşgörü ortamında uygulandığında kişinin mutluluğunu artırabilir. Allah inancı ve sevgisi zor durumlarda güç alacağı bir dayanak olur. Bu bakımdan din eğitimi; acı veren, baskıcı, sindirici ve onur kırıcı tepkiler ve cezalardan uzak olarak çocuklara özdenetim ve iç disiplin kazandırmayı amaç edinmelidir.

Ana-baba tutumlarını çocuğun ilk çevresi olarak kabul edersek, din eğitiminde çevre faktörünün genel eğitimde olduğu gibi bireyin yetişmesi ve gelişmesinde önemli bir etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Batıda yapılmış bazı araştırma sonuçları, dini duyguların uyanışının daha çok 7-14 yaşları arasında olduğuna işaret etmektedir. Ancak aynı araştırmalarda bu duyguların ortaya çıkmasının başta aile olmak üzere bireysel özellikler ve çevresel faktörlere bağlı olduğuna dikkat çekilmekte ve hangi kültür olursa olsun bireyin dinî tutumlarının aile içerisinde edinilen ilk dinî tecrübelerle sıkı sıkıya bağlı olduğu vurgulanmaktadır (Günay, 1981: 197). 12 yaşına kadar çocuk, yetişkinlerin otorite ve anlayışını esas alan, yetişkinler tarafından benimsenip uygulanan bir din şekline sahiptir.

Yetişkinler evlerinde namaz kılarken, abdest alırken, Kur'an okurken çocukların kendilerini izlemelerine fırsat oluşturmalarıdır. Çocukların mübarek gün ve gecelerde yapılacak ibadet ve duaların manevi havasına iştirak etmeleri ve faydalanmaları için gerekli ortamların hazırlanması da önemlidir. İbadet halindeki insanların derin bir saygı içerisinde olduklarını izleyen bir çocuğun bu durum üzerinde düşünmesi ve bu halin normal zamanlardan başka bir ruh halini yansıttığını fark etmesi oldukça önemlidir. Çocukların camiye götürülmeleri, abdest alırken onların göreceği şekilde alınması, Ramazanda sahura kalkıldığında onların da uyandırılması gibi davranışlar, onların bu ibadetleri merak etmelerine yol açtığı gibi; yapanları model alarak ve sorular sorarak öğrenmelerine de yol açacaktır.

Çocuğun önemli etkileşim kaynaklarından biri olan sosyal çevresinin oluşmasında seçici olmak da önemlidir. Buradan çocukların belli bir çevre içerisinde sürekli kontrol altında tutulması anlaşılmalıdır. Zira "çocuğu kontrol etme ve ona tümüyle egemen olma girişiminde bulunan ana babalar, çocuklarını gerçek yaşama hazırlayamazlar" (Yavuzer, 1988: 48). Çocuk gerek okulda, gerek sokakta, gerekse günümüzde çok etkili olan kitle iletişim araçları karşısında çeşitli olumsuz koşullarla yüz yüze gelecektir. Burada önemli olan çocuğu sürekli kontrol altında bulundurmamak değil, olumsuz çevre koşullarından yara almayacak biçimde doğru tercihler yapmasına rehberlik etmektir.

Çocuklar, kitle iletişim araçları karşısındaki en zayıf kitledir. Bu araçlar çocukların tutum ve davranışlarını, hayat tarzlarını daha çok etkilemektedir. Bu araçlarla çocuklara olumlu örnekler ve mesajlar verildiği gibi, olumsuzları da verilmektedir. Günümüzde bu araçlar hayatımızın bir parçası haline gelmiş ve evde geçirilen zamanların büyük bir kısmında etkili olmaya devam etmektedir. Bu vasıtaları evden uzak tutmak ya da zararlı yayınları yasaklamak çözüm olmamaklardır. Bu durumda çocukları olumlu yayınlara yönlendirilmesi yanında bütün aile üyelerinin birlikte kitap okuma, ibadet etme ya da başka ilgi alanlarına zaman ayırmaları yararlı olacaktır. İzlenen film, dizi, öykü, haber vb. programlarda yahut birlikte okunacak bir kitapta ibadetlere yönelik sergilenen tutum ve davranışlar üzerinde çocuklarla konuşmak bu konularda onların düşüncelerinin ve kanaatlerinin sorulması hem onların daha bilinçli bir izleyici olmalarına hem de çeşitli meseleler üzerinde konuşma ve değerlendirme yapmak suretiyle eleştirel düşüncelerinin gelişmesine katkı sağlamış olacaktır. Bu aynı zamanda yeterince anlayamamış, ya da yanlış anlaşılmuş olan bilgilerin düzeltilmesini temin edecektir.

Okul çağı çocuğunun eğitiminde, etkileşim kaynaklarının en önemlilerinden biri hiç kuşkusuz, okul ve buradaki öğretmen ve arkadaş çevresidir. Ülkemizdeki mevcut duruma göre, çocuklar ilköğretim 4. sınıfa, bir başka ifadeyle 10 yaşına kadar okulda doğrudan bir din eğitimi ve öğretimi almamaktadır. Ancak programlardaki birçok derste dolaylı olarak dinî ve özellikle ahlaki meselelerle karşılaşmakta ve öğretmenlerin bu meselelere yaklaşımı çocukları etkilemektedir. Öte yandan çocuğun dinî duygu ve düşüncesinin; zihinsel, duygusal, sosyal vb. diğer gelişim alanları ile bağlantılı olarak şekillendiği ve din eğitiminin, genel eğitimle bir bütünlük içerisinde anlam kazandığı gerçeği okul çevresinin önemini daha da arttırmaktadır. Sözelimi öğretmen, okul çağı çocukları için çok önemli bir bilgi kaynağı ve özdeşim modelidir. Hatta öğretmen bazen ana babaları aşan bir otorite konumuna gelebilmektedir.

Öğretmenler tarafından dinî motifler kesinlikle bir korku aracı olarak kullanılmamalı, sevgi ve hoşgörü esas olmalıdır. Din eğitiminde sevgi prensibinin

son derece önemli olduğu, çocuğun ancak sevdiği kişileri taklit ettiği, onlarla özdeşim kurmaya çalışacağı unutulmamalıdır.

Dinin, uzun boylu, sıkıcı ve hatta çoğunlukla yerine getirilmeyen öğütlerle çocuklara anlatılması yerine yetişkinler tarafından güzel örneklerle yaşanması çok daha doğru ve etkilidir. Günümüzde ana-babalar özellikle babalar çocuklarına yeterince vakit ayırmamaktadır, Bu da çocukların modelden yoksun olarak yetişmelerine neden olmaktadır. Oysa çocukların gerek evde gerek okulda ve gerekse mabetlerde ibadet ortamlarını, bu ortamlarda ibadet eden insanları özellikle sevdiği ve güvendiği yakınlarını gözlemlemesi çok önemlidir, Bir konuda merakın uyanması için öncelikle o konuda bazı şeylerin görülmesi, duyulması, okunması kısacası, bir takım uyarıcılarla karşılaşılması gerekir. İnsan, biç görmediği, duymadığı bir konuyu elbette merak edemez, Okul çağındaki çocuklar çevrelerine karşı yoğun bir ilgi duymaktadırlar. Onlar çevrelerinde gördükleri her şeyi merak etmekte, duyu organlarıyla edindikleri izlenimler hakkında bilgi sahibi olmak istemektedirler.

Okul çağı çocuklarının dua ve ibadet konularına karşı da ilgileri yüksektir. Bu çağıdaki çocuklar ibadet edenleri izlemekten hoşlanmakta, onları taklit etme ve onlar gibi dua etme denemelerine girişmektedirler. Okul öncesi dönemde şeker ve oyuncak istemek için yapılan egosantrik duaların yerini okul çağında hastalıktan, felaketten vb. tehlikelerden korunma, sevdiklerinin ve ülkenin iyiliği vb. istekleri ihtiva eden dualar almaktadır (Bilgin, 1995: 69-78). Bu dualar, aynı zamanda daha makul bir içerik de taşımaya başlamaktadır. Allah'ın duaları kabul edeceğini ve O'ndan her şeyi isteyebileceğini öğrenen bir çocuğun annesine söylediği şu sözler bu hususa iyi bir örnektir: “Uzaktan kumandalı bir araba istiyorum. Bunun için Allah'a yalvarıyorum. Biliyorum Allah bana gökten oyuncak atacak değil, ama senin kalbine, çocuğuma bir uçak alayım isteğini verebilir. Sen de bana oyuncacı alırsın” (Bilgin ve Selçuk, 1991: 73).

Okul çağındaki çocuklar, hayal dünyaları oldukça gelişmiş olduğundan çevreden duydukları ve gördükleri bir takım batıl inanç ve hurafelere ve mutlu tesadüflere İnanma eğilimi de gösterebilirler (Öcal, 1990: 91). Dolayısıyla bunların

etkilerinin pek çok tutum ve davranışlarında olduğu gibi dualarında da görülebileceği unutulmamalıdır.

Ancak çocuklar Allah'tan neyi isteyebileceklerini öğrenmelidir. Çocuklar duayı sadece bencil bir isteği elde etme ya da her istediklerinin hemen yerine gelmesi için yapılan bir araç olarak görmemelidir. Okul öncesi dönemde bencil ve benmerkezci olarak yapılan duaların yerini okul çağında yakınlardan başlamak üzere sevilen başka insanlar ve varlıkların da gözetildiği dualar almalıdır. Duaların makul olması gerektiği, istenen bir şeyin gerçekleşmesi için her şeyden önce o işin gereği olan emeğin ve çabanın harcanması gerektiği çocuklara öğretilmelidir. Duanın, Allah'a sığınmak, gücünü aşan konularda O'ndan yardım istemek, kendini güvende hissetmek gibi insana büyük bir manevi güç verdiğinin fark edilmesi çocuğun Allah'a bağlanmasını, dolayısıyla Allah inancının ve Allah sevgisinin gelişmesini destekleyecektir.

Yetişkinlerin çocuklarla birlikte yemek duası gibi kalıp dualar yanında uygun vesileleri değerlendirerek içlerinden geldiği gibi kendi ifadeleriyle ve içten dua etmeleri hatta bazen de çocukların kendi kelimeleriyle dua etmelerine fırsat vererek onlara katılmaları önemlidir. Yine yetişkinlerin çeşitli vesilelerle, eve girerken, evden çıkarken, bir işe başlarken, bir işi tamamlayınca, yolculuğa çıkarken vb. yapacakları sade ve içten dualar onlar için örnek olacaktır.

Namazın sonunda yapılan dua ile çocuğa Allah'a sığınma ve kendisini O'nun korumasına bırakma alışkanlığı kazandırılmalıdır. Zaten çocuğun dünyasında dua; kişisel kanaatlerin, heyecanların, beklentilerin, istek ve şikâyetlerin Allah'a sunulması, bir bakıma korunma ve savunma aracı, bir yakarış ve isteme faaliyetidir (Konuk, 1994: 83).

İbadetler arasında ilahî korkuyu en iyi namaz sembolize eder. Ondaki alını yere indirme, tam bir boyun eğme durumudur. Gerçek namaz vaziyeti, inananın maddi hayattan tamamen sıyrılarak kendisini Hak karşısında yok sayıp secdeye kapanma halidir. Bu şekildeki kimse kendi varlığının bile farkında olmaz. Bu nedenle gurur,

kibir ve küfürden imana dönüş işareti sayılan namaz, boynu büküklerden başkasına çok ağır gelir.

Hız. Peygamber; "Yedi yaşına geldiği zaman çocuğa namazı öğretin..." buyurmuştur (Et-Tirmizî, 1996: Salat, 182). Bu hadiste çocukların, erken yaşlardan itibaren namaza alıştırmaları ve 7 yaşından itibaren de namazın öğretim konusu yapılması istenmektedir. Bütün İbadetler alışkanlıkla, temrinle kazanılan disiplinlerdir. Çocuk, 7 yaşından önceki dönemlerde büyükleri izleyerek ve onları taklit ederek namaz kılma denemelerinde bulunmuş ve bu tecrübeleri olumlu yetişkin tavırlarıyla desteklenmiş ve hatta bazı kısa sureleri ve duaları öğrenmiş ise 7-8 yaşlarından itibaren artık namazın ciddiyetle ve özenle yapılan bir ibadet olduğunu fark etmeye başlayacak ve nasıl kılınacağını öğrenmek isteyecektir.

İbadet alışkanlığının kazanılması birden olan bir şey değildir. Yavaş yavaş ve tedrici bir şekilde olacaktır. Nitekim yukarıdaki hadisin devamında 7 yaşında başlayan namaz öğretiminin 10 yaşına kadar sürmesine işaret vardır. Bunun için çocuklara öncelikle yeteri kadar kısa sure ve dua öğretilmeli ve namaza gündüz kılınan namazlardan başlanmalıdır. Daha sonra yatsı ve en son da sabah namazına alıştırmaları uygundur. Bu arada onun henüz bir çocuk olduğu da unutulmamalı, bütün namazları eksiksiz kılması beklenmemelidir. Ancak ibadet alışkanlığı kazanırken azar azar ama yapılan ibadetlerin mümkün olduğunca düzenli ve doğru yapılması önemlidir. Çocuk, 10 yaşına gelip öğrenme süreci sağlıklı bir şekilde tamamlandığında artık namazı, ibadet ciddiyetine uygun olarak kılabilecek bir disiplini kazanmış olmalıdır.

Bu dönemde akranlarla kümeleşme ve bir arada ortak şeyler yapma eğilimi de değerlendirilerek, çocuklar grup halinde camiye götürebilir. Bu, çocuklar için ilgi çekici olabilir. Grup halinde kılınan Cuma, Bayram ve Teravih namazları çocuklar için hem eğlenceli olacak hem de zihinlerine tatlı anılar olarak yerleşecektir. Enes b. Malik, Abdullah b. Abbas, Semûre b. Cündüb gibi çocuk yaştaki sahabîlerden gelen rivayetlerde, Hız. Peygamber'in onlara bazen evde, bazen camide cemaat halinde namaz kıldırıldığı görülmektedir. Çocukların, Hız. Peygamber'le birlikte Bayram namazlarına, hatta bazen cenaze namazına iştirak etlikleri de bu rivayetlerden

Anlaşılmaktadır (Buharî, 1993: Cenâiz 56, Ezan 78, Ideyn 16;) (El-Müslim, 2006: Cenâiz 88, Mesâcid 268; Ideyn 1;) (Et-Tirmizî, 1996: Salât, 45;) (Mace, 1954: İkâme, 158).

Burada şu hususu hatırlatmakta yarar var. Çocukları camiye götürmeden önce onlara cami adabı anlatılmalı, orada nasıl davranmaları gerektiği öğretilmelidir. Bununla beraber yaşları gereği yapacakları bazı hatalar ya da cami adabına uymayan davranışlar müsamaha ile karşılanmalı, onurlarını kıracak ve onları camiden soğutacak tutumlardan kaçınılmalıdır. Bu hususta öncelikle cami görevlilerinin sonra da camideki yetişkin cemaatin çok hassas davranmaları gerekir.

Hz. Peygamber' in çocukları hac ibadeti için de yanına aldığını görmekteyiz. Bu rivayetlerden Kâbe'yi Tavaf sırasında, Arafat'la, Müzdelife'de, Mina'da çocukların Hz. Peygamber'in etrafında bulunduğu, onun yanından ayrılmadıkları ve o esnada Hz. Peygamber'in onlarla özel olarak ilgilendiği ve onlara yapmaları gerekenleri öğrettiği anlaşılmaktadır (Buharî, 1993: Edeb, 18;) (El-Müslim, 2006: Mesâcid, 41-43.). Peygamber'in vefatı esnasında 10 yaşında olan Abdullah b. Abbas, Veda Haccı sırasında Hz, Peygamber'in kendisinden şeytan taşlamak için taş toplamasını istediğini ve toplayacağı taşların nasıl olması gerektiğini de bizzat gösterdiğini nakletmektedir (En-Nesâî, 1998: Menâsik, 219). Bu örneklere topluca bakıldığında görülüyor ki, çocukların hacda ibadet alışkanlığı kazanmaları yanında belki daha önemlisi onların buraları görüp tanınmaları, önemli bir ibadet ortamında yetişkinlerin dünyasına katılmaları, onlarla ortak işler yapmaları ve böylece hem sosyalleşmeleri hem de dinî tecrübelerinin ve duygularının zenginleşmesi için imkân hazırlanmaktadır.

Sonuç olarak ibadet eğitimi Hz. Peygamberin bize öğrettiği gibi sosyal ortamların sıcak, samimi atmosferinde, her türlü korku ve kaygıdan uzak, tedrici olarak gerçekleştirilmelidir. Anne babalar çocukları ibadetleri yerine getirmediklerinde hemen onları cezalandırma yoluna gitmemeli, korku ve kaygıya neden olan her türlü tutum ve davranıştan uzak durmalıdır. Din eğitiminde bedensel cezalar kadar, baskıcı ve sindirici her çeşit cezanın da çocuğun dine karşı tutumlarını olumsuz etkileyeceği bilinmelidir.

Okul ortamında öğretmenler dini motifleri kesinlikle bir korku aracı olarak kullanmamalıdır. İbadetlerin öğretiminde öğrenci sınıf ortamında rencide edilmemeli, başarısızlık durumlarında yeniden isteklendirilmeli, korku ve kaygıya kapılıp eğitim ortamından uzaklaşmasının önüne geçilmelidir. Din eğitiminde sevgi prensibinin son derece önemli olduğu, çocuğun ancak sevdiği kişileri taklit ettiği, onlarla özdeşim kurmaya çalışacağı unutulmamalıdır.

2.7.3. Ahlak Eğitimi Açısından Korku ve Kaygı

Ahlak: bir halkın, bir toplumun, bir ulusun ya da bir ümmetin belli bir tarihsel dönemde yaşamına giren ve eylemlerini yönlendiren inanç, değer, norm, buyruk ve yasak (Özlem, 2010: 23) olarak insanların yaşamına yansıyan ilkeler bütünüdür.

Din - ahlak ilişkisi pek çok tartışmaya konu olmuş, bu konuda farklı fikirler ortaya atılmıştır. Eğer bir insan her şeyi yaratan bir Tanrı'nın varlığına inanıyorsa, varlık düzeyinde hiçbir şeyin tam bir otonomiye sahip olduğunu ileri süremez. Bu anlamda Tanrı her şeyin sebebi olduğu gibi ahlakın da sebebi olmak zorundadır. Tanrı olmasaydı hiçbir şeyin varlığından söz edilemezdi. Ahlak da dâhil her şey anlam ve değerini Tanrı'da bulur.

Din ile ahlâk arasında görülen bu ilişki biçimine İslam düşünce tarihinden bir örnek verecek olursak, örneğin Eş'arî'ye göre değerleri koyan, koruyan ve onlardan insanı haberdar eden bizzat Tanrı'dır. Onların Tanrı'dan bağımsız, objektif ve nesnel bir gerçeklikleri olmadığı gibi, Tanrı'nın vahyi söz konusu olmadığı sürece insanın bu değerlerden haberdar olmasının olanağı da yoktur. Konuya ilişkin olarak Eş'arî şöyle demektedir: “Yalan, sadece Allah kötü kıldığı için kötüdür. Allah yalanı iyi kılsaydı, şüphesiz iyi olurdu; eğer yalan konuşmayı emretseydi, O'na hiçbir itiraz olmazdı” (Eş'arî, 1975: 44, 99).

Tanrı tasavvurunu kendimize referans alacak olursak mutlak bilgi, mutlak güç ve salt iyilik bu tanrı tasavvurumuzun ayrılmaz ve tanımlayıcı bir özelliği olmak durumundadır. Dolayısıyla ahlaki doğrunun kaynağını böyle bir Tanrı'da görmek bir sorun teşkil etmez. Buradan hareketle de ahlakın temelini dine dayandığını,

dolayısıyla din eğitiminin önemli alanlarından birinin de ahlak eğitimi olduğunu söyleyebiliriz.

Eğitim insanda var olan bütün yetenek ve kabiliyetleri, eğilimleri birlikte dikkate alarak önceden belirlenmiş bir amaca göre yetiştirmek ve geliştirmektir. Ahlak eğitimi ise bireyin ahlaki davranışlarında kalıcı değişiklikler oluşturma süreci demektir. Bu bakımdan insanların davranışları önce ailede, sonra okul, sonra da diğer kurumlar ve toplum içinde değişir, gelişir.

Ahlak eğitimi bireysel ve toplumsal yönleriyle birlikte değerlendirilmelidir. Buna göre ahlak eğitiminin amacı, insanın gerek kendisinin gerekse başkalarının mutluluğuna ve mükemmelliğine katkı sağlayacak şekilde hareket eder hale getirilmesidir. Dolayısıyla ahlak ilminin gayesi de insanın yetkinliği ve mutluluğudur (Et-Tusî, 2007: 80).

İnsanların mutluluğunu temin eden ahlaki davranışlar çeşitli boyutlarıyla birlikte ele alınmalıdır. Bunlar duygu, düşünce ve davranış bütünlüğü içinde değerlendirilmelidir. Dolayısıyla bir ahlaki davranış, kişilerin bilgilerine, düşüncelerine, inançlarına, tutumlarına, görgülerine, duygularına heyecanlarına bağlıdır. Buradan hareketle biz ahlaki davranışların duygu boyutunda insanın korku ve kaygılarının da etkin bir rol oynadığını söyleyebiliriz.

Korku ve kaygı gerek bireyin gerekse toplumun mutluluğa ve huzura kavuşmasında en büyük engellerden biridir. Korku ve kaygının daha çok istikrarsızlık ve belirsizlik durumlarında ortaya çıktığını da göz önünde bulundurursak, ahlakın da bu istikrarsızlık ve belirsizlik durumlarını bertaraf etmek suretiyle gerek bireyin gerekse toplumun mutlu ve huzurlu bir yaşam sürmesine katkı sağladığını ifade edebiliriz. Zira ahlak insanlara hangi durumlarda neler yapmaları gerektiğini vaaz ederek kargaşa ve belirsizlik durumlarını ortadan kaldırır. İnsanlar hangi durumlarda nasıl davranmaları gerektiğini bildikleri takdirde, başkalarının nasıl davranacağı hakkında da güçlü tahminlerde bulunabilir ve böylece güvenlik duygusu içinde yaşarlar. Neyin iyi, neyin kötü olduğu hakkında ortak bir anlayış

bulunmasaydı, insanlar arasında düzen ve huzur yerine tam bir kargaşa hüküm sürerdi.

Ahlak eğitiminde düzensizlik ve belirsizlikten kaynaklanan korku ve kaygıların giderilmesi hususu göz önünde bulundurulmalıdır. İnsanların hem kendi içinde tutarlı hem de toplumda güvenlik duygusu içinde yaşamaları sağlanmalıdır.

Korku ve kaygının, bireyin modele bakarak ahlaki davranışları öğrenmesinde de önemli bir etkisi vardır. Birey, başka birisinin bazı davranışları sonucunda korku ve kaygıya neden olan kötü şeylerle karşılaştığını, bazı davranışları sonucunda da iyi şeyler elde ettiğini görür. Böylece birey, iyi sonuca götüren davranışları kendisi de yapacak, kötü sonuç verenleri yapmaktan korkup kaçınacaktır. Burada bir davranışın birey tarafından yapılıp yapılmaması o davranışın sonucunda ortaya çıkan korku ve kaygı durumlarıyla yakından ilgilidir. Dolayısıyla ahlaki davranışların kazanılmasında korku ve kaygı kavramlarının olumlu ve olumsuz etkilerinden söz edilebilir.

Kötü davranışlar sonucunda korku ve kaygıya neden olan olumsuz sonuçların ortaya çıkması ve bireyin bu olumsuz sonuçlardan kaçınarak kötü davranışlardan uzaklaşması ahlaki davranışın duygu boyutuyla ilişkilendirilebilir. Diğer taraftan iyi bir davranış sonucunda da korku ve kaygıya neden olan bazı olumsuz durumlarla karşılaşılabilir. Dolayısıyla ahlaki davranışları sadece sonuçlarına bakarak ya da sadece duygu boyutuyla değerlendirmek yetersiz olabilir. Ahlaki davranışlar bilinçli, iradeli olmalı, sevgiye, adalete ve cesarete dayanmalıdır. Çünkü yapılan davranışlar bilinçli ve iradeli değil de, baskı, haksızlık ve korku sonucunda yapılıyorsa, bu durumda yapılan davranışlara ahlaki davranış demek doğru olmaz. Ahlaki davranışın oluşmasında çevrenin etkisi olsa bile, bireyin kendi içinden gelen etki yadsınamaz. Dıştan gelen etki ve baskılar ancak bireyin istediği ölçüde ve oranda etkili olabilir. Bireyi, onun istemediği bir yöne çevirmek mümkün değildir. Mümkün gibi görüldüğü zamanlarda da bu yolla kazanılacak bir davranış hem eğitsel hem de ahlaki değildir. Böyle bir davranış bireyi ikiyüzlü ya da içine kapalı, başkalarına boyun eğen bir insan yapar. Böyle bir kimse sağlıklı bir kişilik geliştiremez, başkalarının oyuncağı olur.

Bireyin ahlak eğitiminde dış etkinin ya da çevre etkisinin ilk olarak görüldüğü en önemli kurum ailedir. Aile, ahlaki duyguların uyandırılması, uygulanması ve ahlaki bilgilerin kazandırılması yoluyla ahlak eğitimi görevini yerine getirir. Aile bu görevini informal bir ortamda yerine getirir. Eğitimin vatanı her yerdir. Fakat eğitimin temeli ailededir. Ahlak kuralları birey dünyaya gelmeden önce de vardır. Birey doğduktan sonra bu kuralları önce sezmeye sonra anlamaya ve daha sonraları da yorumlamaya ve uygulamaya çalışır. Bu da bir eğitim sonucudur. O halde bireyin ahlak kurallarına uyması bir eğitim sonucudur.

Ahlak gelişimi, çok erken yaşlarda çocuğun etrafındakilerle ilk ilişkileri sonucunda başlar ve özellikle üç yaşından itibaren dil kullanımıyla pekişir. Çocuk anne babasının genel tavırlarını, cinsel rollerini benimsediği gibi onların ahlak anlayışlarını da benimser. Çocuğun anne babasının ahlak anlayışlarını benimsemesinde, anne babadan ve diğer yetişkinlerden takdir görme isteği ve cezalandırılma korku ve kaygısı rol oynar. Bu sebeple anne babalar çocuklara karşı disiplini uygun şekilde kullanmalı, kişilik gelişimini engelleyecek katı uygulamalardan, onu şımartacak aşırı hoşgörüden uzak durmalıdır.

Ailede korku, suçluluk ve utanma duygularını temel alarak verilen ahlak eğitimi, çocukların ileriki yıllarda yetişkin olduklarında boyun eğme, edilgen olma özelliklerini beslemektedir. Bunun alternatifi; çocuğu tamamen serbest bırakmak, hiçbir kural koymamak da değildir. Alternatif yaklaşım; çocuğa rehberlik eden yetişkinin çocukta aşırı suçluluk yaratmayacak dozda bilgiler sunmasıdır. Çocuk, bir tehdit ve korkutucu bir varlığın gücünü hissetmeksizin, önce içinde yetiştiği küçük grubun, giderek büyüyen sosyal çevresinin içinde toplumsallaşabilmelidir.

Ahlaki davranışların kazanılmasında çevre korkusunun da etkili olduğu görülmektedir. Özellikle bireyin sosyalleşme ihtiyacı ve sosyal eğilimleriyle birlikte düşünüldüğünde ahlaki davranışların kazanılmasında sosyal çevrenin etkisi yadsınamaz. Herkeste başkalarının duygularından ve heyecanlarından etkilenmek, kendisinin duygularından ve heyecanlarından da başkalarının etkilenmesini istemek eğilimi vardır. Birlikte yaşayan ve tesadüfen bir araya gelen insanlar arasında korku,

neşe, sıkıntı vb. duygular çabucak yayılır. Duygular, heyecanlar, tepkiler tıpkı hastalıklar gibi bulaşıcıdır (Yetim, 2001: 56).

Korku ve kaygı duygusunun toplumun tümüne bulaşarak yaygınlaşması sonucu, hem akli kullanma yetisi körelmekte; hem toplumda yaşam tesadüfi olarak algılanmakta, ahlaki değerler bir kenara itilmekte hem de korku yaratan unsurların topluma müdahale ederek egemen olma durumu ortaya çıkmaktadır. Korkutan, korkanın değerlerini, bilincini, yargılarını egemenlik altına alarak araçsallaştırmaktadır. Düşünmek ve eyleme geçmek insan aklının ve iradesinin sonucudur. İnsanları düşünmekten ve eyleme geçmekten alıkoyan ise, korku esaretidir. Dolayısıyla baskının, korkunun egemen olduğu sosyal bir ortamda ahlaki gelişimden bahsetmek mümkün değildir. Bu sebeple bireyin kendi kişisel istekleri ile toplumun ondan beklediği tutum ve davranışlar arasında uyumun sağlandığı bir sosyal düzenin oluşturulması, bireyin sosyal çevresini etkileyebilmesi ve aynı zamanda ondan etkilenmesi suretiyle, karşılıklı etkileşim içinde ahlaki gelişimin hem bireysel hem de toplumsal düzlemde sağlanması gerekir.

Aile hayatından sonra insanların katıldığı ilk toplum hayatı okul olmaktadır. Okula başlayınca, bir süre sonra, öğretmenin buyrukları ve kuralları çocuğun üst benliğine hâkim olur. Çocuk, sevdiği kişilerden ödünç aldığı bu yargılama ve doğruyu yanlıştan ayırma yeteneğini gittikçe pekiştirir. Özüne sindirir. Gelişmeyle birlikte bu kurallar ve değerler bütünü, kendi benliğinin ayrılmaz bir parçası haline gelir. Okulda öğretmenin vaz geçilmez bir yeri vardır. Öğrenci, takdir ettiği bir öğretmeni giyinişi, konuşması, beğendikleri, beğenmedikleri, iyi ve kötü bütün kişilik özellikleriyle kendine örnek alır ve ona benzemeye, onun gibi davranmaya çalışır. Bu bakımdan öğretmenlerin ağır bir sorumluluğu vardır.

Eğitim sırasında, öğrencilerin korkutulmaması, sindirilmemesi gerekir. Korku ve kaygı öğretmenden ve eğitim ortamından uzaklaşmayı beraberinde getirebilir. Öğretmenini sevmeyen bir öğrenci, ondan hiçbir şey öğrenmek istemeyecektir. Öğrencilere yapılan baskı, dayak, korkutma gibi cezalandırıcı önlemler sevgi ve güven ortamını zayıflatır veya yok edebilir. Böyle davranışlar geçici bir süre, bazı yanlışlara engel olsa bile, kalıcı davranış değişikliğine sebep olamaz. Belki eğitilen

öğrencinin kendisini eğitmeye çalışan öğretmene kin ve nefret duymasına neden olabilir. Dolayısıyla öğrencinin ahlaki değerleri kazanabilmesi için otorite baskısını hissetmediği, yaşamı, ilişkileri ve kendini sorgulayabildiği eğitim ortamlarının oluşturulması gerekir.

Sonuç olarak ahlak eğitimi kişinin kendi değerlerini özgür bir biçimde oluşturarak, kararlarını özgür bir biçimde verme becerilerini kazandığı, bağımsızlaşma sürecidir. Bu durum bireyin salt kendisi için yaşaması anlamına gelmeyip, başkalarını dikkate almasını da içerir. Ahlaki değerlerin kazanılması, toplumsallaşmayı gerektiren bir süreçtir. Yetişkinler bireyin toplumsallaşmasında ve ahlaki değer kazanmasında her türlü korku ve kaygıdan uzak, suçluluk ve kendinden utanma duygularının aksine öz disiplin duygusunu, diğer bir deyişle kendi kendini yönlendirebilme yetisini geliştiren, kendine güvenen; bağımlılığın ve itaatin yerine özgürce sorgulamanın ve kuralları işletmenin yer aldığı bir eğitim tarzı geliştirilmelidir.

İnanç, ibadet ve ahlak boyutlarında ele aldığımız korku ve kaygı kavramlarının din eğitimine ilişkin materyallerde, özellikle de ders kitaplarında hem içerik hem de üslup bakımından ne şekilde yer aldığına incelenmesi, öğrencilerin korku ve kaygılarını ne şekilde etkilediğinin araştırılması, bu kavramlara ilişkin yeni ve doğru değerlendirmeler yapmamızın önünü açacaktır.

II. BÖLÜM ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

3.1. Araştırma Modeli

Araştırmada betimsel nitelikli ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelidir (Karasar, 2010: 81).

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Konya ilinin Meram ilçesinde okuyan 7. Sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Meram Dere ve Meram Mehmet Katırcı İmam Hatip Ortaokullarında okumakta olan 7. Sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır.

Araştırmamızın örneklemini belirlenirken araştırmacının görev yaptığı, erişiminin kolay olduğu okullar tercih edilmiştir. Araştırmamıza 119'u kız, 96'sı erkek öğrenci olmak üzere toplam 215 öğrenci katılmıştır. Öğrencilerin yaş Aralığı 12-14 olarak tespit edilmiş olup, tamamı 7. Sınıfta okumaktadır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmamızda Korku Ve Kaygı Ölçeği (KKÖ) ile Ünite Başarı Testi (ÜBT) kullanılmıştır. Ayrıca kişisel bilgi formuyla da bilgi toplanmıştır. Korku ve Kaygı Ölçeği 53 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte 7 boyut belirlenmiştir.

Allah korkusu ve kaygısına dair boyutta 8 madde, Ölüm korkusu ve kaygısına dair boyutta 8 madde, Melek korkusu ve kaygısına dair boyutta 6 madde, Cin korku ve kaygısına dair boyutta 6 madde, Şeytan korku ve kaygısına dair boyutta 5 madde, Batıl inanç korku ve kaygısına dair boyutta 11 madde, Kıyamet ve ahiret korku ve kaygısına dair boyutta 9 madde olmak üzere öğrencilere toplam 53 maddelik anket uygulanmıştır.

Deneklere yöneltilecek ifadelerin tespiti için, uzmanlardan yardım alınmış, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin görüşlerine başvurulmuştur. Korku ve Kaygı Ölçeği maddelerinde ifade edilen duygu ya da davranışlar bu tür yaşantıların

şiddet derecesine göre (1) Hiçbir Zaman, (2) Nadiren, (3) Bazen, (4) Çoğu Zaman ve (5) Her Zaman şıklarından biri işaretlenmek suretiyle cevaplanmaktadır.

Allah korkusu ve kaygısına dair boyuta ilişkin maddelerin oluşturulmasında Güler tarafından geliştirilen Tanrı Algısı Ölçeğinden faydalanılmıştır. İlgili ölçeğin Cronbach-alpha güvenirlik katsayısı 0,83 olarak bulunmuştur (Güler, 2007).

Ölüm korkusu ve kaygısına dair boyuta ilişkin maddelerin oluşturulmasında Sarıkaya tarafından geliştirilen Ölüm Kaygısı Ölçeğinden faydalanılmıştır. İlgili ölçeğin Cronbach-alpha güvenirlik katsayısı 0,95 olarak bulunmuştur (Sarıkaya, 2013).

Batıl inanç korkusu ve kaygısına dair boyuta ilişkin maddelerin oluşturulmasında Arslan tarafından geliştirilen Batıl İnanç Kaygı Ölçeğinden faydalanılmıştır (Arslan, 2004). İlgili ölçeğin Cronbach-alpha güvenirlik katsayısı 0,80 olarak bulunmuştur.

Çalışmamızda diğer boyutlara ilişkin maddelerin yazılmasında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin görüşleri alınmış, ders esnasında öğrencilerin yaptıkları yorumlardan ve sordukları sorulardan faydalanılmıştır. İfadelerin anlaşılıp anlaşılmadığı, ifadelerin ölçmek istenilen niteliği ölçüp ölçmediğine ilişkin uzman görüşlerine başvurulmuştur.

Uygulama sonucunda geliştirmiş olduğumuz Korku ve Kaygı Ölçeğinin (KKÖ) Cronbach-alpha güvenirlik katsayısı 0,93 olarak bulunmuştur. Ölçeğin yapı geçerliliği için “Maximum likelihood” faktör analizi tekniklerinden faydalanılmıştır. Yapılan faktör analizi sonucunda ölçek maddelerinin çoğunluğunun 2 faktörde toplandığı tespit edilmiştir. Faktör yükleri .33 ile .73 arasında değişmektedir. Faktörlerle açıklanan toplam varyans 31.4’dür. Faktör yükü alamayan 20 madde tespit edilerek ölçekten çıkartılmasına karar verilmiştir.

Korku ve Kaygı Ölçeğinin (KKÖ) 33 maddelik son şeklinden sonra tekrar analizler yapılmıştır (Ek-1: Korku ve Kaygı Ölçeği). Yapılan normal dağılım analizlerinde ölçeğin basıklık değeri -.549, çarpıklık değeri ,170 olarak bulunmuştur.

Bu sonuçlara göre ölçek maddeleri normale yakın dağılım göstermektedir. Sosyal bilimlerde ölçeğin normale yakın olması parametrik testler için uygun olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Ölçek son şekliyle yapı geçerliliği için tekrar “Maximum likelihood” faktör analizine tabi tutulmuştur. Yapılan faktör analizi sonucunda ölçek maddelerinin 2 faktörde toplandığı tespit edilmiştir. Faktör yükleri .31 ile .75 arasında değişmektedir. Faktörlerle açıklanan toplam varyans 38.9’dur.

Ölçek üzerinde yapılan faktör analizi sonucu tespit edilen faktörler, ölçek maddelerinin faktör yükleri, puan ortalamaları ve standart sapmaları Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Korku ve Kaygı Ölçeğinin Faktör Analizi

Madde No	Faktör Yükleri		Mean	SD
	1. Faktör	2. Faktör		
1	,654		2,23	1,33
2	,491		2,29	1,48
3	,418		2,13	1,30
4	,359		3,33	1,38
5		,532	2,90	1,40
6		,328	3,25	1,41
7	,356		2,75	1,64
8		,537	2,63	1,53
9	,388		3,37	1,56
10	,638		2,28	1,51
11	,363		1,30	0,79
12	,645		2,48	1,44
13		,561	2,39	1,41
14		,630	2,44	1,57
15		,662	2,69	1,39
16		,617	3,41	1,40
17		,610	3,35	1,46
18		,547	2,64	1,52
19		,556	3,82	1,46
20	,545		2,57	1,45
21		,329	2,06	1,49
22		,476	2,33	1,39
23	,618		2,55	1,42
24		,755	2,60	1,38
25	,498		1,78	1,16
26		,541	2,77	1,52
27		,506	2,40	1,43
28	,349		3,53	1,40
29	,735		2,89	1,61
30	,749		2,80	1,60
31	,692		2,70	1,48
32		,442	1,93	1,33
33	,540		2,27	1,53

Faktör analizinin yorumlanabilir olduğuna KMO ve Barlett Testi sonuçlarına: “Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy= .871” ve “Barlett’s Test of Sphericity= 3168.81”, “Significance= .000”a bakarak karar verilmiştir. Bütün bu testler KKÖ’nin yüksek düzeyde geçerliğe sahip olduğunu göstermektedir.

KKÖ'nün güvenilirlik testi ile ilgili olarak derecelenmiş ölçekler için Cronbach tarafından geliştirilen "Cronbach Alpha" iç tutarlık testi uygulanmış ve Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı =0.92 olarak bulunmuştur. Bu katsayı iç tutarlılık ve homojenliğin bir ölçüsüdür. Buna göre KKÖ, Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı yüksek güvenilirlik derecesi göstermiştir.

Öğrencilerin ünite başarı düzeylerini tespit etmek için çoktan seçmeli Ünite Başarı Testi geliştirilmiştir. Başarı testinin geliştirilmesinde Talim Ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından ünite için belirlenen kazanımlar dikkate alınmıştır. Kazanımların her birini temsil edecek yeterli sayıda sorular tespit edilerek 80 kişilik bir öğrenci grubuna uygulanmıştır. Uygulama sonucunda madde güçlük indeksi ve madde ayırt edicilik gücü indeksi zayıf olan bazı maddeler çıkartılarak teste son şekli verilmiştir.

Tablo 2: Başarı Testinde Yer Alan Soruların Karşılık Geldiği Kazanımlar

SIRA NO	KAZANIMLAR	SORU NO
1	Meleklerin özellikleri ve görevlerinin neler olduğunu belirtir.	3, 5, 9
2	Meleklerin iyiliğin ve güzelliğin sembolü olduğunu farkında olur.	15
3	Melek inancının, davranışları güzelleştirmedeki rolünü fark eder.	10, 4, 15
4	Cinlerin varlığı ile ilgili Kur'an'dan örnekler verir.	6, 18
5	Şeytanın kötülüğünden korunma hususunda Kur'an'ın öğütlerinden örnekler verir.	19
6	Ruh çağırma, falcılık, sihir ve büyü gibi batıl inançların toplum üzerindeki olumsuz etkilerini fark eder.	7,11
7	Ahiret, kıyamet, yeniden dirilme gibi kavramların anlamlarını açıklar.	8, 14
8	Hesap, mizan, cennet ve cehennem gibi kavramların anlamlarını açıklar.	1, 14
9	Ahiretin varlığını Kur'an'dan örneklerle açıklar.	16, 17
10	Allah'ın adil, merhametli ve affedici olması ile ahiret inancı arasındaki ilişkiyi fark eder.	20
11	Ahiret inancının bireyin hayatı anlamlandırmasına nasıl katkı sağladığının farkında olur.	13
12	İnsanın dünya hayatında yaptıklarının karşılığı olduğunu günlük hayattan örneklerle açıklayarak iyi davranışlarda bulunmaya, kötü davranışlardan sakınmaya istekli olur.	12
13	Nâs suresini ezbere okur ve anlamını söyler.	2

Bu çalışmada testin öğrencilere uygulanmasından sonra sorulara verilen cevapların dökümü yapılmıştır. TAP programında yapılan analizler sonucunda elde edilen madde istatistikleri Tablo 3.deki gibi bulunmuştur.

Tablo 3: Madde İstatistikleri

Soru No	Madde Güçlük İndeksi	Madde Ayırıcılık İndeksi	Soru No	Madde Güçlük İndeksi	Madde Ayırıcılık İndeksi
1	0,84	0,34	11	0,72	0,45
2	0,83	0,30	12	0,80	0,50
3	0,81	0,31	13	0,64	0,40
4	0,76	0,47	14	0,67	0,54
5	0,89	0,24	15	0,74	0,46
6	0,55	0,58	16	0,38	0,24
7	0,89	0,30	17	0,88	0,29
8	0,51	0,37	18	0,64	0,54
9	0,77	0,33	19	0,73	0,34
10	0,85	0,36	20	0,71	0,52

Bulunan test istatistikleri ise Tablo 4'de görüldüğü gibidir:

Tablo 4: Analiz sonucunda Bulunan Test İstatistikleri

Ortalama (X)	Varyans (S ²)	Standart Sapma (S)	KR-20
14.60	12,472	3,532	0.749

KR-20 değerinin 0,70'in üstünde yer alması test puanlarının güvenilir olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Ünite Başarı Testi yeterli güvenilirlik derecesine sahiptir (Ek-2: 7. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ünite Başarı Testi).

3.4. Veri Toplama Süreci

Genel olarak çalışmamızın kuramsal çerçeve ve alan araştırması olmak üzere iki bölümden oluştuğunu söyleyebiliriz.

Kuramsal çerçeve kapsamında Kur'an'dan ve Hadis kitaplarından konumuzla ilgili ayet ve hadisleri derledik. Konu ile ilgili yapılan çalışmaları araştırarak notlar aldık. Son olarak topladığımız verileri yorumlayabilmek için din eğitimi ve gelişim psikolojisiyle ilgili çalışmaları gözden geçirdik. Elde edilen verileri din eğitiminin yaklaşım tarzı ile değerlendirmeye çalışarak, yer yer gelişim psikolojisinin ve din psikolojisinin sunduğu imkânlardan da faydalandık.

Alan araştırmasında Konya ilinin meram ilçesinde Meram Dere ve Meram Mehmet Katırcı İmam Hatip Ortaokullarında okumakta olan 7. Sınıf öğrencilerine (119 kız öğrenci, 96 erkek öğrenci) tarafımızca geliştirilen Korku ve Kaygı Ölçeği (KKÖ, Ek-1) ile Ünite Başarı Testi (ÜBT, Ek-2) ölçeklerini uyguladık. Elde edilen verileri SPSS istatistik paket programıyla analiz ederek çalışmamızı sonuçlandırdık.

3.5. Verilerin Analizi

Araştırma Araştırma verilerinin analizi bilgisayar ortamında SPSS 21.0 paket programı yardımıyla yapılmıştır.

Öğrencilerin cinsiyetleriyle ünite başarı düzeyleri, ahirete ve batıl inançlara yönelik korku ve kaygıları arasında istatistiksel anlamda fark olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımsız t testinden faydalanılmıştır.

Öğrencilerin anne ve babalarının öğrenim durumları ile aile gelir seviyelerine göre başarı düzeyleri, ahirete ve batıl inançlara yönelik korku ve kaygı düzeyleri arasında anlamlı farklılık olup olmadığını tespit etmek için tek yönlü varyans analizinden faydalanılmıştır.

Öğrencilerin ünite başarı düzeyleri ile korku ve kaygıları arasındaki ilişkiyi tespit etmek için Pearson Korelasyon analizinden faydalanılmıştır.

3.6. Araştırmanın Denenceleri

Denence 1: Cinsiyetle ilgili denenceler

1a) Öğrencilerin ünite başarı düzeyleri cinsiyete göre farklılaşır. Kız öğrencilerin başarı düzeyleri erkeklerden daha yüksektir.

1b) Korku ve kaygı ölçeğinin ahirete yönelik boyutu cinsiyete göre farklılaşır. Kız öğrencilerin puanı erkek öğrencilerden daha yüksektir.

1c) Korku ve kaygı ölçeğinin batıl inançlara ve görünmeyen varlıklara (Melek, Cin, Şeytan) yönelik boyutu cinsiyete göre farklılaşır. Kız öğrencilerin puanı erkek öğrencilerden daha yüksektir.

Denence 2: Anne-babanın tahsil durumu ile ilgili denenceler

2a) Annenin tahsil durumu yükseldikçe, öğrencilerin ünite başarı düzeyi artar.

2b) Annenin tahsil durumu yükseldikçe, öğrencilerin ahirete yönelik korku ve kaygı puanı yükselir.

2c) Annenin tahsil durumu yükseldikçe, öğrencilerin batıl inançlara ve görünmeyen varlıklara (Melek, Cin, Şeytan) yönelik korku ve kaygı puanı yükselir.

2d) Babanın tahsil durumu yükseldikçe, öğrencinin ünite başarı düzeyi artar.

2e) Babanın tahsil durumu yükseldikçe, öğrencilerin ahirete yönelik korku ve kaygı puanı düşer.

2f) Babanın tahsil durumu yükseldikçe, öğrencilerin batıl inançlara ve görünmeyen varlıklara (Melek, Cin, Şeytan) yönelik korku ve kaygı puanı düşer.

Denence 3: Aile gelir durumu ile ilgili denenceler

3a) Aile gelir durumu yükseldikçe, öğrencinin ünite başarı düzeyi artar.

3b) Aile gelir durumu yükseldikçe, ahirete yönelik korku ve kaygı puanı düşer.

3c) Aile gelir durumu yükseldikçe, batıl inançlara ve görünmeyen varlıklara (Cin, Şeytan) yönelik korku ve kaygı puanı düşer.

Denence 4: Öğrencilerin ünite başarı düzeyleri ile korku ve kaygıları arasındaki ilişkiye yönelik denence

4a) Öğrencilerin ünite başarı düzeyleri ile korku ve kaygıları arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkacaktır.

4b) Öğrencilerin ünite başarı düzeyleri yükseldikçe ahirete yönelik korku ve kaygı puanları yükselecek, batıl inançlara ve görünmeyen varlıklara (Melek, Cin, Şeytan) yönelik korku ve kaygı puanları düşecektir.

III. BÖLÜM BULGULAR ve TARTIŞMA

BULGULAR

Bu bölümde ölçme araçlarıyla toplanan veriler analize tabi tutulmuş, elde edilen bulgular tablolar halinde gösterilmiştir.

4.1. Cinsiyete Göre Ünite Başarı Düzeyi ile Korku ve Kaygı Arasındaki İlişkinin Araştırılması

Tablo 5: Cinsiyet İle Ünite Başarı Düzeyi Arasındaki Farka İlişkin t Testi

Cinsiyet	Sayı	Ortalama Puan	Standart Sapma	Serbestlik Derecesi	t	P
Kız	119	15.100	3.706	200.704	4.100	.000
Erkek	96	12.979	3.825			

Tablo 5'e bakıldığında kızların ve erkeklerin Ünite Başarı Testinden aldıkları puanların bir birinden farklı olduğu görülmektedir. Kızların ortalama başarı testi puanları 15.100 olarak görülürken, erkeklerin ortalama puanları 12.979 olarak görülmektedir. Kızların ortalama puanları erkeklerin ortalama puanlarına göre yaklaşık 2 puan daha yükseklik göstermekle, bu farklılaşma istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmıştır ($p<0.05$).

Tablo 6: Cinsiyet İle Ahirete Yönelik Korku ve Kaygı Düzeyi Arasındaki Farka İlişkin t Testi

Cinsiyet	Sayı	Ortalama Puan	Standart Sapma	Serbestlik Derecesi	t	P
Kız	119	46.596	13.409	213	3.500	.001
Erkek	96	39.937	14.421			

Tablo 6'ya bakıldığında kızların ve erkeklerin Ahirete yönelik korku ve kaygı puanların bir birinden farklı olduğu görülmektedir. Kız öğrencilerin ortalama korku ve kaygı puanları 46.596 olarak görülürken, erkek öğrencilerin ortalama puanları 39.937 olarak görülmektedir. Kızların ortalama puanları erkeklerin ortalama

puanlarına göre yaklaşık 6 puan daha yüksektir. Bu farklılaşma istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmıştır ($p<0.05$).

Tablo 7: Cinsiyet İle Batıl İnançlara ve Görünmeyen Varlıklara (Cin, Şeytan) Yönelik Korku ve Kaygı Düzeyi Arasındaki Farka İlişkin T Testi

Cinsiyet	Sayı	Ortalama Puan	Standart Sapma	Serbestlik Derecesi	t	P
Kız	119	46.815	14.117	213	4.097	.000
Erkek	96	38.812	14.389			

Tablo 7'ye bakıldığında kızların ve erkeklerin batıl inançlara ve görünmeyen varlıklara (Cin, Şeytan) yönelik korku ve kaygı puanların bir birinden farklı olduğu görülmektedir. Kızların ortalama korku ve kaygı puanları 46.815 olarak görülürken, erkeklerin ortalama puanları 38.812 olarak görülmektedir. Kızların ortalama puanları erkeklerin ortalama puanlarına göre yaklaşık 8 puan daha yükseklik göstermekle, bu farklılaşma istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmıştır ($p<0.05$).

4.2. Ebeveynin Tahsil Durumuna Göre Ünite Başarı Düzeyi ile Korku ve Kaygı Arasındaki İlişkinin Araştırılması

Tablo 8: Deneklerin Annelerinin Öğrenim Durumlarına Göre Başarı Düzeyleri

Öğrenim Düzeyi	Sayı	Ortalama Puan	Standart Sapma
Hiç Okula Gitmemiş	1	9.000	.
İlkokul Mezunu	97	14.206	3.840
Ortaokul Mezunu	37	15.270	2.523
Lise Mezunu	58	12.741	4.714
Üniversite Mezunu	22	16.000	1.877
Toplam	215	14.153	3.897

Tek Yönlü ANOVA

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	263.641	4	65.910	4.635	.001
Gruplar İçi	2986.294	210	14.220		
Toplam	3249.935	214			

Tek yönlü ANOVA sonuçlarına göre deneklerin ortalama puanlarına bakıldığında annesi hiç okula gitmemiş olanların 9.000, annesi ilkokul mezunu olanların 14.206, annesi ortaokul mezunu olanların 15.270, annesi lise mezunu olanların 12.741, annesi üniversite mezunu olanların ise 16,000 puan aldıkları görülmektedir. Tahsil durumunun yükselmesiyle ünite başarı düzeyi yükselmiştir. Bu yükseklik istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmıştır ($p < 0.05$).

Tukey HSD sonuçlarına bakıldığında (Bkz. Ek-3) farklılığın ortaokul mezunu ile lise mezunu grup arasında ($P = ,014$) ortaokul mezunu grup lehine, üniversite mezunu ile lise mezunu grup arasında ($P = ,006$) üniversite mezunu grup lehine anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo 9: Deneklerin Annelerinin Öğrenim Durumlarına Göre Ahirete Yönelik Korku ve Kaygı Düzeyleri

Öğrenim Düzeyi	Sayı	Ortalama Puan	Standart Sapma
Hiç Okula Gitmemiş	1	24.000	
İlkokul Mezunu	97	42.608	15.421
Ortaokul Mezunu	37	44.162	12.977
Lise Mezunu	58	44.206	13.667
Üniversite Mezunu	22	46.545	12.121
Toplam	215	43.623	14.229

Tek Yönlü ANOVA

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	703.372	4	175.843	.866	.485
Gruplar İçi	42627.112	210	202.986		
Toplam	43330.484	214			

Tek yönlü ANOVA sonuçlarına göre deneklerin ortalama puanlarına bakıldığında annesi hiç okula gitmemiş olanların 24.000, annesi ilkököl mezunu olanların 42.608, annesi ortaokul mezunu olanların 44.162, annesi lise mezunu olanların 44.206, annesi üniversite mezunu olanların ise 46.545 puan aldıkları görülmektedir. Tahsil durumunun yükselmesiyle ahirete yönelik korku ve kaygı düzeyi yükselmiştir. Ancak bu yükseklik istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır ($p>0.05$).

Tablo 10: Deneklerin Annelerinin Öğrenim Durumlarına Göre Batıl İnançlara ve Görünmeyen Varlıklara (Cin, Şeytan) Yönelik Korku ve Kaygı Düzeyleri

Öğrenim Düzeyi	Sayı	Ortalama Puan	Standart Sapma
Hiç Okula Gitmemiş	1	27.000	
İlkokul Mezunu	97	41.773	16.754
Ortaokul Mezunu	37	42.270	12.524
Lise Mezunu	58	44.844	13.625
Üniversite Mezunu	22	47.863	10.434
Toplam	215	43.241	14.755

Tek Yönlü ANOVA

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	1126.921	4	281.730	1.301	.271
Gruplar İçi	45464.502	210	216.498		
Toplam	46591.423	214			

Tek yönlü ANOVA sonuçlarına göre deneklerin ortalama puanlarına bakıldığında annesi hiç okula gitmemiş olanların 27.000, annesi ilkököl mezunu olanların 41.773, annesi ortaokul mezunu olanların 42.270, annesi lise mezunu olanların 44.844, annesi üniversite mezunu olanların ise 47.863 puan aldıkları görülmektedir. Tahsil durumunun yükselmesiyle batıl inançlara ve görünmeyen varlıklara (Cin, Şeytan) yönelik korku ve kaygı düzeyi yükselmiştir. Ancak bu yükseklik istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır ($p>0.05$).

Tablo 11: Deneklerin Babalarının Öğrenim Durumlarına Göre Başarı Düzeyleri

Öğrenim Düzeyi	Sayı	Ortalama Puan	Standart Sapma
Hiç Okula Gitmemiş	1	9.000	
İlkokul Mezunu	35	14.514	4.347
Ortaokul Mezunu	55	12.672	4.238
Lise Mezunu	72	14.486	3.039
Üniversite Mezunu	52	15.115	3.893
Toplam	215	14.153	3.897

Tek Yönlü ANOVA

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	207.789	4	51.947	3.586	.007
Gruplar İçi	3042.146	210	14.486		
Toplam	3249.935	214			

Tek yönlü ANOVA sonuçlarına göre deneklerin ortalama puanlarına bakıldığında babası hiç okula gitmemiş olanların 9.000, babası ilkokul mezunu olanların 14.514, babası ortaokul mezunu olanların 12.672, babası lise mezunu olanların 14.486, babası üniversite mezunu olanların ise 15.115 puan aldıkları görülmektedir. Tahsil durumunun yükselmesiyle ünite başarı düzeyi yükselmiştir. Bu yükseklik istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmıştır ($p < 0.05$).

Tukey HSD sonuçlarına bakıldığında (Bkz. Ek-4) farklılığın üniversite mezunu ile ortaokul mezunu grup arasında ($P = .009$) üniversite mezunu grup lehine anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo 12: Deneklerin Babalarının Öğrenim Durumlarına Göre Ahirete Yönelik Korku ve Kaygı Düzeyleri

Öğrenim Düzeyi	Sayı	Ortalama Puan	Standart Sapma
Hiç Okula Gitmemiş	1	24.000	
İlkokul Mezunu	35	42.057	14.434
Ortaokul Mezunu	55	41.872	12.768
Lise Mezunu	72	44.319	15.661
Üniversite Mezunu	52	45.942	13.337
Toplam	215	43.623	14.229

Tek Yönlü ANOVA

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	954.009	4	238.502	1.182	.320
Gruplar İçi	42376.475	210	201.793		
Toplam	43330.484	214			

Tek yönlü ANOVA sonuçlarına göre deneklerin ortalama puanlarına bakıldığında babası hiç okula gitmemiş olanların 24.000, babası ilkököl mezunu olanların 42.057, babası ortaokul mezunu olanların 41.872, babası lise mezunu olanların 44.319, babası üniversite mezunu olanların ise 45.942 puan aldıkları görülmektedir. Tahsil durumunun yükselmesiyle ahirete yönelik korku ve kaygı düzeyi yükselmiştir. Ancak bu yükseklik istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır ($p>0.05$).

Tablo 13: Deneklerin Babalarının Öğrenim Durumlarına Göre Batıl İnançlara ve Görünmeyen Varlıklara (Cin, Şeytan) Yönelik Korku ve Kaygı Düzeyleri

Öğrenim Düzeyi	Sayı	Ortalama Puan	Standart Sapma
Hiç Okula Gitmemiş	1	27.000	
İlkokul Mezunu	35	41.342	17.260
Ortaokul Mezunu	55	42.436	13.309
Lise Mezunu	72	43.013	14.532
Üniversite Mezunu	52	46.000	14.736
Toplam	215	43.241	14.755

Tek Yönlü ANOVA

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	825.024	4	206.256	.946	.438
Gruplar İçi	45766.399	210	217.935		
Toplam	46591.423	214			

Tek yönlü ANOVA sonuçlarına göre deneklerin ortalama puanlarına bakıldığında babası hiç okula gitmemiş olanların 27.000, babası ilkököl mezunu olanların 41.342, babası ortaokul mezunu olanların 42.436, babası lise mezunu olanların 43.013, babası üniversite mezunu olanların ise 46.000 puan aldıkları görülmektedir. Tahsil durumunun yükselmesiyle göre batıl inançlara ve görünmeyen

varlıklara (Cin, Şeytan) yönelik korku ve kaygı düzeyi yükselmiştir. Ancak bu yükseklik istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır ($p>0.05$).

4.3. Aile Gelir Seviyesine Göre Ünite Başarı Düzeyi ile Korku ve Kaygı Arasındaki İlişkinin Araştırılması

Tablo 14: Deneklerin Aile Gelir Durumlarına Göre Başarı Düzeyleri

Gelir Düzeyi	Sayı	Ortalama Puan	Standart Sapma
1500'den az	37	12.243	4.443
1500-3000 arası	112	13.892	3.872
3000-5000 arası	42	15.785	2.290
5000'den çok	24	15.458	3.977
Toplam	215	14.153	3.897

Tek Yönlü ANOVA

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	295.380	3	98.460	7.032	.000
Gruplar İçi	2954.555	211	14.003		
Toplam	3249.935	214			

Tek yönlü ANOVA sonuçlarına göre deneklerin ortalama puanlarına bakıldığında aile gelir düzeyi 1500'den az olanların 12.243, aile gelir düzeyi 1500 - 3000 arası olanların 13.892, aile gelir düzeyi 3000 - 5000 arası olanların 15.785, aile gelir düzeyi 5000'den çok olanların ise 15.458 puan aldıkları görülmektedir. Gelir durumunun yükselmesiyle ünite başarı düzeyi yükselmiştir. Bu yükseklik istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmıştır ($p<0.05$).

Tukey HSD sonuçlarına bakıldığında (Bkz. Ek-5) farklılığın, gelir düzeyi 3000-5000 arası olan grup ile 1500'den az olan grup arasında ($P=,000$) 3000-5000 grubu lehine, 3000-5000 grubu ile 1500-3000 grubu arasında ($P=,029$) 3000-5000 grubu lehine, 5000'den çok olan grup ile 1500'den az olan grup arasında ($P=,007$) 5000'den çok olan grup lehine, anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo 15: Deneklerin Aile Gelir Durumlarına Göre Ahirete Yönelik Korku ve Kaygı Düzeyleri

Gelir Düzeyi	Sayı	Ortalama Puan	Standart Sapma
1500'den az	37	44.378	12.030
1500-3000 arası	112	40.169	13.770
3000-5000 arası	42	45.857	14.385
5000'den çok	24	54.666	13.337
Toplam	215	43.623	14.229

Tek Yönlü ANOVA

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	4493.528	3	1497.843	8.138	.000
Gruplar İçi	38836.956	211	184.061		
Toplam	43330.484	214			

Tek yönlü ANOVA sonuçlarına göre deneklerin ortalama puanlarına bakıldığında aile gelir düzeyi 1500'den az olanların 44.378, aile gelir düzeyi 1500 - 3000 arası olanların 40.169, aile gelir düzeyi 3000 - 5000 arası olanların 45.857, aile gelir düzeyi 5000'den çok olanların ise 54.666 puan aldıkları görülmektedir. Gelir durumunun yükselmesiyle ahirete yönelik korku ve kaygı düzeyi yükselmiştir. Bu yükseklik istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmıştır ($p < 0.05$).

Tukey HSD sonuçlarına bakıldığında (Bkz. Ek-6) farklılığın, gelir durumu 5000'den çok olan grup ile 1500'den az olan grup arasında ($P = ,022$) 5000'den çok olan grup lehine, 5000'den çok olan grup ile 1500-3000 arası olan grup arasında ($P = ,000$) 5000'den çok olan grup lehine, anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo 16: Deneklerin Aile Gelir Durumlarına Göre Batıl İnançlara ve Görünmeyen Varlıklara (Cin, Şeytan) Yönelik Korku ve Kaygı Düzeyleri

Gelir Düzeyi	Sayı	Ortalama Puan	Standart Sapma
1500'den az	37	44.756	13.831
1500-3000 arası	112	41.848	14.757
3000-5000 arası	42	42.714	14.599
5000'den çok	24	48.333	15.955
Toplam	215	43.241	14.755

Tek Yönlü ANOVA

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	936.288	3	312.096	1.442	.231
Gruplar İçi	45655.135	211	216.375		
Toplam	46591.423	214			

Tek yönlü ANOVA sonuçlarına göre deneklerin ortalama puanlarına bakıldığında aile gelir düzeyi 1500'den az olanların 44.756, aile gelir düzeyi 1500 - 3000 arası olanların 41.848, aile gelir düzeyi 3000 - 5000 arası olanların 42.714, aile gelir düzeyi 5000'den çok olanların ise 48.333 puan aldıkları görülmektedir. Gelir durumunun yükselmesiyle batıl inançlara ve görünmeyen varlıklara (Cin, Şeytan) yönelik korku ve kaygı düzeyi yükselmiştir. Ancak bu yükseklik istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır ($p>0.05$).

Tablo 17: Öğrencilerin Ünite Başarı Düzeyleri İle Korku ve Kaygıları Arasındaki İlişki (Pearson Korelasyon)

	N	R	P
Ünite Başarı Testi Korku ve Kaygı Ölçeği	215	.127	.063

Tablo 17'ye bakıldığında öğrencilerin ünite başarı düzeyleri ile korku ve kaygı puanları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($p>0.05$).

Tablo 18: Öğrencilerin Ünite Başarı Düzeyleri İle Ahirete Yönelik Korku ve Kaygıları Arasındaki İlişki (Pearson Korelasyon)

	N	R	P
Ünite Başarı Testi Ahirete Yönelik Korku ve Kaygı Puanları	215	.145	.033

Tablo 18'e bakıldığında öğrencilerin ünite başarı düzeyleri ile ahirete yönelik korku ve kaygı puanları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($p<0.05$).

Tablo 19: Öğrencilerin Ünite Başarı Düzeyleri İle Batıl İnançlara ve Görünmeyen Varlıklara (Cin, Şeytan) Yönelik Korku ve Kaygıları Arasındaki İlişki (Pearson Korelasyon)

	N	R	P
Ünite Başarı Testi Batıl İnanç, (Şeytan ve Cin) Korku ve Kaygı Puanları	215	.081	.236

Tablo 19'a bakıldığında öğrencilerin ünite başarı düzeyleri ile batıl inançlara ve görünmeyen varlıklara yönelik Korku ve Kaygı puanları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($p>0.05$).

TARTIŞMA

Önceki bölümde ölçme araçlarıyla toplanarak analiz edilen veriler, bu bölümde tartışma konusu yapılarak yorumlanmıştır.

4.4. Ahirete Yönelik Korku ve Kaygılara İlişkin Bulguların Tartışılması

Araştırmaya katılan öğrencilerin ahirete yönelik korku ve kaygılarının çeşitli değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

KKÖ'nün ahirete yönelik korku ve kaygı boyutunda cinsiyete göre anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmektedir (Tablo 6). Kızların ortalama puanlarının (46.596), erkeklerin ortalama puanlarından (39.937) yüksek olduğu görülmektedir. Bu yükseklik istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmıştır ($p<0.05$). Bu sonuca göre denence 1b desteklenmiştir.

Denence 2b'yi test etmek için annenin tahsil durumuna göre öğrencilerde ahirete yönelik korku ve kaygı bakımından bir farklılaşma olup olmadığına bakılmıştır (Tablo 9). Öğrencilerin ortalama puanları arasında farklılıklar olmasına rağmen bu farklılaşma istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır ($p>0.05$). Bu da denence 2b'nin araştırma sonuçlarıncı desteklenmediği anlamına gelmektedir.

Öğrencilerin babalarının öğrenim durumlarına göre ahirete yönelik korku ve kaygıları bakımından farklılaşma olup olmadığı gözden geçirilmiştir (Tablo 12). Öğrencilerin ortalama puanları arasında farklar olmakla beraber bu farklar

istatistiksel olarak anlamlılık kazanmamıştır ($p>.05$). Bu da denence 2e'nin desteklenmediğini ortaya koymaktadır.

Öğrencilerin aile gelir durumlarına göre ahirete yönelik korku ve kaygılarının farklılaşıp farklılaşmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır (Tablo 15). Ortalama puanlarına bakıldığında aile gelir düzeyi 1500'den az olanların 44.378, aile gelir düzeyi 1500 - 3000 arası olanların 40.169, aile gelir düzeyi 3000 - 5000 arası olanların 45.857, aile gelir düzeyi 5000'den çok olanların ise 54.666 puan aldıkları görülmektedir. Gelir durumunun yükselmesiyle ahirete yönelik korku ve kaygı düzeyi yükselmiştir. Bu yükseklik istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmıştır ($p<0.05$). Bu bulgulara göre denence 3b desteklenmemektedir.

Genel olarak bakıldığında öğrencilerin ahirete yönelik korku ve kaygılarının cinsiyet ve aile gelir durumu değişkenine göre farklılık gösterdiği, bu farklılığın anlamlılık düzeyine ulaştığı; diğer taraftan anne ve babalarının eğitim durumlarına göre farklılığın anlamlılık düzeyine ulaşmadığı söylenebilir.

Bu sonuçlara göre denence 1b desteklenmektedir. Fakat denence 2b, 2e ve 3b desteklenmemiştir.

Ölümden sonraki hayat ilahi dinlerin ortak temel inanç esaslarından birisidir. Kutsal metinlerde Allah'ın varlığı ile ölümden sonraki hayatın varlığı birlikte anılır, genellikle de birbirinden ayrı düşünülmezler (Yasa, 2001: 10). Semavi dinler için ölüm, sonsuz bir hayata geçiş evresi, yeni bir doğuş ve başlangıçtır. Ahiret inancı bu anlamda ölümle iç içedir. Ölüm de ahiretten bağımsız düşünülemez. Dolayısıyla Allah'ın varlığı ile ölüm ve ahiret arasında bir ilişkiden söz edebiliriz. Ölüm korkusu Allah korkusunu da beraberinde getirir. Çünkü ölümlü ve hayatı yaratan Allah'tır (Kur'an, 67/2). İnsanları öldüren Allah, ahirette onları huzurunda toplayacak hesaba çekecektir. Dolayısıyla ölüm, ahiret ve Allah'a dair korku ve kaygılarımız bir biriyle etkileşim halindedir.

Ahiret irade sahibi insanın yeryüzünde yaratıcısını tanıyarak ve onun buyruklarını yerine getirerek yaşamasında ve sorumluluğunun gereklerini yerine

getirmesinde temel etkindir. Ahirete inanmak insanın kendisini bu dünyada mutlak olarak hür görmesine ve düşünmesine engel olur. İnsan bir gün mutlaka yaptığı davranışların hesabını vereceğini düşünür. Ahirette yaşayacağı mutluluğun ve mutsuzluğun şu anda yapmış olduğu eylemlerin iyi veya kötü oluşuna göre gerçekleşeceğini bilir. Ahiretin varlığı bir anlamda Allah'ın adaletinin bir gereğidir. Bu çerçevede dini bakış açısıyla hayat, kendi başına bir anlam ifade etmez. Hayatı anlamlandıran ölüm ve ölüm ötesi bir hayatın varlığına inançtır (Hökelekli, 2008: 14).

İnsanlar ilk çağlardan günümüze sonlarının ne olacağını düşünmüşlerdir. Ölümlülüğü, ölüp yok olmayı kabul edememişlerdir. Çünkü insan fitratı gereği daima var olmak ister, bu istek onları ölüm sonrası hayat inancına yöneltmiştir. Ölümden sonraki gerçek ve kişisel bir hayat anlayışıyla insan olumsuz düşüncelerden uzaklaşarak, iç huzuruna kavuşmak istemiştir. İnsan bu inançla varlığını yokluktan kurtarmaya çalışmıştır.

Fromm iki türlü ölüm korkusunun varlığına dikkat çeker: Birincisi, her insanın ölüm karşısında yaşadığı, ölmek zorunda olduğuna ilişkin normal korku; İkincisi de, insanları sürekli olarak tedirgin eden ölüm korkusudur. Aslında bu ikinci korku biçimi bir nevi kaygı durumudur. Çoğu zaman ölüm insan için bir belirsizliği haber vermektedir. Belki de insanı asıl korkutan ölümün getireceği belirsiz bir gelecektir. Ona göre bu ikinci korku biçimi akıl dışıdır. Hayatı iyi bir şekilde değerlendirememek, yaşama konusunda başarısız olmak sonucu suçlu vicdanın dile gelişidir (Fromm, 1982: 177).

Ölüm kaygısı yaş faktörüne göre değişmektedir. Bazı psikologlar ilk defa ciddi ölüm korkusunun 11 yaşında belirmediğini müşahede etmişlerdir (Sandström, 1971: 194). Soyut işlem dönemi öğrencilerinin ölüm kaygısının somut işlem dönemindeki öğrencilerden daha düşük olduğu bir araştırmada tespit edilmiştir (Yılmaz, 2013: 180).

Yapılan bir araştırmada deneklerin 12 yaşından itibaren 1/4 ünün ölüm korkusu yaşadıkları tespit edilmiştir (Özkan, 1984). Bunda özellikle 12 yaş ve sonrası

dönemin ergenlik dönemlerine geldiği dikkate alınırsa ergenlerin ölüm korkusu yaşamaları tabii olarak görülebilir. Çünkü ergenlik dönemi ilgilerin çeşitlendiği, hayallerin kurulduğu, gelecek beklentisinin arttığı bir dönemdir. Geleceğe dönük ilgi ve ideallerin gerçekleştirilememesi, hayatın zevklerinden kopacak olması ergeni ölüm karşısında korkulu ve kaygılı bir duruma sevk edecektir.

İnançlı ve dini pratikleri tam olan ergenlerle, inanca ancak pratikleri zayıf ergenlerin inançsız, ilgisiz ergenlere göre ölüm korkuları daha yüksektir. Araştırmalar da dindarlığın artmasıyla kaygı ve korkuların arttığını göstermiştir (Yıldız, 2006: 199).

Fromm'a göre (Fromm, 2003: 172) ölüm korkusundan sıyrılmamanın yalnızca bir tek yolu vardır. Yaşama sıkı sıkıya bağlanmamak ve onu sahip olunacak bir şeymiş gibi görmemektir. Bir anlamda günümüz deyimiyile dünyevileşmemektir. İşte bu noktada Allah kullarına vaat ettiği ahiret hayatı ile bu yaşamın geçici, sahiplenilecek bir şey olmadığını, asıl yurdun, ebedi yurdun ahiret yurdu olduğunu bildirmiştir. Böylece insan dinin verdiği, ölümün sonsuz hayatın başlangıcı, ahirete atılacak ilk adım olduğu fikriyle ölümü kabullenmede ve ölüme yönelik korku ve kaygılarının üstesinden gelmede önemli bir desteğe kavuşmuştur. Ancak bu durum onun ahirete yönelik korku ve kaygılarını da beraberinde getirmiştir. Allah'ın buyruklarını yerine getirememesi durumunda cezaya çarptırılacak olması, onu Allah'ın bağışlayıcılığı konusunda endişeye sevk etmiştir. Bu anlamda hesap günü, cennet-cehennem ayrımı, kabir azabı gibi hususlar onun ahirete yönelik korku ve kaygılarını artırmıştır.

Çocukların çizdikleri resimlerden onların cehenneme ilişkin algılarını araştıran bir çalışmada çocukların cehennemi şeytan, zebani, ateşin üzerinde kaynayan kazan, ateş ve sorgu melekleri figürleriyle resmettikleri, cehennem renkleri olarak kırmızı ve siyah renkleri kullandıkları görülmüştür (Koç, 2008: 272, 273). Bu figürler çocukların cehennem tasavvurlarında günahkârların cezalandırılması bağlamında değerlendirilmiştir.

Bir araştırmada 8-15 yaş grubu öğrencilerine cennet ve cehennem tasavvurlarını tespit etmek amacıyla sorular yöneltilmiştir. Öğrenciler verdikleri

cevaplarda cehennemde ateşin ve kötü insanların bulunduğunu, cehennemin mekânsal olarak hoşlanılmayan olumsuz özellikler barındırdığını, cehenneme Allah'ın emirlerine uymayan kötü insanların girdiğini, cehennemde insanların acı çektiklerini ifade etmişlerdir (Koç, 2009).

Dolayısıyla ahiret inancı insanı ölüm korkusundan kurtarıırken ölüm sonrası korku ve kaygılarını ortaya çıkarmıştır. İnanan Allah'ın hoşnutluğunu kazanamamaktan ve cehennemde azaba duçar olmaktan korkar. Bir nevi Allah'ın kendisini cezalandırmasından korkar ya da kendisini bağışlamaması ihtimalini düşünerek endişelenir. Böylece ahirete yönelik korku ve kaygılar Allah'a yönelik korku ve kaygılarla birleşerek inananı derinden sarsarlar.

Allah'a yönelik korku ve kaygıların temelinde insanın onunla kurduğu bağın önemli bir yeri vardır. Burada Allah'la güvenli bir bağ kuran insanın ona dair korku ve kaygılarının daha az olacağını söyleyebiliriz. Bu durumda insanın çocukluk dönemlerinde aile içinde özellikle anne ve babasıyla güvenli bir ilişki içinde olup olmaması büyük önem arz etmektedir. Aile içinde güvenli bağlanmayı yaşayan çocuğun Allah'la güvenli bağ kurması daha kolay olacaktır.

Dolayısıyla aile içinde anne baba tutumları çocuğun Allah'a yönelik korku ve kaygılarını şekillendirir. Bu noktada ebeveynler celal ve cemal dengesini gözetmelidirler. Evdeki baba rolü celali, anne rolü ise cemali sembolize eder. Bu rollerinin hakkını veren anne babadan çocuk hem güven, cesaret, yiğitlik, salabet gibi celali dersleri hem de güven merhamet, şefkat, fedakârlık, diğerkâmlık gibi cemali dersleri alacaktır. Anne baba rolündeki kaymalar ileride doğru bir Allah tasavvurunun oluşmasına da engel olacaktır.

Çocuk fitratında taşıdığı özellikleri en iyi aile ortamında geliştirecektir. Çocuğun temel ihtiyaçları arasında yer alan güvenme, bağlanma dayanma duygusu çocuğu bir arayışa iter. Aile ortamında çocuk bu ihtiyaçların anne ve babasıyla giderir. Anne ve babasından yeterli sevgi, şefkat ve koruma gören çocukta güven duygusu gelişir. İleride bu güvenme, bağlanma duygusu Allah'a bağlanma ve güvenme duygusuyla yer değiştirecektir. Bu noktadan bakıldığında çocuğun ilk ve

temel eğitim kurumu ailedir. Dolayısıyla anne babanın eğitim durumları çocuğu da etkileyecek onun Allah'a yönelik korku ve kaygılarını belirleyecektir.

Eğitim bireylere toplumda istendik davranışlar edindirmeyi amaçlar. Dolayısıyla eğitimin her kademesi bireyi bu amaca yaklaştırır. En yüksek kademedeki bulunan kişinin çevresiyle uyumunun daha iyi olacağı düşünülür. Kaygı bulaşıcı bir duygudur. Çocuğun çevresinde kaygılı insanların (anne-baba veya öğretmeni gibi) bulunması ve bunların çocuk tarafından algılanması veya özdeşim kurulmasıyla da çocukta kaygı gelişebilmektedir.

Çocuk anne ve babasının ölen bir yakını karşısındaki tavrını dikkatle takip etmektedir. Onlardan ölüm karşısında hissedeceklerini öğrenmeye çalışmakta, ölümü nasıl karşılaması gerektiğini anlamaya çalışmaktadır. Özellikle annelerin dini yaşantıları çocuğun Allah'tan korkmasında rol oynar (Konuk, 1994: 53).

Yapılan araştırmalara göre ilkokul mezunu olan ebeveyn ile yüksekokul mezunu olan ebeveynin çocuklarına uyguladıkları tutumlar farklılık gösterebilmektedir. Bu durum çocukların anne ve babalarının eğitim durumlarının onların korku ve kaygılarının farklılaşmasında önemli bir faktör olabileceğini düşündürmektedir.

Biz de çalışmamızda öğrencilerin, anne ve babalarının öğrenim durumlarına göre, ahirete yönelik korku ve kaygılarının farklılaşıp farklılaşmadığını araştırdık. Buna göre hiç okula gitmemiş olanların 24.000, annesi ilkokul mezunu olanların 42.608, annesi ortaokul mezunu olanların 44.162, annesi lise mezunu olanların 44.206, annesi üniversite mezunu olanların ise 46.545 ortalama puan aldıklarını tespit ettik (Tablo 9). Puanlar arasında farklılıklar olmasına rağmen bu farklılıklar anlamlılık derecesine ulaşmamıştır.

Benzer durumu öğrencilerin babalarının öğrenim durumlarını incelediğimizde de gördük. Buna göre babası hiç okula gitmemiş olanların 24.000, babası ilkokul mezunu olanların 42.057, babası ortaokul mezunu olanların 41.872, babası lise mezunu olanların 44.319, babası üniversite mezunu olanların ise 45.942 puan

aldıklarını tespit ettik (Tablo 12). Burada da puan farklılıklarının anlamlılık kazanmadığını gözlemledik.

Bizim varsayımımıza göre denence 2b’de ifade ettiğimiz gibi annenin tahsil durumu yükseldikçe öğrencilerin korku ve kaygı puanlarının da artması gerekiyordu. Sonuçlar aslında bizim hipotezimizi doğrular nitelikteydi. Ancak anlamlılık düzeyine ulaşamadı. Biz denencemizi oluştururken daha önce yapılan araştırmalarda kadınların erkeklere göre daha kaygılı olduğuna ilişkin bulguları, annelerin çocuklarıyla daha fazla zaman geçirdiklerini de göz önünde bulundurarak öğrencilerin annelerinin kaygılarından etkileneceğini düşündük. Ancak sonuçlar anlamlılık derecesine ulaşamadı. Bunun sebebi öğrencilerin ailelerinin çoğunlukla dine karşı ilgili olmaları olabilir. Özellikle kız öğrencilerin annelerinin eğitim durumlarının yüksek olduğunu gözlemledik. Diğer taraftan erkek öğrencilerin Kur’an kursunda da eğitim görmeleri, annelerinin eğitim düzeyi düşük olsa bile kursta yeterli dini bilgi almaları sebebiyle aradaki farkın azalması gibi bir sonucu doğurmuş olabilir.

Denence 2e’de babanın tahsil durumu yükseldikçe öğrencilerin korku ve kaygılarının azalacağını öngörmüştük. Bu denenceyi kurarken babanın daha çok işte vakit geçirmesi sebebiyle çocuklar üzerinde fazla etkili olamayacağını, bunun yanında yapılan araştırmalarda erkeklerin dindarlıklarının kadınlara göre daha zayıf bulunduğunu göz önünde bulundurduk. Araştırma sonuçları babanın öğrenim durumuna göre öğrencilerin korku ve kaygılarının da arttığını göstermektedir. Ancak bu artış anlamlılık derecesine ulaşmamıştır. Bunun sebebi ailelerin dine karşı ilgilerinin benzer düzeylerde olması olabilir. Özellikle baba eğitim düzeyi düşük olan erkek öğrencilerin Kur’an kursunda da eğitim almaları sebebiyle aradaki açığı kapatmış olmaları, farklılığın azalmasını sağlamış olabilir.

Denence 3b’de aile gelir durumu yükseldikçe öğrencilerin ahirete yönelik korku ve kaygılarının düşeceğini öngörmüştük. Araştırma sonuçlarının bizim öngörümüzü doğrulamadığını tespit ettik (Tablo 15). Aile gelir düzeyi en yüksek olan grubun ortalama korku ve kaygı düzeyi de en yüksek çıkmıştır. Bunun sebebi en yüksek aile gelir düzeyine sahip öğrencilerin sayısının azlığı olabilir. Diğer taraftan

aile gelir düzeyi yükseldikçe öğrenci ilgi, kabiliyet ve yeteneklerini geliştirebileceği, sorumluluk duygusu kazanabileceği imkâna ve ortama da sahip olacaktır. O bu imkân içinde Allah'a karşı sorumluluklarını yerine getirmeye çalışırken korku ve kaygıları da artacaktır. Aile gelir durumu 1500'den az olan grubun ortalama korku ve kaygı puanları 1500-3000 arası olan gruptan daha yüksek çıkmıştır. Bunun sebebi gelir durumu düşük gruptaki öğrencilerin sosyal-kültürel çevresi olabilir. Yani dini kültürde sunulan korku-ümit dengesi bozularak daha çok korku ağırlıklı bir din eğitimi verilmesi, ölüm ve ölümden sonraki hayatın cennetten ziyade cehennem ağırlıklı işlenmesi öğrencilerde günahkârlık duygularını besleyerek korku ve kaygıyı artırabilir.

Denence 1b'ye göre Kız öğrencilerin ahirete yönelik korku ve kaygılarının erkek öğrencilerden daha yüksek çıkacağını öngörmüştük. Tablo 6'ya baktığımızda kızların erkeklerden ortalama puanlarının yaklaşık 6.5 puan daha yüksek olduğu görülecektir. Yapılan araştırmalarda kadınların erkeklerden daha kaygılı oldukları tespit edilmiştir. Bunun sebebi kadınların duygusal olarak etkilenmeye daha yatkın olmaları olabilir. Yıldız'ın üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada da kız öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla daha fazla ölüm kaygısı hissettikleri sonucuna ulaşılmıştır (Yıldız, 2006: 137).

4.5. Batıl İnançlara ve Görünmeyen Varlıklara (Cin, Şeytan) Yönelik Korku ve Kaygılara İlişkin Bulguların Tartışılması

Öğrencilerin batıl inançlara ve görünmeyen varlıklara (cin, şeytan) yönelik korku ve kaygılarının cinsiyet, annenin eğitim durumu, babanın eğitim durumu ve aile gelir durumu değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı tespit edilmeye çalışılmış, aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

KKÖ'nün batıl inançlara ve görünmeyen varlıklara (Cin, Şeytan) yönelik boyutunda cinsiyete göre anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmektedir (Tablo 7). Kızların ortalama puanlarının (46.815), erkeklerin ortalama puanlarından (38.812) yüksek olduğu görülmektedir. Bu yükseklik istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmıştır ($p < 0.05$). Bu sonuca göre denence 1c desteklenmiştir.

Denence 2c'yi test etmek için annenin eğitim durumuna göre öğrencilerde batıl inançlara ve görünmeyen varlıklara (Cin, Şeytan) yönelik korku ve kaygı bakımından bir farklılaşma olup olmadığına bakılmıştır (Tablo 10). Öğrencilerin ortalama puanları arasında farklılıklar olmasına rağmen bu farklılaşma istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır ($p>0.05$). Bu da denence 2c'nin araştırma sonuçlarınınca desteklenmediği anlamına gelmektedir.

Öğrencilerin babalarının öğrenim durumlarına göre batıl inançlara ve görünmeyen varlıklara (Cin, Şeytan) yönelik korku ve kaygıları bakımından farklılaşma olup olmadığı gözden geçirilmiştir (Tablo 13). Öğrencilerin ortalama puanları arasında farklar olmakla beraber bu farklar istatistiksel olarak anlamlılık kazanmamıştır ($p>.05$). Bu da denence 2f'nin desteklenmediğini ortaya koymaktadır.

Öğrencilerin aile gelir durumlarına göre batıl inançlara ve görünmeyen varlıklara (Cin, Şeytan) yönelik korku ve kaygılarının farklılaşıp farklılaşmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır (Tablo 16). Ortalama puanlarına bakıldığında aile gelir düzeyi 1500'den az olanların 44.756, aile gelir düzeyi 1500 - 3000 arası olanların 41.848, aile gelir düzeyi 3000 - 5000 arası olanların 42.714, aile gelir düzeyi 5000'den çok olanların ise 48.333 puan aldıkları görülmektedir. Gelir durumu en yüksek ve en düşük grupta ortalamasının en yüksek olduğu görülmektedir. Ancak Bu yükseklik istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır ($p>0.05$). Bu bulgulara göre denence 3c desteklenmemektedir.

Genel olarak bakıldığında öğrencilerin batıl inançlara ve görünmeyen varlıklara (Cin, Şeytan) yönelik korku ve kaygılarının cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterdiği, bu farklılığın anlamlılık düzeyine ulaştığı; diğer taraftan anne ve babalarının eğitim durumu, aile gelir durumuna göre farklılığın anlamlılık düzeyine ulaşmadığı söylenebilir.

Bu sonuçlara göre denence 1c desteklenmektedir. Fakat denence 2c, 2f ve 3c desteklenmemiştir.

Denence 1c'ye göre kız öğrencilerin batıl inanç korku ve kaygı puanlarının erkeklere göre daha yüksek olacağını ileri sürmüştük. Araştırma sonuçlarına bakıldığında kızların puanlarının erkeklerden anlamlı şekilde farklılaştığı görülecektir (Tablo 7). Kadınların daha duygusal olması, batıl inançların etki ve kabulünde duygu faktörünün de önemli rol oynaması, onların bu olgudan erkeklere nazaran daha fazla etkilenmesi sonucunu ortaya çıkarmış olabilir. Yine kız öğrencilerin bir araya geldiklerinde birbirlerini eğlendirmek için anlattıkları gizemli hikâyeler de onların batıl inanç korku ve kaygılarını artırmış olabilir. Batıl inançlarda bulunan giz faktörünün de daha çok kadınların ilgisini çektiği bir gerçektir. Okuldaki gözlemlerimizde kız öğrencilerin okuduğu kitaplardan ve anlattıkları hikâyelerden bu durum anlaşılmaktadır. Bunların bir kısmı cinlerle, büyücülükle ve şeytanla ilgili korkutucu ve gizemli hatta beklenmedik sonuçlar içeren hikâyelerdir.

Arslan batıl inanç kaygı düzeyini bazı değişkenler açısından incelediği araştırmasında kadınların batıl inanç kaygılarının erkeklerden daha yüksek olduğunu tespit etmiştir (Arslan, 2004). Arslan'ın bulguları bizim bulgularımızı destekler mahiyettedir. Ayrıca, batıl inanç ve kaygı ilişkisi bağlamında yapılan çalışmalarda batıl inançlılık ile cinsiyet farklılığı arasında ilişki tespit edilmiştir. Sica, Novara ve Sanavio'nun, yüksek batıl inanç eğiliminde olanların daha fazla kaygıya sahip olduğu bulgusuna eriştikleri araştırmalarında, yüksek batıl inanç tutumlarına sahip olanlar arasında kadınların oranının en yüksek olduğu sonucuna varılmıştır (Sica, 2002: 1001-12).

Denence 2c'de annenin tahsil durumunun yükselmesiyle öğrencilerin batıl inançlara yönelik korku ve kaygı puanlarının yükseleceğini ileri sürmüştük. Denencemizi kurarken öğrencilerin aile ortamlarında kendileriyle en fazla ilgilenen annelerinden etkileneceklerini, dolayısıyla annelerinin bu olguya ilişkin korku ve kaygı durumlarının onlara da geçeceğini düşünmüştük. Batıl inançların gerek ortaya çıkması gerekse insanları etki altına alarak korku ve kaygıya neden olması sosyal öğrenme kuramıyla da açıklanabilir. Çocuğun içinde doğduğu ilk sosyal çevresi ailesidir. Çocuk bu ortamda anne ve babasını taklit ederek öğrenmeye çalışır. Sahip olunan inanç ve davranışların önemli bir kısmı çocuğun anne ve babasını taklit

etmesi neticesinde kazanılır. Çocuk anne ve babasının dışı vurduğu inanç ve tutumları zamanla benimseyerek kendi inanç ve tutumları haline getirir. Benzer davranışların çoğu erken yaşlarda başlayan ve yaşam boyu devam eden ortak öğrenme sonucu oluşur (Kağıtçıbaşı, 2004: 68). Aile ortamında anne ve babanın eğitim durumunun yükselmesi, onların çocukları üzerinde etkilerinin artması sonucunu da doğuracaktır. Dolayısıyla annenin eğitim durumu arttıkça, öğrencinin annesinden etkilenme ve onun inanç ve tutumlarını benimseme olasılığı da artacaktır. Bizim çalışmamızda da anne eğitim durumu yükseldikçe öğrencilerin korku ve kaygı puan ortalamaları yükselmiştir. Ancak farklılıklar anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır (Tablo 10). Bunun sebebi öğrencilerin annelerinin benzer kültür çevresi içinde bulunmaları, batıl inanç eğilimlerinin birbirine yakın olması olabilir.

Burada annelerin eğitim düzeyi yükseldikçe, batıl inanç eğilimlerinin düşeceği, dolayısıyla öğrencilerin annelerinin eğitim düzeyinin yükselmesiyle batıl inanç korku ve kaygı puanlarının düşeceği ileri sürülebilir. Burada sahip olunan eğitim düzeyinin kriter olarak alınmasını itiraz için yeterli bulmadığımızı belirtmek isteriz. Çünkü alınan eğitim alanı ile eğitimin niteliğini de kriter olarak dikkate almak zorundayız. Buna göre alınan eğitimle sahip olunan batıl inanca ilişkin konu birbirinden farklı olabilir. Kişi sahip olduğu batıl inanç konusunda yeterli bilgiye sahip olmayabilir. Birey bir konuda uzmanlaşmış; ancak yaşamın diğer alanlarında yeterli bilgi sahibi olmayabilir. Örneğin, bireyin, tıbbın görme bozukluklarıyla ilgili dalında ileri düzeyde bilgisinin olması kurban bayramı arifesinde ölümler için kurban kesmesine engel değildir. Çünkü bu eylem tıbbi değil dinsel bir objeye ilişkindir. Bu durum kişilerin uzman olmadıkları alanlarda başarısız olabileceklerini ve batıl inançlara yönelebileceklerini göstermektedir. Zaten bazı araştırmalar da bilimsel bilginin her zaman irrasyonel inançlara yönelimi yeterince engelleyemediğini ortaya koymaktadır (Shermer, 2002: 287-91).

Denence 2f'de öğrencilerin babalarının eğitim düzeyi yükseldikçe batıl inanç korku ve kaygı puanlarının düşeceğini öngörmüştük. Ancak araştırmamızda elde ettiğimiz bulgular bizim tezimizi desteklememekte, aksine bir sonuç ortaya koymaktadır (Tablo 13). Buna göre öğrencilerin babalarının öğrenim durumu

yükseldikçe batıl inanç korku ve kaygı puanları da yükselmiştir. Ancak bu yükseklik anlamlılık derecesine ulaşmamıştır. Bunun sebebi öğrencilerin babalarının benzer kültür çevresi içinde bulunmaları, batıl inanç eğilimlerinin birbirine yakın olması olabilir. Yüksek eğitilmiş babaların aldıkları eğitim ile sahip oldukları batıl inanç arasında bir ilişki olmayabilir. Dolayısıyla babalar bir konuda uzmanlaşsalar bile sahip oldukları batıl inanç konusunda yeterli derecede bilgi sahibi olmayabilirler. Bu nedenle Yüksek eğitilmiş babaların batıl inanç eğilimlerinden etkilenen öğrencilerin batıl inanç korku ve kaygı puanları yükselmiş olabilir.

Denence 3c'de öğrencilerin aile gelir düzeyleri yükseldikçe, batıl inanç korku ve kaygılarının da düşeceğini ifade etmiştik. Denencemiz yaptığımız çalışma sonucunda elde ettiğimiz bulgularca doğrulanmamıştır (Tablo 16). Öğrencilerin aile gelir durumu en yüksek grupta (5000'den çok), ortalama puanları da en yüksek çıkmıştır. Ancak aile gelir durumu en düşük, 1500'den az olan grupta da diğer gruplara göre puan ortalamaları yüksek çıkmıştır. Grup puanları arasında farklılıklar bulunmasına rağmen, farklılıklar anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır.

Sosyo-ekonomik durumun yetersiz olması aile fertlerinin temel ihtiyaçlarını karşılayamamasına, hayattan tatmin olmamalarına neden olabilmektedir. Dolayısıyla aile gelir durumu düşük olan öğrenciler hayattan tatmin olmalarını sağlayacak inanç ve tutumlara yönelebilirler. Aile gelir durumu en düşük gruptaki öğrencilerin puanlarının yüksekliği onların batıl inançlara yönelmek suretiyle, arkadaş ortamlarında birbirlerine anlattıkları gizemli hikâyelerle, sosyal ortamlarda eğlenmek ve kabul görmek suretiyle ihtiyaç duydukları tatmin eksikliğini gidermeye çalışmalarından kaynaklanabilir. Arattırmalar sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan çocukların kaygı düzeylerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Girgin üç farklı sosyo ekonomik düzeydeki çocukların kaygı puanlarında farklılıklar görüldüğünü, alt sosyo-ekonomik düzeydeki çocukların kaygı düzeylerinin yüksek olduğunu tespit etmiştir (Girgin, 1990)

En yüksek korku ve kaygı puanı, aile gelir durumu en yüksek grupta çıkmıştır. Bunun sebebi anne ve babanın iş yerinde çok fazla zaman geçirmesi, evde çocuklara zaman ayıramamaları olabilir. Özellikle annesi de çalışan öğrencilerin ebeveynlerinin

onların yanlış inançlarını görmeye ve düzeltmeye yeterince zamanları olmayabilir. Buna çocukların yaşadıkları ilgi eksikliği de eklenince öğrenciler arkadaşlık ortamlarında öğrendikleri bu tür inançların etkisinde kalabilir.

4.6. Öğrencilerin Ünite Başarı Düzeyleri İle Korku ve Kaygıları Arasındaki İlişkiye Yönelik Bulguların Tartışılması

Öğrencilerin ünite başarılarının cinsiyet, annenin eğitim durumu, babanın eğitim durumu ve aile gelir durumu değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı, onların başarıları ile korku ve kaygıları arasındaki ilişki tespit edilmeye çalışılmış, aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Öğrencilerin ünite başarı düzeylerinde cinsiyete göre anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmektedir (Tablo 5). Kızların ortalama puanlarının (15.100), erkeklerin ortalama puanlarından (12.979) yüksek olduğu görülmektedir. Bu yükseklik istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmıştır ($p<0.05$). Bu sonuca göre denence 1a desteklenmiştir.

Denence 2a'yı test etmek için annenin eğitim durumuna göre öğrencilerin ünite başarı düzeyinde bir farklılaşma olup olmadığına bakılmıştır (Tablo 8). Annesi ortaokul ve üniversite mezunu olan grupta ortalama puanın diğer gruplara göre yüksek olduğu görülmektedir. Burada farklılaşma istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmıştır ($p<0.05$). Bu da denence 2a'nın araştırma sonuçlarıncı desteklendiği anlamına gelmektedir.

Öğrencilerin babalarının öğrenim durumlarına göre öğrencilerin ünite başarı düzeyinde bir farklılaşma olup olmadığı gözden geçirilmiştir (Tablo 11). Babası ilkokul ve üniversite mezunu olan grupta ortalama puanın diğer gruplara göre yüksek olduğu görülmektedir. Burada farklılaşma istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmıştır ($p<0.05$). Bu da denence 2d'nin araştırma sonuçlarıncı desteklendiği anlamına gelmektedir.

Öğrencilerin aile gelir durumlarına göre ünite başarı düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır (Tablo 14). Ortalama puanlarına

bakıldığında aile gelir düzeyi 1500'den az olanların 12.243, aile gelir düzeyi 1500 - 3000 arası olanların 13.892, aile gelir düzeyi 3000 - 5000 arası olanların 15.785, aile gelir düzeyi 5000'den çok olanların ise 15.458 puan aldıkları görülmektedir. Gelir durumu 3000 - 5000 arası olan grupta ortalamasının en yüksek olduğu görülmektedir. Gruplar arası farklar istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmıştır ($p < 0.05$). Bu bulgulara göre denence 3a desteklenmektedir.

Genel olarak bakıldığında öğrencilerin ünite başarı düzeylerinin cinsiyet, anne ve babalarının eğitim durumu, aile gelir durumu değişkenlerine göre farklılık gösterdiği ve bu farklılığın anlamlılık düzeyine ulaştığı söylenebilir.

Bu sonuçlara göre denence 1a, 2a, 2d ve 3a desteklenmektedir.

Denence 1a'da kız öğrencilerin erkek öğrencilerden daha başarılı olacağını öngörmüştük. Araştırmamızın bulguları tezimizi doğrular niteliktedir (Tablo 5). Din eğitimi alanında yapılan araştırmaların sonuçlarına bakıldığında genelde kız öğrencilerin daha başarılı olduğu bulgulara rastlanmaktadır (Aydemir, 1998: 118-119). Çapar da ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi dersinde öğrenci başarısını etkileyen faktörleri konu edinen çalışmasında kız öğrencilerin erkek öğrencilerden daha başarılı olduğunu tespit etmiştir. Çapar bu bulguyu kızların genellikle erkeklere göre sosyal hayatta daha az yer almalarına, erkeklere oranla vakitlerinin çoğunu evde geçirmelerine bağlamaktadır (Çapar, 2001: 31).

Denence 2a ve 2d'de öğrencilerin anne ve babalarının eğitim durumlarına göre başarı düzeylerinin artacağını ileri sürmüştük. Araştırma sonucunda elde ettiğimiz bulgular denencemizi doğrulamıştır (Tablo 8 ve 11). Alan yazında öğrenci başarısı ile anne baba eğitim düzeyleri arasında manidar fark olduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır (İpek, 2011: 69-79).

Eğitilmiş anne ve babanın çocuğun hem zihinsel hem de bedensel gelişimine destek olması eğitimsiz ebeveynlere nispetle daha olasıdır. Anne babanın eğitim düzeyi ile ebeveynlerin çocukların ders çalışmasına, ev ödevleri hazırlamasına yardım etmeleri arasında çok yakın bir ilişki vardır (Elmacıoğlu, 1998: 108). Eğitim

düzeyi ailelerin sosyo ekonomik düzeylerinin bir göstergesi olarak da değerlendirilebilir. Bireylerin eğitim düzeyleri artıkça toplumda statü ve ekonomik düzeylerinde de bir yükseliş olur. Eğitim ve kültür düzeyi düşük ailelerin çocuklarına fazla yardımcı olamadıkları bir gerçektir. Anne ve babaların öğrenme süreçlerinde çocuklarına yardım etmeleri, onların okul başarılarında diğer çocuklara nazaran büyük farklar yaratabilmektedir (Vural, 2004).

Metin tarafından yapılan araştırmaya göre, annesi ve babası lise ve üniversite mezunu olan öğrencilerle, annesi ve babası okuryazar olmayan, ilkokul ve ortaokul mezunu olan öğrencilerin SBS başarıları karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre, annesi ve babası lise ve üniversite mezunu olanların SBS sınav başarılarının, okuryazar olmayanlara, ilkokul ve ortaokul olanlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür (Metin, 2013). Araştırmada elde edilen bu sonuç, araştırmamızı destekler niteliktedir.

Denence 3a'da öğrenci aile gelir durumunun yüksek olmasının öğrenci başarısını artıracağını ileri sürmüştük. Araştırmamızda aile gelir düzeyi 3000-5000 arası olan öğrencilerin başarı puanlarının yüksek olduğu görülmüştür (Tablo 14). Yüksek gelir düzeyine sahip ebeveynler çocuklarının gelişimlerine sosyo ekonomik anlamda daha fazla katkı yapabilmektedirler, böylece çocuğun yararına olan bir dizi akademik ve sosyal yetenek de ilerletilebilmektedir.

Hindistan'da yapılan bir araştırmada ortaokula devam eden 432 öğrencinin okul başarısı incelenmiştir. Gelir düzeyi yüksek olan öğrencilerin ders notları ortalamaları, orta ve düşük gelir gruplarına göre daha yüksek bulunmuştur (Türkoğlu, 2008). Yine Akan'ın (Akan, 1994) yaptığı araştırmasında, üst ve orta sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerin çocuklarına daha iyi yaşam koşullarını sağladıkları görülmüştür.

Öğrencilerin ünite başarı düzeyleri ile korku ve kaygı düzeyleri arasındaki ilişki Pearson Korelasyon analiziyle test edilmiştir. Tablo 17'den de anlaşılacağı üzere, anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

KKÖ'nün iki faktörden oluştuğunu ifade etmiştik. Faktörlerin öğrencilerin ünite başarı düzeyleri ile ilişkisi de aynı yöntemle test edilmiştir. Buna göre öğrencilerin başarı düzeyleri ile batıl inanç korku ve kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir (Tablo 19). Bu durumda öğrencilerin ünite başarıları onların batıl inançlara dayalı korku ve kaygılarını etkilememektedir. Hâlbuki biz denence 4b'de öğrencilerin ünite başarı düzeyleri arttıkça batıl inançlara dayalı korku ve kaygılarının azalacağını ileri sürmüştük.

Bazı öğrencilerin konuyu kavramış olmalarına rağmen korku ve kaygı duymaya devam ettikleri anlaşılmaktadır. Bunun sebebi öğrencilerin kültür çevrelerinden getirdikleri batıl inançlara dayalı korku ve kaygıyı sürdürmeleri olabilir. Özellikle ailede öğrenilenlerin unutulması zaman almaktadır. Bir de buna gizem ve duygusal boyut eklendiğinde, öğrencilerin arkadaş grupları içinde bir birlerini, eğlendirmek için olağanüstü hikâyelerle korkutmaya çalıştıkları, dini; büyüsel, olağanüstü güçlerle birlikte algılayacakları bir yaş aralığında buldukları düşünüldüğünde onların yeni öğrendiklerini görmezden gelmeleri anlaşılabilir. Bu durum Batıl inanca ilişkin edinilen ilk bilgilerin, sonraki bilgilerden daha çok etkili olmasıyla da açıklanabilir. Buna “öncelik etkisi” denir. Başta edindiğimiz bilgilerin daha sonraki bilgilere göre neden daha etkili olduğu konusunda yapılan bir açıklama, başlangıçta öğrendiğimiz bilgilerin bir bilişsel şema oluşturdukları ve daha sonra gelen bilgilerin bu şema çerçevesinde değerlendirildiği yönündedir. Burada bazı öğrencilerin eski bilişsel şemalarını değilse bile, duyuşsal şemalarını devam ettirdikleri anlaşılmaktadır.

KKÖ'nün bir diğer faktörü olarak tespit ettiğimiz öğrencilerin Ahirete yönelik korku ve kaygıları ile ünite başarı düzeyleri arasındaki ilişkiye baktığımızda ise anlamlı bir ilişki görülmektedir (Tablo 18). Buna göre öğrencilerin başarıları arttıkça ahirete yönelik korku ve kaygıları da artmaktadır.

Bu durum öğrencilerin ünite kazanımlarını elde etme düzeylerine göre ölüm ve ötesine dair bilinç düzeylerinin yükselmesi neticesinde, sorumluluklarının farkına varmalarıyla açıklanabilir. Buna göre öğrencilerin ölüm ve ötesine dair, ahiret

hayatında karşılaşabilecekleri durumları öğrenme derecelerine göre korku ve kaygı durumu yaşadıkları düşünölebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İlköğretim 7. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders müfredatında yer alan ‘Melek Ve Ahiret İnancı’ adlı ünitenin öğrencilerin korku ve kaygılarını etkileyip etkilemediğini, etkiledi ise onların ünite başarı düzeyleri ile korku ve kaygıları arasında nasıl bir ilişki olduğunu, etkilemedi ise nedenlerini, öğrencilerin ünite başarı düzeyleri ile cinsiyet, aile gelir düzeyi ve ebeveyn tahsil durumu arasındaki ilişkiyi araştırmayı hedefleyen bu çalışmamızda elde edilen sonuçlara göre:

Korku ve kaygı ölçeğinin ahirete yönelik boyutunda cinsiyete göre anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmektedir. Ebeveyn tahsil durumu dikkate alındığında elde edilen ortalama puanlarda farklılıklar olmasına rağmen bu farklılıkların anlamlılık kazanmadığı görülmektedir. Aile gelir durumu açısından durumu ele aldığımızda gelir durumunun yükselmesiyle ahirete yönelik korku ve kaygı düzeyi yükselmiştir. Bu yükseklik istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmıştır. Sonuç olarak; öğrencilerin ahirete yönelik korku ve kaygılarının cinsiyet ve aile gelir durumu değişkenine göre farklılık gösterdiği, bu farklılığın anlamlılık düzeyine ulaştığı; diğer taraftan anne ve babalarının eğitim durumlarına göre farklılığın anlamlılık düzeyine ulaşmadığı söylenebilir.

KKÖ’nün batıl inançlara ve görünmeyen varlıklara (Cin, Şeytan) yönelik boyutunda cinsiyete göre anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmektedir. Ebeveyn tahsil durumu dikkate alındığında elde edilen ortalama puanlarda farklılıklar olmasına rağmen bu farklılıkların anlamlılık kazanmadığı görülmektedir. Aile gelir durumu açısından durumu ele aldığımızda gelir durumu en yüksek ve en düşük grupta ortalamanın en yüksek olduğu görülmektedir. Ancak Bu yükseklik istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır. Öğrencilerin batıl inançlara ve görünmeyen varlıklara (Cin, Şeytan) yönelik korku ve kaygılarının cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterdiği, bu farklılığın anlamlılık düzeyine ulaştığı; diğer taraftan anne ve babalarının eğitim durumu, aile gelir durumuna göre farklılığın anlamlılık düzeyine ulaşmadığı söylenebilir.

Öğrencilerin ünite başarı düzeylerinde cinsiyete göre anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmektedir. Ebeveyn tahsil durumu dikkate alındığında elde edilen ortalama puanların farklılaştığı ve bu farklılığın anlamlılık düzeyine ulaştığı görülmektedir. Aile gelir durumu açısından durumu ele aldığımızda, gelir durumu 3000 - 5000 arası olan grupta ortalamanın en yüksek olduğu görülmektedir. Gruplar arası farklar istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmıştır. Öğrencilerin ünite başarı düzeylerinin cinsiyet, anne ve babalarının eğitim durumu, aile gelir durumu değişkenlerine göre farklılık gösterdiği ve bu farklılığın anlamlılık düzeyine ulaştığı söylenebilir.

Öğrencilerin ünite başarı düzeyleri ile korku ve kaygı düzeyleri arasındaki ilişki Pearson Korelasyon analiziyle test edilmiştir. Anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Aynı yöntemle batıl inanç korku ve kaygı boyutuna bakıldığında da anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Ahirete yönelik korku ve kaygı boyutunda ise anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre öğrencilerin ölüm ve ötesine dair, ahiret hayatında karşılaşılabilecekleri durumları öğrenme derecelerine göre korku ve kaygı durumu yaşadıkları söylenebilir.

Bu araştırmadan elde edilen bulgular araştırmanın yapıldığı zaman ve şartlarla, uygulama yapılan örneklem ve kullanılan ölçeklerle sınırlıdır. Bundan dolayı elde edilen sonuçlar genelleştirilmemeli, yorum ve değerlendirmeler sözü geçen sınırlılıklar göz önünde tutularak yapılmalıdır.

Burada sadece 7.sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders müfredatında yer alan bir ünitenin öğrencilerin korku ve kaygılarını ne şekilde etkilediğini araştırdığımız göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla diğer ünite hatta ders materyallerinin de öğrencilerin korku ve kaygılarını ne şekilde etkilediği, din eğitimi materyallerinde korku ve kaygı kavramlarının gerek üslup gerek içerik bakımından Kur'an-ı Kerim'in üslubuyla paralellik arz edip etmediği araştırılmalıdır. Konu sadece Dinin temel kaynakları açısından ele alınmakla kalmamalı, din eğitimine ilişkin materyallerde korku ve kaygı kavramlarının gerek içerik gerek üslup bakımından nasıl kullanıldığı pedagojik açıdan da irdelenmeli, uygun olup olmadığı değerlendirilmelidir.

KAYNAKLAR

- Aclûnî, İsmail bin Muhammed. (1357/1933). *Keşfü'l-Hafâ Müzîlü'l-İlbâs Amme'sh-Tehere Mine'l-Ehâdîsî 'ala Elsineti'n-Nâs*. Kahire: Mektebetü'l-Kudsi.
- Akan, F. G. (1994). İlkokul Öğrencilerinin Başarı ve Başarısızlıklarında Aile Faktörü. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Altıntaş, Hayrani. (1984). *Tasavvuf Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Arslan, Mustafa. (2004). Kişilerin batıl inanç kaygı düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2 (6), 9 - 34.
- Ay, Mehmet Emin. (1995). *Din Eğitiminde Mükâfat ve Ceza*. İzmir: Nil Yayınları.
- Aydemir, Hasan. (1998). Malatya Merkez İlköğretim Okulları İle Özel İlköğretim Okullarında İDKAB Dersi Program Uygulamalarında Karşılaşılan Sorunlar. Yayımlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Ayhan, Halis. (1981). Temel eğitim ve orta eğitimde din eğitimi. (tebliğ) *Milli Eğitim ve Din Eğitimi Semineri*. Ankara. Aydınlar Ocağı,
- Baymur, Feriha. (1990). *Genel Psikoloji*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Bilgin, Beyza ve Selçuk, Mualla. (1991). *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*. Ankara: Akid Yayınları.
- Bilgin, Beyza. (1995). Çocuklarımızın duyguları ve duaları. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2 (69-78).
- Buhârî, Ebî Abdillâh Muhammed İbn İsmail. (1993). *Sahîh-i Buhârî*. Beyrut: Dâru'l-İbn Kesir.
- Cevzî, Ebu'l-Ferec Ebu Abdurrahman bin Ebi'l Hasan İbnü'l. (1992). *Telbisü İblis*. Beyrut: Müessesü Kütübü'l-Sekafi.
- Cevziyye, Ebu Abdullah Muhammed İbn Kayyım El. (1432/2011). *Medâricü's-Salikin*. Riyad: Daru's-Samiî.
- Coşkun, İbrahim. (2014). *İslam Düşüncesinde İnkâr Problemi*. Konya: Tekin Kitabevi.
- Cüceloğlu, Doğan. (1994). *İnsan ve Davranışı: Psikolojinin Temel Kavramları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çapar, Keziban. (2001). Din Öğretiminde Duyuşsal Giriş Özelliklerinin Başarıya Etkisi (İlköğretim 6., 7. ve 8. Sınıflar Üzerinde Bir Alan Araştırması). Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ditfurth, Hoimar von. (1991). Çağdaş Felsefede Kaygı Sorunu. Editör: Walter Schulz. *Korku ve Kaygı*. İstanbul: Metis Yayınları, 7-18.
- El-Askeri, Ebu Hilal. (t.y.). *el-Furuk fi'l-Luğa*. Kahire: Darü'l-İlmi ve's-Sekafe.

- El-Cevherî, İsmâil b. Hammad. (1404/1984). *es-Sıhah Tâcu'l-Luga ve Sıhahu 'i-Arabiyye* (I-VI). Beyrut: Dâru'l-'İlm.
- El-Cürcânî, es-Seyyid eş-Şerîf Ali b. Muhammed. (1991). *Kitâbu't-Ta'rifât*. Kahire: Dâru'r-Reşâd.
- El-Dârimî, Abdullah ibn Abdurrahman. (t.y.). *Sünen-i Dârimî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- El-Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed İbn Yakûb. (1371/1952). *el-Kamusu'l-Muhît* (I-IV). Kahire: Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî.
- El-Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed İbn Yakûb. (1996). *Besâiru Zevi't-Temyîz* (I-VI). Kahire: el-Mektebetü'l-İlmî.
- El-Gazali, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed. (t.y.). *İhya-u Ulumi'd-Din* (I-IV). Kahire: Dâr-u İhyâ-i'l-Kütübi'l-Arabiyye.
- El-İsfahânî, Ebü'l-Kasım el-Hüseyn b. Muhammed Râğıb. (1412/1992). *Müfredâtu Elfâzı'l-Kur'ân*, . Dımaşk-Beyrut: Dâru'l Kalem-Dâru'ş-Şâmiyye.
- El-Kurtubi, Muhammed bin Ahmed. (2006). *el-Câmi'li Ahkami'l-Kur'an* (I-XXIV). Beyrut Müessesetü'r-Risale.
- El-Müslim, Ebul Hüseyin Müslim İbnü'l-Haccac el-Kuşeyri en-Nişaburi. (2006). *Sahih-i Müslim*. Riyad: Daru Tayyibe.
- Elmacıoğlu, T. (1998). *Başarıda aile faktörü*. İstanbul: Hayat Yayınları. .
- En-Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb. (1998). *Sünen-i Nesai*. Riyad: Mektebetü'l-Maarif
- Er-Razi, Fahrüddin. (1411/1990). *Mefâtihu'l-Gayb* (I-XXXII). Beyrût: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Er-Râzî, Zeynuddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebû Bekr b. Abdilkâdir. (1997). *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ânîl-'Azim*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ergün, Mustafa. (1996). *Eğitim Felsefesi*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Eş'arî, Ebu'l-Hasen. (1975). *Kitabu'l Lum 'a fi'r Reddi ala Ehli'z Zeyği ve'l Bid 'i*. Kahire: Mecmau'l Buhûs ve'l-İslamiyye.
- Et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. (1415/1995). *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân* (I-XXX). Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed bin İsâ bin Sevre bin Musa bin Dahhak es-Sulemî. (1996). *el-Cami'u'l-Kebîr (Sünen-i Tirmizi)* (I-VI). Beyrut: Daru'l Garbi'l İslami.
- Et-Tusî, Nasîruddin. (2007). *Ahlâk-ı Nâsirî*, . (Çeviren(ler): Zaur Şükürova ve Anar Gafarov). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Fazlu'r-Rahman. (1987). *Ana Konularıyla Kur'an*. (Çeviren(ler): Alparslan Açıkgenç). Ankara: Fecr Yayınları.
- Fromm, Erich. (1982). *Kendini Savunan İnsan*. (Çeviren(ler): Necla Arat). İstanbul: Say Yayınları.

- Fromm, Erich. (1991). *Psikanaliz ve Din, (Psychoanalysis and Religion)*. (Çeviren(ler): Aydın ARITAN). İstanbul: Aritan Yayınları.
- Fromm, Erich. (2003). *Sahip Olmak Ya da Olmak*. (Çeviren(ler): Aydın Aritan). İstanbul: Aritan Yayınevi.
- Fuad, Abdülbâkî Muhammed. (1364/1945). *el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfazi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kahire: Daru'l-Kütübü'l Mısırî.
- Gall, André Le. (2006). *Anksiyete ve Kaygı*. (Çeviren(ler): İsmail Yerguz). Ankara: Dost Kitabevi.
- Girgin, Günseli. (1990). Farklı Sosyo Ekonomik Kesimden 13-15 Yaş Grubu Öğrencilerde Kaygı Alanları ve Kaygı Düzeylerinin Başarıyla İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Güler, Özlem. (2007). Tanrı algısı ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XLVIII* (1), 123-133.
- Günay, Ünver. (1981). Türkiye'de dînî sosyalleşme. *Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri*. 23-25 Nisan 1981. Ankara. İlahiyat Vakfı Yayınları,
- Hançerlioğlu, Orhan. (1989). *Ruhbilim Sözlüğü*. İstanbul Remzi Kitabevi.
- Hökelekli, Hayati. (1993a). *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hökelekli, Hayati. (1993b). *Ölümlle İlgili Tutumlar ve Dini Davranış*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hökelekli, Hayati. (2008). *Ölüm, Ölüm Ötesi Psikolojisi ve Din*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- İpek, C. (2011). Velilerin okul tutumu ve eğitimine katılım düzeyleri İle aileye bağlı bazı faktörlerin İlköğretim öğrencilerinin seviye belirleme sınavları üzerindeki etkisi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(2)), 69-79.
- Izutsu, Toshihiko. (2011). *Kur'an'da Allah ve İnsan*. (Çeviren(ler): Süleyman Ateş). İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.
- İzutsu, Toshihiko. (1991). *Kur'an da Dini-Ahlâki Kavramlar*. (Çeviren(ler): Selahattin Ayaz). İstanbul: Pınar Yayınları.
- James, William. (1931). *L'experience Religieuse*. (Çeviren(ler): Traduit Par Frank Abazit). Paris: Librairie Felix Alcan.
- Jung, Carl Gustav. (1999). *Keşfedilmemiş Benlik*. (Çeviren(ler): C. E. Sılay). İstanbul: İlhan Yayınevi.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem. (2004). *Yeni İnsan ve İnsanlar*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Karasar, Niyazi. (2010). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Kaya, Mevlüt ve Varol, Kübra. (2004). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin durumluk-süreklilik kaygı düzeyleri ve kaygı nedenleri (Samsun örneği). *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (17), 31-63.
- Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail İbn. (1984). *Tefsiru'l-kur'an 'i'l-Azim* (III). İstanbul:
- Koç, Bozkurt. (2008). Göstergibilimsel bir çözümleme: Çocuk resimlerinde cennet ve cehennem. *Dini Araştırmalar*, 11 (31), 259-282.
- Koç, Bozkurt. (2009). Çocuklarda cennet ve cehennem tasavvuru. *Ekev Akademi Dergisi*, 13 (39), 155.
- Konuk, Yurdağül. (1994). *Okul Öncesi Çocuklarda Dinî Duygunun Gelişimi Ve Eğitimi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Krech, David ve Crutchfield, Richard S. (1980). *Sosyal Psikoloji Teori ve Problemler*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Kur'an, Kolektif. *Kur'an-ı Kerim Meali*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kutub, Muhammed. (t.y.). *İnsan Psikolojisi Üzerine Etüdler*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Mace, Muhammed b. Yezid-i Kazvinî ibn. (1954). *Sünen-i İbni Mace*. Kahire: Dâr-u İhyâ-i'l-Kütübi'l- Arabiyye.
- Mannoni, Pierre. (1992). *Korku*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem İbn. (1990). *Lisânü'l-Arab* (XI). Beyrut:
- Metin, M. (2013). Öğrencilerin seviye belirleme sınavındaki başarısına etki eden unsurların farklı değişkenler açısından İncelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1)), 67-83.
- Münâvî, Muhammed Abdurrauf. (1996). *Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Câmiu's-Sağîr* (III). Beyrut: Daru'l fikr.
- Öcal, Mustafa. (1990). *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Öymen, Hıfzırrahman Raşit ve Dağ, Mehmet. (1974). *İslâm Eğitim Tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Yayınları.
- Özkan, M. (1984). 15-17 Yaş Ergenlerinde Görülen Korku ve Kaygılar. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özlem, Doğan. (2010). *Etik: Ahlak Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Öztürk, Mualla. (1981). Din eğitimi ve çocuk ruh sağlığı. *Türkiye I. Din Eğitimi Semineri*. 23-25 Nisan 1981. Ankara. İlahiyat Vakfı Yayınları, 206-210.
- Parlatır, İsmail, Gözaydın, Nevzat, Zülfikar, Hamza, Aksu, Tezcan, Türkmen, Seyfullah ve Yılmaz, Yaşar. (1998). *Türkçe Sözlük* (I-II). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Peker, Hüseyin. (1993). *Din Psikolojisi*. Samsun: Sönmez Matbaası.

- Rıza, Muhammed Reşîd. (1947). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm* (I-XII). Kâhire: Dâru'l-Menâr.
- Rousseau, Jean Jacques. (1966). *Emil Yahut Terbiyeye Dair*. (Çeviren(ler): Hilmi Ziya Ülken, Ali Rıza Ülgener ve Selahattin Güzey). İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Rudski, Jeffrey. (2003). What does a “superstitious” person believe? Impressions of participants. *The Journal of General Psychology*, 130 (4), 431-445.
- Sandström, CI. (1971). *Çocuk ve Gençlik Psikolojisi*. (Çeviren(ler): Refia Şemin). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Sarıkaya, Yusuf. (2013). Ölüm Kaygısı Ölçeği Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat.
- Sertbaş, Gülümser. (2007). Gebelerde doğum öncesi ve doğum sonrası dönemlerde durumluk-sürekli kaygı düzeylerinin İncelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, Cilt 10 (Sayı 1), 113-121.
- Shermer, Michael. (2002). *Why People Believe Weird Things*. New York: Henry Holt and Company.
- Sica, C. (2002). Culture and psycopathology: Superstition and obsessive-compulsive cognitions and symptoms İn a non-clinical italian sample. *Personality and Individual Differences*, 32), 1001-12.
- Songar, Ayhan. (1981). *Çeşitleme*. İstanbul: Kubbe Altı Neşriyat.
- Teymiye, Takıyuddîn Ahmed ibn. (t.y.). *Tefsiru'l Kebir* (VI). Beyrut: Daru'l Kütubi'l-İlmi.
- Tihami, Nekra. (1974). *Seykolojiyetü'l-Kıssa fi'l Kur'an*. Tunus Resmi Matbaası.
- Tolstoy, Lev N. (1999). *Din Nedir?* (Çeviren(ler): M. Çiftkaya). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Topses, Gürsen. (1982). *Eğitim Felsefesi Temel Sorunları*. Ankara: Dayanışma Yayınları.
- Türkoğlu, Ö. (2008). Ailenin Eğitim ve Gelir Düzeyinin Öğrencinin Derse Olan Tutumuna ve Başarısına Etkisi. Yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi, Ankara.
- Vural, B. (2004). *Okul Başarısında Ailenin Rolü ve Önemi*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Yapıcı, Asım. (1997). *İslam'da Tövbe ve Dini Yaşayıştaki Rolü*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Yapıcı, Asım. (2007). *Ruh Sağlığı ve Din*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Yasa, Metin. (2001). *Felsefi ve Deneysel Dayanaklarla Ölüm Sonrası Yaşam*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Yavuzer, Haluk. (1988). *Ana-Baba ve Çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, Haluk. (1999). *Çocuk Eğilimi El Kitabı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. (1979). *Hak Dini Kur'an Dili* (I-IX). İstanbul: Eser Neşriyat.
- Yazır, Elmalılı Mumahmed Hamdi. (1992). *Hak Dini Kur'an Dili* (I-X). İstanbul: Azim Yayınları.
- Yetim, Ünsal. (2001). *Toplumdan Bireye Mutluluk Resimleri*. İstanbul: Bağlam yayınları.
- Yıldız, Murat. (2006). *Ölüm Kaygısı ve Dindarlık*. İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Yılmaz, Sema. (2013). Çocuklarda ölüm kaygısının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Bilimname*, XXV (2), 169-189.
- Zabidi, Ahmed İbn Ahmet. (1984). *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi* (II). (Çeviren(ler): Ahmet Naim). Ankara: Türk Tarih Kurumu basımevi.

EKLER

Ek-1: Korku ve Kaygı Ölçeği

KORKU VE KAYGI ÖLÇEĞİ						
AÇIKLAMA						
Bu ölçek İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarında “korku ve kaygı” motifi taşıyan ünite ve metinlerin öğrencilerin korku ve kaygılarını ne şekilde etkilediğinin araştırılması amacıyla hazırlanmıştır. Ölçek sonuçları bu konuda bir durum tespiti yapmak için bilimsel bir araştırmada kullanılacaktır. Bir ifadeyi okuduktan sonra aklınıza ilk geleni işaretleyiniz. İşaretsiz ifade bırakmayınız. Adınızı kesinlikle yazmayınız, kimliğiniz belirtecek herhangi bir işaret koymayınız. Anketin doldurulmasında gösterdiğiniz yardım ve ilgiden dolayı şimdiden teşekkür ederiz.						
1	CİNSİTETİNİZ:	() Kız () Erkek				
2	YAŞINIZ:					
3	GELİR DÜZEYİ:	()1500'den az ()1500-3000 arası ()3000-5000 arası ()5000' den çok				
4	EBEVEYN DURUMU: (Birden Fazla İşaretleme Yapabilirsiniz)	()Anne Sağ ()Anne Vefat Etti ()Baba Sağ ()Baba Vefat Etti ()İkisinde Sağ ()İkisinde Vefat Etti ()Anne ve Baba Birlikte ()Anne ve Baba Ayrı				
5	ANNENİZİN EĞİTİM DURUMU:	()Hiç okula gitmemiş ()İlkokul ()Ortaokul ()Lise ()Üniversite				
6	BABANIZIN EĞİTİM DURUMU:	()Hiç okula gitmemiş ()İlkokul ()Ortaokul ()Lise ()Üniversite				
7	KAÇ KARDEŞİNİZ? (Siz Dâhil)					
8	KAÇINCI KARDEŞİNİZ?					
9	BABANIZIN MESLEĞİ NEDİR?					
10	ANNENİZİN MESLEĞİ NEDİR?					
SIRA NO	Aşağıdaki ifadelerden her birini okuduktan sonra, hissettiğiniz duygunun derecesini ifadenin hizasında bulunan kutucuğun içine X biçiminde işaretleyiniz.	Hiçbir Zaman (1)	Nadiren (2)	Bazen (3)	Çoğu Zaman (4)	Her Zaman (5)
1	Cinlerin içime girmesinden korkuyorum.					
2	Şeytanın görüntüsü beni korkutur.					
3	Besmelesiz yere (küle, çöpe) basma beni endişelendirir.					
4	Kötü niyetli birisinin dikkatlice bakması beni endişelendirir.					
5	Ahirette hesap verecek olmak beni endişelendiriyor.					
6	Cehennemle ilgili anlatılanlar beni korkutur.					
7	Ölmüş birini görmekten korkarım.					
8	Kıyametin kopmasından korkuyorum.					
9	Gece mezarlıktan geçmekten korkarım.					

10	Bana büyü yapılmasından korkuyorum.					
11	Akşam sakız çiğnemekten korkarım.					
12	Şeytanın zarar vermesinden korkarım					
13	Yazıcı meleklerin yaptıklarını yazması beni endişelendiriyor.					
14	Öldükten sonra bedenimin toprağa gömülecek olması beni korkutuyor.					
15	Ölümden sonra ne olacağını bilememek beni endişelendirir.					
16	Kabirde azap görmekten korkuyorum.					
17	Allah yaptıklarım için beni cezalandırmasından korkuyorum.					
18	Bedenimin çürüyerek yok olması beni endişelendirir.					
19	Ahirette cehenneme gitmekten korkuyorum.					
20	Cinlerin görünmez olması beni endişelendiriyor.					
21	Allah'ın bana karşı çok acımasız olmasından korkuyorum.					
22	Ne zaman öleceğimi bilememek beni kaygılandırır.					
23	Cinlerle ilgili hikâyeler beni korkutur.					
24	Öldükten sonra bana ne olacağı konusunda kaygılanıyorum.					
25	Cin demekten korkuyorum.					
26	Kabre konulunca Sorgu Meleğine cevap verememekten endişeleniyorum.					
27	Allah'ın beni bağışlamayacağını düşünüp kaygılanıyorum.					
28	Şeytanın beni yanlış yola götürmesinden korkuyorum.					
29	Şeytanın evimize girmesinden korkarım					
30	Cinlerin çarpmasından korkarım.					
31	Görünmeyen varlıklardan korkarım.					
32	Allah'ı düşününce kendim için kaygılanıyorum.					
33	Ölülerin hortlamasından endişe duyarım.					

Ek-2: 7. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ünite Başarı Testi

ÜNİTE BAŞARI TESTİ

Ders: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi

Ünite: Melek ve Ahiret İnancı

Sınıf: 7.Sınıflar

Aşağıda 7. sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi “Melek ve Ahiret İnancı” ünitesinin konuları ile ilgili çoktan seçmeli sorular bulunmaktadır. Yanlış cevap doğru cevabı götürmeyeceği için cevapsız soru bırakmayınız. Lütfen soruları dikkatlice okuyarak, cevaplarınızı size verilen cevap kâğıtları üzerinde işaretleyiniz.

1- İnsanın bu dünyadaki amelleriyle inşa edilecek olan ve inanları Cennete ulaştırmayı sağlayan Cehennem üzerinde kurulu olduğu bildirilen ilahi yola ne denir?

- A) Sırat B) Mizan C) Mahşer D) Haviye

2- Din kültürü ve ahlak bilgisi dersinde öğretmen öğrencilerine Nas Suresi hakkında bilgi vermiş ve bu surenin okunuşu da anlamını da öğrencilerine okumuştur. Ders devam ederken öğretmen öğrencilerine bu surede Cinlerin ve insanların kötülüklerinden Allah’a sığınırım anlamına gelen ifadeyi sormuştur.

Buna göre, öğretmenin bu sorusunu seçeneklerde yazan hangi öğrenci cevap vermiştir?

- A) Cansu: Meliki'n nâs B) Duygu: Mine'l - cinneti ve'n nâs
C) Taylan: İlahi'n nâs D) Kezban: Kul eûzü bi Rabbin - nâs

“Şunu bilin ki üzerinizde bekçiler, değerli yazıcılar vardır. Onlar yapmakta olduklarınızı bilir.” İnfitar,10

3- Yukarıdaki ayette anlatılan melek aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Kiramen Kâtibin B) Hafaza Melekleri
C) Münker –Nekir D) Hamele-i Arş

4- I. Allah'ın yasakladığı her türlü kötülükten uzak durur.
II. Yüce Allah'a ibadet etmek için sadece dua okur.
III. Başkalarının haklarına saygı gösterir.
IV Zorluklar karşısında yılmaz kararlı ve mücadeleci olur.

Buna göre, meleklerin varlığına inanmak davranışlarımızda yukarıdakilerden hangilerine yol açar?

- A) I ve II B) II ve III
C) I, II ve III D) I, III ve IV

5- Meleklerle ilgili verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) Günah işlediklerinde tevbe ederler B) Geleceği bilemezler
C) Gözle görülmezler D) Çeşitli şekillere girebilirler

6- “Ben insanları ve cinleri ancak bana ibadet etsinler diye yarattım (Zariyat Suresi, 56. Ayet)”

Verilen ayette cinlerle ilgili aşağıdakilerden hangisi haber verilmektedir?

- A) İnsanlardan önce yaratılmış oldukları B) Çok bilgili oldukları
C) Sorumlu varlıklar oldukları D) İnsanlar gibi bir hayat sürdürdükleri

7- "İslam'ın ilkelerine. Kur'an'a, akla ve bilime aykırı, doğru ve gerçek olmayan inançlar yanlıştır. İşte bunlar İslam kültüründe batıl inanç olarak adlandırılır."

Bu açıklamaya göre, aşağıdakilerden hangisi batıl inanç değildir?

- A) Gece tırnak kesmek ömrü kısaltır.
B) Elbise veya ayakkabı giymeye sağdan başlanmalıdır.
C) Duvara at nalı asmak uğur getirir.
D) Nazar değmesin diye nazar boncuğu takılmalıdır.

“Kelime anlamı itibariyle iki şey arasındaki perde ve set anlamına gelir. Terim anlamı ise ölümden sonra ruhların kıyamete kadar kalacakları âlemdir.”

8- Yukarıdaki cümlede anlatılan kavram hangisidir?

- A) Mizan B) Berzah C) Mahşer D) Sur

- 9- 1. Azrail meleği istediği insanın canını almakla görevlidir.
2. Hafaza meleği insanları korumakla görevlidir.
3. Münker ve Nekir melekleri sorgulayıcı meleklerdir.
4. Mikail tabiat olaylarını meydana getiren melektir.

Meleklerin görevleri hakkında verilen yukarıdaki numaralardan hangisi hatalıdır?

- A) 1 B) 2 C) 3 D) 4

“Yaptığımız davranışların yazıcı melekler tarafından izlendiğini ve kayıt altına alındığını bilmemiz davranışlarımızı olumlu yönde etkiler.”

10- Yukarıdaki ifadede yola çıkarak aşağıdaki davranışlardan hangisi buna uygun düşmez?

- A) Sadaka vermek B) Hile yapmamak
C) Çevreyi kirletmek D) Sözü tutmak

11- *Batıl inançlara yönelmek çoğunlukla kestirmeden sonuçlar elde etme düşüncesinin ürünüdür.*

Açıklamaya göre batıl inançlarla ilgili olarak seçeneklerden hangisi doğrudur?

- A) Haksız ve hukuksuz menfaat söz konusudur.
- B) Allah'ın rızasını gözetme arzusu taşımaktadır.
- C) Dini daha yoğun yaşama çabasının ürünüdür.
- D) Kur'an ve sünnet çizgisine göre hareket etme isteğine yöneliktir.

12- Ahiret yaşamına inanan bir kişi seçeneklerdeki davranışlardan hangisini yapmaz?

- A) Suç işlemekten kaçınıp kötülüklerden uzak durur.
- B) Erdemli yaşamaya çalışır.
- C) Kul hakkında özeni göz ardı eder.
- D) Hayatın zorluklarına karşı sabırlı davranır.

13- *"Dünyada hayatı bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Sorumluluk sahibi olanlar için ahiret yurdu muhakkak ki daha hayırlıdır. Hala akıl erdiremiyor musunuz?(En'am Suresi /32.ayet)"*

Verilen ayet okunduğunda aşağıdaki yorumlardan hangisine ulaşamaz?

- A) Dünya hayatının geçici olduğuna
- B) Ahiret hayatının insanlar için daha hayırlı olduğuna
- C) Ahiret hayatının insanlar için hayırlı ve kalıcı olduğuna
- D) Sadece bu dünyada iyi işler yapmış insanların ahiret hayatı ile ödüllendirileceklerine

- 14-**
1. Eceli gelen insanın bu dünyadaki varlığının sona ermesi
 2. İsrail meleğinin Sura iki defa üflemesiyle dünyadaki yaşamın son bulması
 3. insanların dünyada yaptıkları her işi yazılı olan amel defterlerinin kendilerine verilmesiyle sorguya çekilmeleri
 4. İsrail'in ikinci defa Sura üflemesiyle insanların dirilmesi ve mahşer yerinde toplanmaları
 5. İnsanların dünyada yaptıkları iyiliklerin ya da kötülüklerin karşılıkları mizan denilen terazide değerlendirilip kullar için cennet ya da cehennem anlayışının başlaması

Ahiret hayatı hakkında karışık olarak verilen yukarıdaki bilgilerin doğru sıralaması seçeneklerden hangisidir?

- A)1, 2, 4, 3, 5
- B)2, 3, 5, 4, 1
- C)2, 5, 3, 1, 4
- D)1, 2, 3, 4, 5

15- "Kim içinde iyiliğe çağıran bir ses duyarsa bilsin ki O, meleğin sesidir. Hemen ona uysun ve Allah'a şükretsin. Kim içinde kötüye çağıran bir ses duyarsa bilsin ki o, şeytanın sesidir. Ondandır uzaklaşsın ve Allah'a sığınsın" Hadis-i Şerif

Bu hadisten çıkarılabilecek en kapsamlı sonuç aşağıdaki seçeneklerden hangisidir?

- A) Melekler nurdan yaratılmıştır.
- B) Melekler davranışlarımızı güzelleştirir.
- C) Melekler iman ilkelerindedir,
- D) Melekler günah işlemezler.

- 16-**
1. İnsanların ecelleri geldiğinde ölmesi
 2. Kışın sararıp solan ağaçların ilkbaharla yeşillenip çiçek açması
 3. Peygamberlerin Yüce Allah'ın emirleriyle mucizeler gerçekleştirmesi
 4. İnsanların namaz kılarak Allah (c.c) şükretmeleri

Hangi numarada yazan olay bize bu dünyada da ahiret yaşamını anlamamıza yardımcı olur?

- A) 1 B) 2 C) 3 D) 4

17- "Sizi boş yere, amaçsız yarattığımızı ve sizin geri döndürülmeyeceğinizi mi sandınız? (Mümin Suresi. 115. Ayet)"

Anlatılmak istenilen iman sistemi aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Ahirete iman B) Meleklerle iman
- C) Peygamberlere iman D) Kitaplara iman

18- Ateşten yaratılan, maddi varlıklar olmadıktan için melekler gibi görünmeyen, insanlar gibi iyileri de, kötülere de olan, insanlar gibi imtihana tabi tutulacak ve yine insanlar gibi "Allah(c.c.)'a ibadet etmek için" yaratılmış olan varlıklara verilen **İsim nedir?**

- A) Cin B) Şeytan C) Melek D) İnsan

19- Kur'an'a göre şeytanın kötülüğünden korunma konusunda davranışlarımızla ilgili olarak verilen bilgilerden hangisinde bir yanlışlık yapılmıştır?

- K. Kararlarımızda net olmalıyız.
 - L. İrademize sahip çıkmalıyız.
 - M. Gece gündüz oruç tutmalıyız.
 - N. Şüpheli şeylerden uzak durmalıyız.
- A) K B) L C) M D) N

" Kim zerre ağırlığınca iyilik yapmışsa onun mükâfatını; kim de zerre ağırlığınca kötülük yapmışsa onun cezasını görür. (Zilzal Suresi 7 – 8. Ayetler)"

20- Yukarıdaki Ayet-i Kerime aşağıdakilerden hangisini anlatmaktadır?

- A) Kaza ve kaderi B) İlahi adaleti
- C) Meleklerle imanı D) Ahirete imanı

Ek-3: Deneklerin Annelerinin Öğrenim Durumlarına Göre Başarı Düzeyleri Anova ve Tukey HSD Testi Sonuçları

Anova

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	263.641	4	65.910	4.635	.001*
Gruplar İçi	2986.294	210	14.220		
Toplam	3249.935	214			

*P<0.05

Tukey HSD

(I) Anne Eğitim Durumu	(J) Anne Eğitim Durumu	Anlamlı Farklılık (I-J)	Standart Hata	Sig.
Hiç okula gitmemiş	İlkokul	-3,72917	2,69394	,638
	Ortaokul	-4,77027	2,73743	,410
	Lise	-2,24138	2,71190	,922
	Üniversite	-5,50000	2,78487	,282
İlkokul	Hiç okula gitmemiş	3,72917	2,69394	,638
	Ortaokul	-1,04110	,72965	,611
	Lise	1,48779	,62710	,127
	Üniversite	-1,77083	,89129	,276
Ortaokul	Hiç okula gitmemiş	4,77027	2,73743	,410
	İlkokul	1,04110	,72965	,611
	Lise	2,52889*	,79337	,014
	Üniversite	-,72973	1,01517	,952
Lise	Hiç okula gitmemiş	2,24138	2,71190	,922
	İlkokul	-1,48779	,62710	,127
	Ortaokul	-2,52889*	,79337	,014
	Üniversite	-3,25862*	,94416	,006
Üniversite	Hiç okula gitmemiş	5,50000	2,78487	,282
	İlkokul	1,77083	,89129	,276
	Ortaokul	,72973	1,01517	,952
	Lise	3,25862*	,94416	,006

*P<0.05.

Ek-4: Deneklerin Babalarının Öğrenim Durumlarına Göre Başarı Düzeyleri Anova ve Tukey HSD Testi Sonuçları

Anova

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	207.789	4	51.947	3.586	.007*
Gruplar İçi	3042.146	210	14.486		
Toplam	3249.935	214			

*P<0.05

Tukey HSD

(I) Baba Eğitim Durumu	(J) Baba Eğitim Durumu	Anlamlı Farklılık (I-J)	Standart Hata	Sig.
Hiç okula gitmemiş	İlkokul	-4,08824	2,76843	,579
	Ortaokul	-2,17273	2,73891	,932
	Lise	-3,98611	2,72754	,589
	Üniversite	-4,61538	2,74168	,446
İlkokul	Hiç okula gitmemiş	4,08824	2,76843	,579
	Ortaokul	1,91551	,83006	,147
	Lise	,10212	,79174	1,000
	Üniversite	-,52715	,83916	,970
Ortaokul	Hiç okula gitmemiş	2,17273	2,73891	,932
	İlkokul	-1,91551	,83006	,147
	Lise	-1,81338	,68138	,063
	Üniversite	-2,44266*	,73595	,009
Lise	Hiç okula gitmemiş	3,98611	2,72754	,589
	İlkokul	-,10212	,79174	1,000
	Ortaokul	1,81338	,68138	,063
	Üniversite	-,62927	,69244	,893
Üniversite	Hiç okula gitmemiş	4,61538	2,74168	,446
	İlkokul	,52715	,83916	,970
	Ortaokul	2,44266*	,73595	,009
	Lise	,62927	,69244	,893

*P<0.05

Ek-5: Deneklerin Aile Gelir Durumlarına Göre Başarı Düzeyleri Anova ve Tukey HSD Testi Sonuçları

Anova

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	295.380	3	98.460	7.032	.000*
Gruplar İçi	2954.555	211	14.003		
Toplam	3249.935	214			

*P<0.05

Tukey HSD

(I) Aile Gelir Durumu	(J) Aile Gelir Durumu	Anlamlı Farklılık (I-J)	Standart Hata	Sig.
1500'den Az	1500-3000 arası	-1,64961	,70956	,096
	3000-5000 arası	-3,54247*	,84371	,000
	5000'den çok	-3,21509*	,98076	,007
1500-3000 arası	1500'den Az	1,64961	,70956	,096
	3000-5000 arası	-1,89286*	,67707	,029
	5000'den çok	-1,56548	,84170	,249
3000-5000 arası	1500'den Az	3,54247*	,84371	,000
	1500-3000 arası	1,89286*	,67707	,029
	5000'den çok	,32738	,95752	,986
5000'den çok	1500'den Az	3,21509*	,98076	,007
	1500-3000 arası	1,56548	,84170	,249
	3000-5000 arası	-,32738	,95752	,986

*P<0.05

Ek-6: Deneklerin Aile Gelir Durumlarına Göre Ahirete yönelik korku ve kaygı Düzeyleri Anova ve Tukey HSD Testi Sonuçları

Anova

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	4493.528	3	1497.843	8.138	.000*
Gruplar İçi	38836.956	211	184.061		
Toplam	43330.484	214			

*P<0.05

Tukey HSD

(I) Aile Gelir Durumu	(J) Aile Gelir Durumu	Anlamlı Farklılık (I-J)	Standart Hata	Sig.
1500'den Az	1500-3000 arası	4,20874	2,57255	,361
	3000-5000 arası	-1,47876	3,05893	,963
	5000'den çok	-10,28829*	3,55582	,022
1500-3000 arası	1500'den Az	-4,20874	2,57255	,361
	3000-5000 arası	-5,68750	2,45475	,097
	5000'den çok	-14,49702*	3,05166	,000
3000-5000 arası	1500'den Az	1,47876	3,05893	,963
	1500-3000 arası	5,68750	2,45475	,097
	5000'den çok	-8,80952	3,47155	,057
5000'den çok	1500'den Az	10,28829*	3,55582	,022
	1500-3000 arası	14,49702*	3,05166	,000
	3000-5000 arası	8,80952	3,47155	,057

*P<0.05

T. C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı:	Mehmet BAL	imza:	
Doğum Yeri:	KONYA		
Doğum Tarihi:	24.10.1977		
Medeni Durumu:	Evli		

Öğrenim Durumu

Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlkokul	Abdussamet Fazilet Kuzucu İlkokulu	İlkokul	Konya	1989
Kur'an Kursu	Hatip Seyrantepe Kur'an Kursu	Hafızlık	Konya	1992
Ortaokul	İmam Hatip Ortaokulu	Ortaokul	Aksaray	1995
Lise	İmam Hatip Lisesi	Lise	Aksaray	1999
Lisans	Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği	Adana	2003
Lisans	Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi	İktisat Bölümü	Eskişehir	2011
Yüksek Lisans	Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü	İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi	Konya	2017

Becerileri: Bilgisayar, Asp, Asp.Net, Php,

İlgi Alanları: Din Bilimleri, İktisat, İşletme, Ahlak, Psikoloji, Felsefe, Teknoloji, Yazılım.

	Yıl	Kurum	Görevi
İş Deneyimi:	2001-2003 Adana	Diyanet İşleri Başkanlığı	Din Görevlisi
	2005 Adana	Milli Eğitim Bakanlığı	Öğretmen
	2005-2011 Aksaray	Milli Eğitim Bakanlığı	Öğretmen
	2012 Konya / Ereğli	Milli Eğitim Bakanlığı	Öğretmen
	2012-2015 Konya / Ilgın	Milli Eğitim Bakanlığı	Müdür V.
	2015-2016 Konya / Selçuklu	Milli Eğitim Bakanlığı	Müdür Yard.
	2016-2017 Konya / Meram	Milli Eğitim Bakanlığı	Öğretmen.

Tel: 5063812242 mehmetbal2@gmail.com

Adres: Kılıçaslan Mahallesi. Emindede Sokak. Ezgi Sitesi B Blok. No:15/15. Selçuklu / KONYA

